

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

**КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ФИНАНСЫ СЕКТОРУНУН
ТУРУКТУУЛУГУ
ЖӨНҮНДӨ ОТЧЕТ**

2012-ЖЫЛДЫН БИРИНЧИ ЖАРЫМ ЖЫЛДЫГЫ

2012 декабрь айы

Бишкек

РЕДАКЦИЈАЛЫК КЕҢЕШ

Төрага: Абдыбалы тегин С.
Кеңештин мүчөлөрү: Чокоев З. Л.
Хасанов Р. Ф.
Дыйканбаева Т. С.
Исакова Г. А.
Ли А. Ч.
Бердигулова А. Р.

Жооптуу катчы: Усубалиев У.А.

Уюштуруучусу: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

Басылма, Кыргыз Республикасынын Адилет министрлигинде 2012-жылдын 17-августунда
1863 номеринде каттоодон өткөн.

© Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, 2012.

Бул басылманы Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын уруксатысыз кайсыл болбосун
формада, кандай болбосун каражаттар аркылуу басып чыгарууга жана таркатууга жол
берилбейт. Кайра басып жана которууда “Кыргыз Республикасынын финансы секторунун
туруктуулугу жөнүндө отчет” басылмасына милдеттүү түрдө шилтеме келтирүү зарыл.

“Позитив басма үйү” ЖЧКсынын полиграфиялык комплексинде басып чыгарылган.

Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 147

тел.: (+996 312) 47-79-38, e-mail: ph-positive@mail.ru

Басылманын мазмунуна тиешелүү маселелер боюнча:

Бишкек шаары, Т.Үмөталиев атындагы көчө, 101.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

Финансы статистикасы жана маалымдоо башкармалыгынын

Финансылык туруктуулукка мониторинг жүргүзүү бөлүмүнө

(+996312) 66-91-93 телефону

(+996312) 66-91-67 факсы

uusubaliev@nbkr.kg электрондук дареги боюнча кайрылууга болот.

Басылма үчүн маалыматтар акыркы жолу 2012-жылдын 24-октябрында алынган.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын башка басылмалары

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын жылдык отчету

Басылма, Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын (Улуттук банктын) өткөн жыл үчүн отчету болуп саналат. Ал өзүнө республиканын экономикалык өнүгүшү жана акча-кредит саясаты, финансылык отчеттуулук, Улуттук банк жөнүндө жалпы маалыматтарды, статистикалык тиркемелерди камтыйт. Кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарык көрөт.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын бюллетени

Бул, ай сайын чыгарылуучу маалыматтык басылма, Кыргыз Республикасынын негизги макроэкономикалык көрсөткүчтөрү, экономикасынын секторлору боюнча статистикалык маалыматтарды камтыйт. Кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарык көрөт.

Кыргыз Республикасынын Төлөм тендеми

Басылмада тышкы секторду өнүктүрүүнүн тенденциялары жана төлөм балансы, тышкы соода, эл аралык камдар, тышкы карыз жана Кыргыз Республикасынын эл аралык инвестициялык позициялары боюнча маалыматтар чагылдырылат. Басылма чейрек сайын – январь, май, июль, октябрь айларында кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарыяланып турат.

Кыргыз Республикасында инфляция боюнча баяндама

Басылма, республикадагы жана анын региондору боюнча керектөө бааларынын динамикасын, инфляциянын негизги факторлоруна жүргүзүлгөн анализдөөлөрдү, Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын акча-кредит саясат жагында кабыл алган чечимдери жөнүндөгү маалыматтарды камтуу менен кийинки мезгил аралыгына инфляциялык болжолдоолорду берет. Басылма чейрек сайын кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарыяланат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын пресс-релизи

“Улуттук банктын пресс-релизи” Улуттук банкка жана банк тутумуна тиешелүү маалыматтар түрмөгүн, финансы рыногунун жума ичиндеги маалыматтарын жана ЖМК, юридикалык жактар жана жеке адамдар үчүн башка маалыматтарды камтыйт. Жума сайын кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарыяланат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын ченемдик актылары

Басылма, республиканын коммерциялык банктарын жана коомчулукту ченемдик документтер менен камсыз кылуу жана аларга Улуттук банктын иши тууралуу маалымдоо, ошондой эле Кыргыз Республикасынын банктык мыйзамдарын кеңири жайылтуу максатында, Улуттук банктын ченемдик актыларын расмий жарыялоо үчүн арналган. Басылма айына бир жолу кыргыз жана орус тилдеринде жарыяланып турат.

Кириш сөз

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы Кыргыз Республикасынын финансы секторунун туруктуулугу жөнүндө алгачкы отчетту (мындан ары - Отчет) даярдап, кароого сунуштоодо. Отчет банк тутумунун өнүгүү тенденцияларына арналган мезгилдүү басылманы чыгарууну жыйынтыктайт. Маалыматтардын толуктугун жана ырааттуулугун сактоо көз карашынан, мурдагы басылманын маалыматтары бул отчетко бириктирилген.

Финансылык туруктуулук дегенден улам, финансы системасынын жана анын элементтерин (финансы-кредит мекемелеринин, рыноктордун, төлөм системаларынын) аларга жүктөлгөн милдеттерди аткаруусуна өбөлгө түзгөн, жөнгө салынган, үзгүлтүксүз ишин түшүнүү зарыл. Учурга шайкеш саясатты жүргүзүү, мамлекеттик бийлик органдары тарабынан жөнгө салуу иши жана калктын рационалдуу экономикалык иш алып баруу багыты, ошондой эле финансылык ортомчулуктун ар бир институтунун тобокелдиктерди аныктоого багытталган финансылык саясатты жүзөгө ашыруусу финансылык туруктуулукка жетишүүнүн жана аны колдоп туруунун маанилүү шарттарынан болуп саналат.

Аныкталган тобокелдиктер, экономикадагы кооптуу жагдайлар жана бүтүндөй финансылык ортомчулук системасына терс таасир тийгизиши мүмкүн болгон жагдайлар жөнүндө коомчулукка маалымдоо – мына ушул Отчеттун максаты.

Бул багытта баштапкы кадам катары финансылык туруктуулукка талдап-иликтөөнү жүргүзүүнүн негизинде ушул Отчет даярдалып, анда финансылык туруктуулукка, банктардын, финансылык ортомчулуктун башка институттардын абалына таасир этиши мүмкүн болгон тышкы экономикалык жана ички экономикалык факторлорго тиешелүү Улуттук банктын жалпы баа берүүсү, ошондой эле Кыргызстандын финансы рынокторунун учурдагы абалына, финансы секторунун туруктуулугуна талдап-иликтөөлөр чагылдырылган.

Финансылык туруктуулукка мониторингдин жан ишке ашырылган иликтөөлөрдүн натыйжалары акча-кредит саясатынын негизги багыттарын, ошондой эле республиканын финансы-кредит мекемелеринин өнүктүрүү стратегияларын иштеп чыгууда эске алынат.

Кыргыз Республикасынын финансы секторунун туруктуулугу жөнүндө отчет финансы рыногунун катышуучулары, ошондой эле финансылык туруктуулук маселесине кайдыгер болбогон аудитория үчүн каралган.

Мазмуну

I. Кыскача баяндама.....	8
II. Финансы секторунун экономиканын башка секторлору менен экономикалык байланышы.....	13
2.1. Банк секторунун экономикалык секторлор менен экономикалык байланышы	13
2.2. Банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин экономика секторлору менен экономикалык байланышы.....	14
III. Макроэкономикалык тобокелдиктер	16
3.1. Финансылык туруктуулукту аныктаган тышкы шарттар	16
3.2. Кыргыз Республикасындагы ички экономикалык шарттар	23
3.2.1. Экономикадагы негизги тең салмаксыздык (дисбаланс)	23
3.2.2. Кыргызстандын экономикасынын учурдагы абалы	26
3.3. Корпоративдик сектор.....	34
3.4. Үй чарба сектору	40
3.5. Кыймылсыз мүлк рыногу	44
IV. Финансы секторунун финансылык абалы жана туруктуулугу.....	48
4.1. Финансы секторунун түзүмү	48
4.2. Банк сектору.....	50
4.2.1. Банк секторунун түзүмү	50
4.2.2. Банк секторундагы негизги көйгөйлөр, орун алышы мүмкүн болгон тобокелдиктер, кооптуу жагдайлар	55
4.3. Башка финансылык компаниялар	77
4.4. Төлөм системасы	82
V. Финансы рынокторунун абалы.....	86
5.1. Валюта рыногунун абалы.....	86
5.2. Акча рыногунун абалы	88
5.3. Баалуу кагаздар рыногунун абалы.....	89
Финансылык туруктуулукка тиешелүү айрым маселелерге талдап-иликтөө жүргүзүү методологиясы	92
Глоссарий жана кыскартылган сөздөрдүн тизмеси	96

Кыстырмалар тизмеси

1-кыстырма. Тобокелдиктерге баа берүү картасы	12
2-кыстырма. Кыргыз Республикасындагы жыйымдар жана инвестициялар	29
3-кыстырма. Корпоративдик сектордун финансылык туруктуулугундагы тобокелдиктерди бөлүштүрүү	39
4-кыстырма. Тиешелүү матрицалардын негизинде кредит портфелинин сапатына талдап-иликтөөлөр.....	58
5-кыстырма. Z-score методологиясынын негизинде банк секторунун туруктуулугуна талдап-иликтөөлөр.....	70
6-кыстырма. Кредиттик тобокелдиктин моделин түзүүнүн негизинде стресс-тестирилөө	71
7-кыстырма. Системалуу тобокелдиктердин банктар аралык өз ара байланышуу аркылуу таралышына сандык баа берүү методологиясы	72
8-кыстырма. Банк секторунун туруктуулугуна концентрациялануу индекстеринин негизинде талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү.....	72
9-кыстырма. Банк секторунун туруктуулугуна ликвиддүүлүк, рентабелдүүлүк жана левераж көрсөткүчтөрүнүн негизинде талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү.....	73
10-кыстырма. Россия, Казакстан жана Кыргызстан боюнча пайыздык чендерге жана финансылык ортомчулук индикаторлоруна салыштырмалуу талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү	74

I. Кыскача баяндама¹

Глобалдуу финансылык-экономикалык каатчылыкка жана өлкөдө болуп өткөн социалдык-саясий окуяларга карабастан, Кыргыз Республикасынын финансы сектору негизинен тышкы сыяктуу эле, ички таасирлерге өзүнүн туруктуулугун далилдей алган. Бул, финансы секторунда буга чейин топтолуп келген бекем пайдубалга гана эмес, ошондой эле өз алдынча тиричилик кылып, дүйнөлүк финансы рынокторуна анчалык интеграциялана албай жатканга байланыштуу.

Бүтүндөй алганда, макроэкономикалык чөйрөдө тышкы жана ички тобокелдиктер орун алып тургандыгына карабастан, кароого алынып жаткан мезгил ичинде финансы сектору экономиканын салыштырмалуу туруктуу жана пайда алуу менен иштеген тармагы бойдон калган.

Финансылык туруктуулукту аныктаган тышкы шарттар

Кыргызстандын экономикасы дүйнөлүк рыноктордогу, айрыкча азык-түлүк жана чийки зат рынокторундагы өзгөрүүлөргө таасирленген, чөйрөсү чакан ачык экономика болуп саналат. Кыргызстандын экономикасы негизинен Россиядагы, Казакстандагы жана Кытайдагы экономикалык кырдаалдын өзгөрүүсүнөн көз каранды.

Кыргызстандын экономикасынын негизги соода-экономикалык өнөктөштөрдүн (3 өлкөнүн Кыргыз Республикасынын чогуу алгандагы экспортундагы үлүшү 49,1 пайызды, республиканын чогуу алгандагы импортундагы үлүшү 63,5 пайызды мамлекеттик тышкы карыздагы үлүшү 29,0 пайызды, жана жеке гарантияланбаган тышкы карызда 39,2 пайызды түзөт) социалдык-экономикалык абалынан көз карандылыгынын күчөп жатышы сакталып турган шартта, өлкөнүн азык-түлүк жана энергетикалык коопсуздук тобокелдиги да артууда.

Дүйнөлүк экономиканын өсүш арымынын басаңдашы, дүйнөлүк рыноктогу конъюнктурадан көз карандылык, евро аймагындагы карыз оорчулугу, ошондой эле кредиттик тобокелдиктердин өсүп жатышы учурда Россиянын, Казакстандын жана Кытайдын экономикаларынын өсүшүнө кедергисин тийгизип жаткан негизги тобокелдиктерден.

Мындан тышкары, банк секторунун өнүгүшүнө келечекте Кыргыз Республикасынын Бажы союзуна өтүшүнө байланыштуу келип чыгышы ыктымал болбогон жагдайлар жана Кыргызстан аркылуу Бажы союзуна кирген өлкөлөргө товарлардын реэкспортунун кыскарышы олуттуу таасир этиши мүмкүн.

Кыргызстандагы экономикалык шарттар.

Кыргызстандагы жыйым топтоо жана инвестициялар. Жыйым топтоо жана инвестициялар ички дүң өнүмдүн (ИДӨ) узак мөөнөткө өсүшү жана калктын жашоо деңгээлин жогорулатуунун негизги факторлорунан болуп саналат. Кыргызстандын экономикасында эң оболу, мамлекеттик сектордогу бюджет тартыштыгы, ошондой эле ички жыйым топтоонун жетишсиздиги менен шартталган инвестициялардын жыйым топтоодон артышынын натыйжасында, жыйым топтоо менен инвестиция ортосунда ажырым орун алууда. Жыйым топтоо менен инвестициялар ортосундагы ажырым чет өлкө жыйымдарын пайдалануунун эсебинен орду жабылып, ал күндөлүк операциялар эсебинин тартыштыгынан көрүнүүдө.

“Кош тартыштыктын”¹: мамлекеттик бюджеттин жана күндөлүк операциялар эсебинин орун алышы экономикада жеке секторду сырттан каржылоонун (70 пайызга жакын) ички каржылоого караганда (30 пайызга жакын) басымдуулугу менен шартталган. Бул бир эле

¹ Басылма, көмүскө экономиканы эске алуусуз расмий статистикалык маалыматтардын негизинде даярдалган.

учурда, Кыргызстандын экономикасын башка өлкөлөргө карата карызгер катары мүнөздөп көрсөтүүдө.

Кыргызстандын экономикасындагы тобокелдиктердин негизги факторлору. Экономикалык өсүштүн туруксуздугу, мамлекеттик бюджеттин тартыштыгы, күндөлүк операциялар эсеби, мамлекеттик карыздын жана финансылык эмес корпоративдик сектордун тышкы карызынын өлчөмү Кыргызстандын экономикасындагы негизги тең салмаксыздык деп атоого болот.

Мамлекеттик бюджеттин улам көбөйүп жаткан тартыштыгы Кыргызстандын импорттон көз карандылыгынын күчөшү жана төлөм теңдеминин күндөлүк эсебинин тартыштыгынын өсүшү, мамлекеттин жана корпоративдик сектордун узак мөөнөткө созулушу ыктымал болгон карыз туруктуулугу финансы секторунун, бүтүндөй экономиканын финансылык туруктуулугу үчүн коркунуч жаратышы ыктымал.

«Кумтор Голд Компани» ЖАКтын таасири. «Кумтор Голд Компани» ЖАКтын алтын казып алуучу ишканаларынын өлкөнүн ИДӨсүндөгү салыштырма салмагынын жогору болуп жатышы, экономикалык өсүштө анын системалуу маанилүүлүгүн аныктоодо. 2012-жылдын 1-жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча ушул ишкананын ишинен өлкө экономикасынын системалуу көз карандылыгы тобокелдиги айдан ачык тастыкталды, атап айтканда бул ишкананын өндүрүшүнүн төмөндөшү экономикалык өсүштүн төмөндөшүнө, мамлекеттик бюджеттин кирешелеринин азайышына, экспорттун төмөндөшүнө, төлөм теңдеминин жана бүтүндөй алганда анын күндөлүк эсебинин тартыштыгынын көбөйүүсүнө алып келген.

Корпоративдик сектор. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин (УСКнын) маалыматтарына ылайык, өлкөдөгү ишканалардын тең жарымы (2010-жылдын акырына карата абал боюнча ишканалардын жалпы санынын 55,5 пайызы²) майнапсыз иштеген. Бул жагдай, ар кандай баа берүү боюнча экономикада олуттуу үлүштү ээлеп турган көмүскө экономиканын кесепетинен улам да келип чыккан.

Мында, рентабелдүү иштеген ишканалардын арасында алынган пайданын олуттуу бөлүгү корпорациялардын менчик ээлери арасында бөлүштүрүлүшүнөн улам, реинвестициялоо деңгээлинин төмөн экендиги катталган. Корпоративдик сектордун ички жана тышкы карызынын туруктуу өсүшү да сакталып калууда, ушул көз караштан алганда, корпоративдик сектордун карыз туруктуулугу (ИДӨгө карата дүңүнөн алгандагы карыз 33,1 пайыз), бул сектордун төлөөгө жөндөмдүүлүгүнө узак убакыт бою коркунуч келтириши мүмкүн. Бул, өз кезегинде, корпоративдик сектор мурдагыдай эле банк секторунун башкы кредиторун жана карыз алуучусу болуп санала тургандыгын эске алганда, банк сектору үчүн да кредиттик тобокелдикти жогорулатат. Ишканалардын тышкы карызынын өсүшү сырттан каржылоонун ичтен каржылоого караганда озгон арымда экендиги менен шартталган. Бул чет өлкө капитал рыногундагыга салыштырганда, Кыргызстанда пайыздык чендердин жогору экендигине байланыштуу келип чыккан.

Үй чарбалары. Банк секторунун анык карызгеринен болуп калууда (жеке адамдарга берилген кредиттер акыркы 5 жыл аралыгындагы калктын салымынан орточо алганда 32 пайызга ашкан). Ушул эле учурда үй чарбаларынын 2012-жылдын 1-жарым жылдыгынын жыйынтыгына ылайык, алардын чыгашаларынан арткандыгы банк тутуму үчүн алгылыктуу учурдан болгон, бул калктын жыйым топтоосунун бир азга көбөйүшүн шарттаган.

² Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинен алынган акыркы маалыматтар.

Үй чарбаларынын экономикалык ишинде керектөөгө ык койгондугу жана жыйым топтоого анчалык көңүл бурбай жаткандыгы айкын көрүнгөн (акча которууларды кошо алганда, дүн кирешелердин орточо алганда 85-87 пайызы керектөө чыгашаларына багытталган³). Бул калктын жашоо деңгээлинин салыштырмалуу төмөн деңгээлде экендигине гана эмес, калыптанып келген салт-санаага да байланыштуу (мисалы, өтө көп каражат жумшап, ар кандай иш-чараларды өткөрүү ж.б.). Ушул эле учурда, кирешесинин деңгээли жогору болгон үй-чарбалары калктын олуттуу бөлүгүнүн керектөө деңгээли өтө эле төмөн болуп турган шартта (кирешеси салыштырмалуу аз), кымбатка турган керектөөлөргө чыгашаларды көбүрөөк жумшагандыгы байкалууда. Айрым социалдык топтордун жогорку деңгээлде керектөөсү жыйым топтоо фондусун жана экономика секторунун өз ара кредиттөөсүн кыскартат.

Калайык-калктын керектөөсү керектөө импортуна өбөлгө түзүүдө. Керектөө товарларынын импортуна түрткү берүү деңгээли, чет өлкөлөрдө иштеп жаткан эмгек мигранттарынын акча которуу деңгээлине жараша болот.

Кыймылсыз мүлк рыногу. Учурда кыймылсыз мүлк рыногу тарабынан финансы сектору үчүн келтирилип жаткан тобокелдик алгылыктуу чекте, бул Кыргызстанда ипотекалык кредиттөөнүн анчалык өнүкпөй, банктардын кредит портфелинде мындай кредиттердин үлүшүнүн кыскарып жаткандыгына байланыштуу. Ушуну менен бирге эле, кыймылсыз мүлккө баанын түшүүсү банктардын активиндеги күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлктөрдүн наркына да терс таасирин тийгизиши ыктымал.

Финансы секторундагы негизги өзгөрүүлөр, тобокелдиктер жана көйгөйлөр.

Банк сектору. Макроэкономикалык чөйрөдө орун алып жаткан, жогоруда баяндалган тышкы жана ички тобокелдиктер Кыргызстандын финансы секторуна да тике же кыйыр түрдө таасирин тийгизет.

Коммерциялык банктар мурдагыдай эле, Кыргызстандын финансылык ортомчулук системасында институционалдык планда башкы ролду ойноп келет, алар экономикалык потенциалы боюнча калган финансылык ортомчуларга караганда басымдуу абалда.

Коммерциялык банктардын консервативдүү кредит саясатын жүргүзүүсүн, макроэкономикалык тобокелдиктерге (анын ичинде саясий тобокелдиктерге) байланыштуу кредиттик тобокелдиктин жогору болуп жатышы, ошондой эле финансылык аралашуу мүмкүнчүлүгүнүн төмөндүгү, банк секторунда атаандаштыктын алсыздыгы жана ликвиддүүлүктү натыйжалуу тескөөгө алуу жетишсиз жүргүзүлүп жаткандыгы менен түшүндүрүүгө болот. Муну банктардагы үстөк ликвиддүүлүктүн өсүп жатышы да тастыктоодо. Ушул эле жагдайда банк секторунун кредиттик ресурстарына суроо-талаптын жогорку деңгээли кредиттик ресурстардын шайкеш сунушу менен камсыз кылынбай келет. Натыйжада, депозиттердин өсүшү реалдуу секторду кредиттөөнү кеңейтүүгө толук кандуу трансформацияланбай жатат.

Кредиттердин (кыска мөөнөттүү, узак мөөнөттүү) концентрациялануусунун жогору бойдон сакталып, ошондой эле айрыкча соода тармагында проблемалуу кредиттер орун алууда. Ушуга байланыштуу Кыргызстандын Бажы союзуна өтүшү шартында, банктардын кредит портфелинин сапатынын андан көз карандылыгы жогорулайт.

Коммерциялык банктардын тышкы карызынын өлчөмү алгылыктуу чекте жана банк секторунун финансылык туруктуулугуна анчалык коркунуч келтирбейт.

Ошентип, банк секторунда орун алып турган тобокелдиктердин жана көйгөйлөрдүн натыйжасында банк тутумунун туруктуулугун бекемдөө үчүн атаандаштыкты жогорулатуу, ошондой эле Улуттук банкта тобокелдикти аныктоого багытталган көзөмөлдүк элементтерин жайылтуу багытында ишти күчөтүү актуалдуу болууда.

³ УСКнын үй чарбаларынын бюджеттерине жана жумушчу күчтөрү боюнча интеграцияланган иликтөө иштери жана Кыргыз Республикасында мигранттардын которуулары жана жакырчылык маселелери көз карашынан Азия өнүктүрүү банкы тарабынан үй чарбаларына жүргүзүлгөн изилдөөлөр боюнча

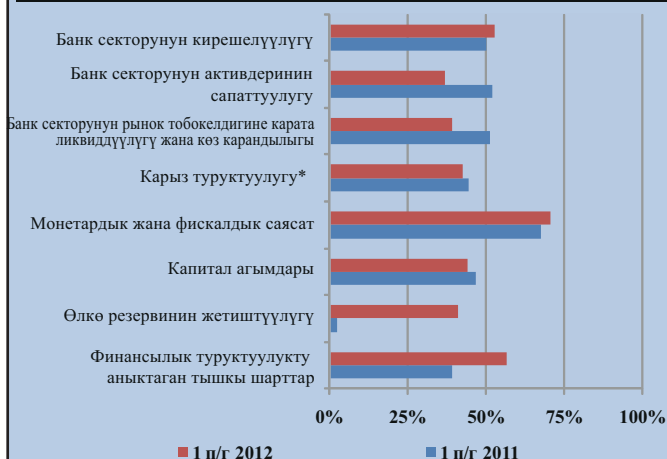
Башка финансылык компаниялар. Финансылык ортомчулук системасында кредит портфелинин өсүш арымы боюнча банктык эмес финансы-кредит мекемелери коммерциялык банктардан озгон деңгээлде.

Кредиттердин айыл-чарба тармагына топтошуусу жана жаратылыш-климаттык шарттардан көз карандылык, мурдагыдай эле банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин кредит портфели үчүн негизги тобокелдиктерден болуп калууда. Мындан тышкары, кредит портфелинин орчундуу бөлүгү калкынын жашоо деңгээли Бишкек шаарындагыга жана Чүй областындагыга караганда алда канча төмөн, ал эми акча которуулардан көз карандылык жогору болгон региондордон байкалууда (БФКМдердин региондорго жалпы кредит портфелинен үлүш - 70,4 пайыз). Мындай тобокелдиктердин орун алышы, ошондой эле карызгерлердин финансылык тартипти анчалык сактабай жатышы, отчеттук мезгил ичинде банктык эмес финансы-кредит мекемелериндеги проблемалуу кредиттердин үлүшүнүн эки эселенип көбөйүшүнө алып келген.

1-кыстырма. Тобокелдиктерге баа берүү картасы⁴

Тобокелдиктерге баа берүү картасы макроэкономикалык жана пруденциалдык көрсөткүчтөрдүн кеңири тизмегинин негизинде, финансы секторунун туруктуулугуна ар кандай таасир эткен факторлорго жана тобокелдиктерге дайыма мониторинг жүргүзүп, талдап-иликтөөлөр үчүн өбөлгө түзөт.

1-график. Тобокелдиктерге баа берүү картасы

Булагы: Улуттук банк, Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

* 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгына корпоративдик сектордун карыз туруктуулугуна баа берүү үчүн 2011-жылдын акырына карата маалыматтар пайдаланылган.

Тобокелдиктерге баа берүү картасынан (1-график) көрүнүп тургандай эле, олуттуу тобокелдиктер «Монетардык жана фискалдык саясат» тобу боюнча байкалган, алар мамлекеттик чыгашалардын ИДӨгө карата мамилесинин өсүш динамикасынын сакталышы, ошондой эле мамлекеттик бюджеттин ИДӨгө карата тартыштыгынын катышынын көбөйүшү менен шартталган.

Банк секторунун индикаторлор түзүмүндө дүң кирешеге карата пайыздык эмес чыгашалардын көбөйүү динамикасынын сакталып тургандыгын белгилеп кетүү зарыл, ал таза пайыздык кирешенин дүң кирешеге карата катышынын көрсөткүчүнүн төмөндөшүн эске алганда, 2012-жылдын 1-жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча “Банк секторунун кирешелүүлүгү” тобу боюнча өсүп жаткан тобокелдиктердин се-

бебинен болгон.

“Финансылык туруктуулукту аныктаган тышкы шарттар” тобу боюнча тобокелдиктердин көбөйүшү 2012-жылдын 1-жарым жылдыгында мунайга баанын төмөндөшү жана Кыргыз Республикасынын негизги соода-экономикалык өнөктөшүнөн болгон Кытай экономикасынын өсүшүнүн начарлагандыгы менен шартталган.

Мындан тышкары, 2012-жылдын 1-жарым жылдыгында импортко карата дүң эл аралык камдардын катышынын төмөндөгөндүгүнө байланыштуу, “Өлкөнүн камдарынын жетиштүүлүгү” тобу боюнча тобокелдиктердин көбөйгөндүгүн белгилеп кетүү зарыл.

Индикаторлордун калган топтору боюнча жалпы динамика 2011-жылдын тиешелүү мезгилине салыштырганда 2012-жылдын 1-жарым жылдыгында тобокелдиктер деңгээлинин төмөндөшү менен мүнөздөлгөн.

⁴ Методология «Финансылык туруктуулукка тиешелүү айрым маселелерге талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү методологиясы» деп аталган бөлүктөгү 1-кыстырмада берилген.

II. Финансы секторунун экономиканын башка секторлору менен экономикалык байланышы

2.1. Банк секторунун экономиканын башка секторлору менен экономикалык байланышы

Финансылык эмес корпоративдик секторлор менен

Финансылык эмес корпоративдик сектор, коммерциялык банктардын негизги карызгери жана эсептешүү эсептерине негизги ээлик кылуучу болуп саналат. 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата абал боюнча корпоративдик сектордогу банктык активдер, банктардын жалпы активдеринин көлөмүнүн 30,6 пайызын түзгөн. Корпоративдик сектордогу банктык активдерден болуп, финансылык эмес юридикалык жактарга берилген кредиттер саналат. Банктын кредит портфелиндеги мындай кредиттердин салыштырма салмагы кароого алынган мезгил ичинде 59,9 пайызды түзгөн. Арзан тышкы каржылоонун артышынан улам, белгиленген көрсөткүчтүн маанисинин төмөндөгөндүгү байкалган.

Банк секторунун корпоративдик секторлор алдында милдеттенмелеринин түзүмүндө финансылык эмес ишканалардын талап боюнча төлөнүүчү депозиттери жана мөөнөттүү депозиттери камтылат. Банктардын милдеттенмелеринин жалпы көлөмүндө корпоративдик сектордун депозиттери 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата 30,9 пайызды түзгөн. Банктардын чогуу алгандагы депозиттик базасында корпоративдик сектордун салыштырма салмагы 41,4 пайыз деңгээлинде түптөлгөн. Мында, коммерциялык банктарды ликвиддүүлүктүн жогорку запасына ээ болуу муктаждыгына дуушар кылып, депозиттердин негизги үлүшү талап боюнча депозиттерге туура келген.

Үй чарба сектору менен

Үй чарбасы, коммерциялык банктардын корпоративдик сектордон кийинки ири кредиторлорунан жана карызгерлеринен болуп саналышат. 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата абал боюнча үй чарбасы секторундагы банктык активдер алардын жалпы көлөмүнүн 16,8 пайызын ээлейт. Банктардын калк арасында активдери – бул, үй чарбасына берилген кредиттер, алардын кредит портфелиндеги үлүшү кароого алынган жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча 36,9 пайыз чегинде катталган.

Кароого алынып жаткан мезгилдин акырына карата, банктардын калк алдындагы милдеттенмелери, банк секторунун чогуу алгандагы милдеттенмелеринин 28,2 пайызы өлчөмүндө калыптанган. Банктардын үй чарбасы алдындагы милдеттенмелеринен болуп, депозиттик база саналат, ал экономиканы кредиттөөнүн негизги каржылоо булактарынын биринен болгон, калктын бош акча каражаттарынан (жыйымдарынан) турат. Алсак, банктардын депозитеринин жалпы көлөмүндө үй чарбасынан салымдардын үлүшү 37,8 пайызды түзгөн. Мында, талап боюнча төлөнүүчү депозиттерди эске албаганда, банк секторунда үй чарбасы эң ири ички инвестор катары саналат.

Депозиттер, секторлор ортосундагы негизги өз ара байланышуу каналдарынын бири болгондуктан, банктардын депозиттериндеги үй чарбасынын жогорку үлүшү банктар үчүн кыйла тобокелдүү, бул, калайык-калк массалык түрдө тез арада жыйымдарын эсептен алууну чечкен учурда келип чыгышы ыктымал. Өз жыйымдарын инвестициялоо көз карашынан, үй чарбаларынын банк секторуна анчалык ишене бербегендиги, финансылык ортомчулуктун жана бүтүндөй банк бизнесинин өнүгүшүн басандатат.

Үй чарбаларынын банктар менен өз ара байланышы да банк секторундагы капиталга катышуу аркылуу жүрөт (жеке адамдардын акционердик капиталы).

Мындан тышкары, өз ара байланышуунун кошумча каналынан болуп, коммерциялык банктардын айрым финансылык көрсөткүчтөрүнүн түзүлүшү эсептелинет (мисалы, таза киреше,

пайда). Алсак, үй чарбаларына кредиттер боюнча пайыздык кирешелер банктын берилген кредиттер боюнча жалпы кирешесинин 36,3 пайызын түзөт. Пайыздык эмес кирешелер, көбүнчө транзакцияларды тейлөөдөн комиссиядук кирешелер, анын ичинде эмгек мигранттарынан акча которууларды жүзөгө ашыргандыгы үчүн комиссия 21,4 пайызды түзөт.

Ошентип, үй чарбаларынын финансылык абалындагы өзгөрүүлөр банк секторунун финансылык туруктуулугуна түздөн-түз таасирин тийгизет.

Мамлекеттик секторлор менен

Банктардын мамлекеттик сектор менен өз ара иш алып баруусу корпоративдик сектор менен үй чарба секторуна салыштырмалуу кыйла алгылыксыз. 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата абал боюнча банктар мамлекеттик сектордогу активдердин көлөмүнүн 6,7 пайыз өлчөмүнө гана ээлик кылган.

Банктардын милдеттенмелеринин түзүмүндө жалпы көлөмдүн 11,5 пайызы мамлекеттик секторго туура келет жана алардын көпчүлүк бөлүгүн мамлекеттик сектордун депозиттери ээлейт. Мында, мамлекеттик сектордун депозиттери негизинен Кыргыз Республикасынын Социалдык фондусунун каражаттары түрүндө сунушталган (45,3 пайыз).

Мамлекеттин банк секторунун капиталына катышуусу олуттуу болуп, коммерциялык банктардын төлөнгөн уставдык капиталынын 34,0 пайызын түзгөн. Алсак, эки коммерциялык банктагы уставдык капиталдын 100 пайызы мамлекетке таандык.

Мындан тышкары, өз ара байланышуунун маанилүү каналынан болуп, мамлекеттик баалуу кагаздар рыногу саналат, анда коммерциялык банктар негизги катышуучулардан болуп эсептелинет.

Кыймылсыз мүлк рыногу менен

Банк секторунун кыймылсыз мүлк рыногу менен өз ара иш алып баруусунун негизги каналынан болуп, ипотекалык кредиттерди сунуштоо жана курулушту каржылоо саналат. Мындан тышкары, банктардын балансында негизги каражаттар жана кыймылсыз мүлк формасындагы күрөөлүк камсыздоо турат.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата абал боюнча ипотекалык кредиттердин жана курулушка кредиттердин чогуу алгандагы көлөмү 5,1 млрд. сомду түзгөн (бул чогуу алгандагы кредит портфелдин 14,6 пайызы).

Ушул эле мезгил ичинде банк секторунун активдер түзүмүндө финансылык эмес активдердин (негизги каражаттар жана карызгерлердин кыймылсыз мүлкү) үлүшү 6,2 пайызды түзгөн.

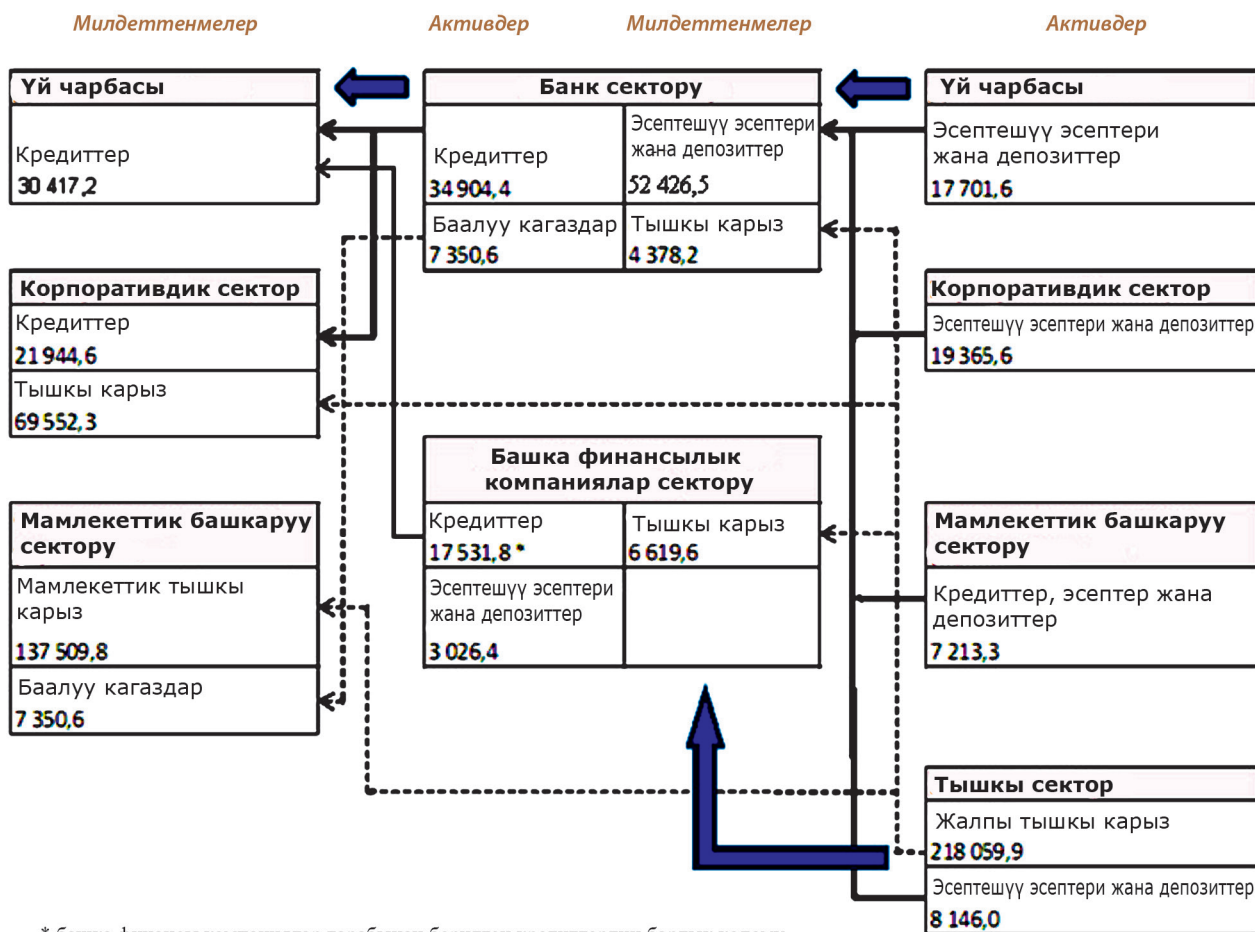
2.2. Банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин экономика секторлору менен экономикалык байланышы

Калк арасында банктык эмес финансы-кредит мекемелердин активдеринен болуп, айыл чарба тармагына берилген кредиттер жана керектөө кредиттери саналат. Алардын кредит портфелиндеги салыштырма салмагы 51,8 пайызды түзөт. Соода тармагында жеке адамдар сыяктуу эле, юридикалык жактар да карызгерлерден болушуп, ага банктык эмес финансы-кредит мекемелердин кредит портфелинин 29,8 пайызы туура келген. Мында, банк секторунун банктык эмес финансы-кредит мекемелер секторунда финансылык катышуусу анчалык маанилүү эмес.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча банктык эмес финансы-кредит мекемелердин милдеттенмелеринин 94,2 пайызды түзгөн олуттуу бөлүгү, резидент эместер алдында карыз түрүндө сунушталган. Көбүнчө, резидент эместер алдында банктык эмес финансы-кредит мекемелердин (БФКМ) милдеттенмелеринин 80 пайызынан көбүрөөгүн эл аралык финансылык уюмдардын каражаттары түзгөн. БФКМдердин милдеттенмелеринин бир аз бөлүгү (0,6 пайыз) үй чарбаларынын жана корпоративдик секторлордун депозиттери түрүндө туюндурулган.

2.2.1-график. Секторлор боюнча финансылык активдер жана милдеттенмелер 2012-жылдын 1-жарым жылдыгынын акырына карата

* башка финансы компаниялар тарабынан берилген кредиттердин бардык көлөмү үй чарбасына туура келгендиги болжолдонууда

Булагы: Улуттук банк, Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

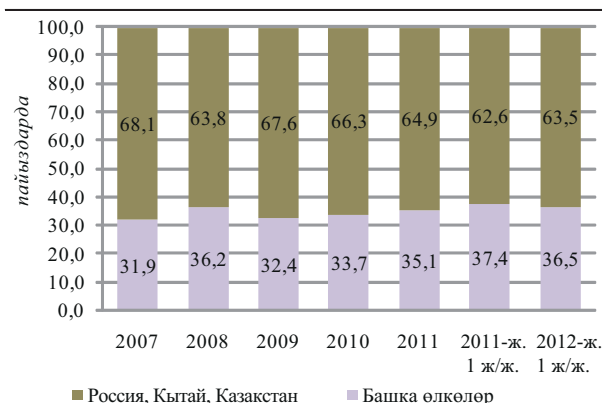
III. Макроэкономикалык тобокелдиктер

3.1. Финансылык туруктуулукту аныктаган тышкы шарттар

Кыргызстандын негизги соода-экономикалык өнөктөштөрүнүн экономикасы жетишээрлик жогорку өсүш арымын сактап турган, ал айрыкча, энергоресурстарга баанын жогору болушу менен шартталган. Россия, Казакстан жана Кытай экономикасынын өсүшүндөгү негизги тобокелдиктерден болуп, дүйнөлүк сырьелук рыноктордун конъюнктурасынан көз карандылыгы, дүйнөлүк экономиканын өсүш арымынын басаңдашы, еврозонадагы карыз каатчылыгы, ошондой эле кредиттик тобокелдиктердин өсүшү саналат. Дүйнөлүк инфляциянын жогорулап кетүү тобокелдигинин негизги факторлорунун бири – айыл чарба продукцияларына баанын кескин өсүшү. Мындан тышкары, мунайга баанын өсүш тобокелдиги да инфляциянын калыптанып жаткан динамикасына олуттуу таасирин тийгизүүдө.

Экономикалык таасири

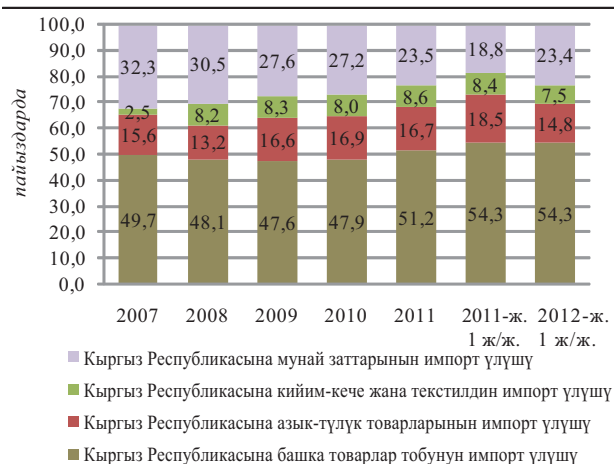
3.1.1-график. Кыргызстанга импорттун географиялык түзүмү.

Булагы: Улуттук статистика комитети

Россия, Казакстан жана Кытай менен тышкы соода. Кыргыз Республикасынын негизги соода-экономикалык өнөктөштөрүнөн болуп Россия, Казакстан жана Кытай саналат. 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасына Россиядан, Казакстандан жана Кытайдан чогуу алгандагы импорт, жалпы импорттун көлөмүнүн 63,5 пайызын түзгөн (1 478,5 млн. АКШ доллары).

3.1.2-график. Кыргызстанга товарлар тобу боюнча импорт түзүмү.

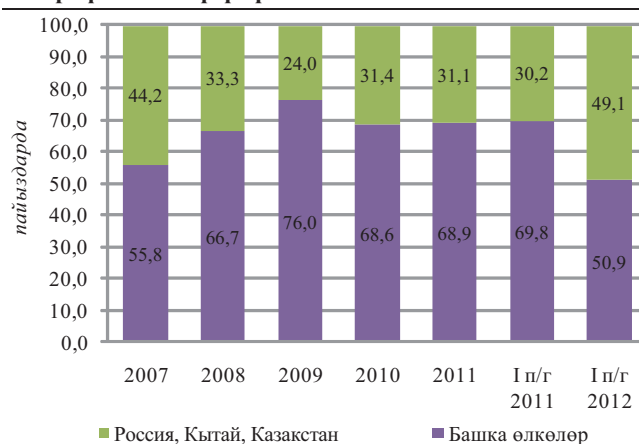
Булагы: Улуттук статистика комитети

Россия, Казакстан жана Кытай менен тышкы соода.

Кыргыз Республикасынын негизги соода-экономикалык өнөктөштөрүнөн болуп Россия, Казакстан жана Кытай саналат. 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасына Россиядан, Казакстандан жана Кытайдан чогуу алгандагы импорт, жалпы импорттун көлөмүнүн 63,5 пайызын түзгөн (1 478,5 млн. АКШ доллары).

Республика үчүн стратегиялык маанилүү товарлар тобунан болуп, мунайзаттары (Россия), азык-түлүк товарлары (Казакстан), кийим-кече жана текстиль (Кытай) саналат. Орточо алганда Кыргызстанга импорттолгон товарлардын жарымы жогоруда белгиленген товарларга туура келет. Аталган өлкөлөрдөн товарлар импортунун

3.1.3-график. Кыргызстандан экспорттун географиялык түзүмү.

Булагы: Улуттук статистика комитети

үстөмдүгү азык-түлүк жана энергетикалык коопсуздукта тобокелдикти жана Кыргызстандын тышкы конъюнктуранын өзгөрүүсүнөн көз карандылыгын жаратат.

Кыргызстандан экспорттун олуттуу бөлүгү (3.1.3-график) да Россия, Казакстан жана Кытайга багытталган. Алсак, жогоруда аталган өлкөлөргө чогуу алгандагы экспорт 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында жалпы экспорттун көлөмүнөн 49,1 пайызын же 366,2 млн. АКШ долларын түзгөн.

Чет өлкө инвестициялары жана Кыргызстандын Россия, Казакстан жана Кытай алдында тышкы карызы

3.1.4-график. Бир мезгилдин акырына карата абал боюнча Россия, Кытай жана Казакстандан чет өлкө инвестицияларынын географиялык түзүмү.

Булагы: Улуттук статистика комитети.

3.1.5-график. Жалпы тышкы карыздын түзүмү.

Булагы: Улуттук статистика комитети.

Россия, Казакстан жана Кытай алдында жеке гарантияланбаган тышкы карыздын көлөмү акырындап көбөйүп, 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата Кыргызстандын жалпы жеке гарантияланбаган тышкы карызынын көлөмүнөн 514,4 млн. долларын же 39,2 пайызын түзгөн. Кыргызстандын финансы секторунун тышкы карызы кароого алынган мезгил ичинде 232,8 млн. доллар чегинде катталган. Мында, Россия, Казакстан жана Кытай кредиторлорунун алдында

Кыргызстанга экономикалык таасир этүүнүн башка каналынан болуп, негизги соода-экономикалык өнөктөштөр тарабынан чет өлкө инвестицияларынын көлөмүнүн өсүшү эсептелинет.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата Россия, Казакстан жана Кытайдан чет өлкө инвестицияларынын көлөмү жалпы чет өлкө инвестицияларынын көлөмүнүн 32,8 пайызын же 1 183,4 млн. АКШ долларын түзгөн.

Мында, Кыргызстандын негизги өнөктөш өлкөлөрдөн тике чет өлкө инвестициялары 559,0 млн. АКШ долларын (жалпы чет өлкө инвестициялар көлөмүнүн 15,5 пайыз) жана башка чет өлкө инвестицияларынын көлөмү - 852,0 млн. АКШ долларын (жалпы чет өлкө инвестициялар көлөмүнөн 23,6 пайыз) түзгөн. Портфельдик чет өлкө инвестициялары бир аз гана үлүштү ээлеген.

Жалпы тышкы карыздын түзүмүндө⁵ 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата Россиянын, Казакстандын жана Кытайдын үлүшүнө 32,8 пайыз же 1 647,7 млн. АКШ доллары туура келген.

Мурдагыдай эле, негизги соода-экономикалык өнөктөш өлкөлөрүнүн алдында Кыргызстандын карызы өсүүдө. Кароого алынып жаткан мезгилдин акырына карата 2 845,1 млн. долларын түзгөн мамлекеттик тышкы карыздын түзүмүндө Россия менен Кытайга 29,0 пайыз туура келген (Казакстан алдында мамлекеттик тышкы карыз жок).

⁵ Жалпы тышкы карыз – мамлекеттик тышкы карыздын жана жеке гарантияланбаган тышкы карыздын суммасы.

3.1.6-график. Мамлекеттик тышкы карыздын түзүмү.

Булагы: Улуттук статистика комитети.

3.1.7-график. Жеке гарантияланбаган тышкы карыз түзүмү.

Булагы: Улуттук статистика комитети.

финансы секторунун карызы жалпы көлөмүнүн 12,3 пайызын түзгөн.

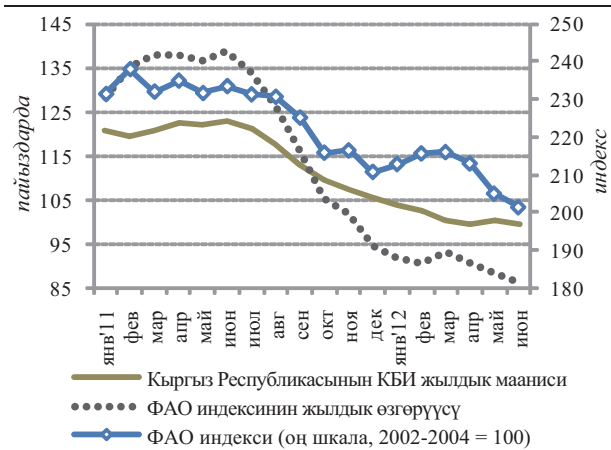
Дүйнөлүк инфляция жана анын Кыргыз Республикасына таасири

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгы ичинде өнүккөн жана өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө инфляция төмөндөй баштаган. Ошол эле учурда мындан ары экономиканын өсүшүнүн басаңдоо тобокелдиги сакталып турган, бул көпчүлүк өлкөлөрдүн борбордук банктары тарабынан пайыздык чендерди төмөндөтүү аркылуу, экономиканын өсүшүнө көмөк көрсөтүүгө багытталган акча-кредиттик саясатты жүргүзүү зарылчылыгын шарттаган. 2012-жылдын акырына чейин көпчүлүк өлкөлөрдүн акча-кредиттик саясатынын басаңдашы күтүлүүдө.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча ФАОнун Азык-түлүк товарлар

индексинин орточо мааниси (ФАО индекси) жыл башына караганда 9 пунктка төмөндөө менен 201 пункту түзгөн.

3.1.8-график. Кыргыз Республикасынын КБИсинин жана ФАО индексинин динамикасы.

Булагы: Улуттук статистика комитети, Reuters

Өтүп жаткан жылдын июнь айынан тартып буудай рыногунда баанын кыйла өскөндүгү байкалган, бул АКШдагы жана башка буудай өстүргөн региондордогу аба-ырайынан улам түптөлгөн көйгөйлөр менен байланыштуу болгон өндүрүштүк багыттардын өзгөрүү таасиринен улам келип чыккан. Натыйжада, буудайга дүйнөлүк баанын өзгөрүүсү Кыргызстандагы ички баага да таасирин тийгизген.

Дан рыногундагы учурдагы баа динамикасы анчалык коркунуч туудурбайт. Ошол эле учурда, акыркы мезгилде региондо дан сунушун административдик чектөө тобокелдиги өсүүдө. Алсак, алгачкы белгилерден болуп, Украинадан дан эгиндери экспортун дээрлик жашыруун

квоталоо саналат. Ушундай эле жагдай Россияда да орун алышы күтүлүүдө. Эгерде бул өлкөлөр дан эгини экспортна чектөөлөрдү киргизсе, Кыргызстандын ички рыногунда баа, импорттук берүүлөрдөн жогорку деңгээлдеги көз карандылыгынан улам жогорулашы мүмкүн.

ЭВФтин 2012 жана 2013-жылдарга дүйнөлүк инфляция боюнча алдын ала маалыматтары⁶, төмөнкү керектөө бааларынын орточо өсүш арымын көрсөтүүдө: өнүккөн өлкөлөр үчүн жылдык инфляция 1,7 пайыз, Борбордук жана Чыгыш Европа үчүн – тиешелүүлүгүнө жараша 4,8 жана 4,0 пайыз, КМШ өлкөлөрү үчүн – 7,4 пайыз деңгээлинде болжолдонууда. Келээрки мезгилге карата, айыл-чарба продукциясына баанын өсүшү байкалгандыктан, ал инфляция деңгээли үчүн тобокелдиктин негизги факторунун бири катары кароого алынууда. Мындан тышкары, мунай заттарына баанын өсүшүнүн тобокелдиги да инфляциянын өзгөчө импортер-өлкөлөрдө түптөлүп жаткан динамикасына олуттуу таасирин тийгизиши мүмкүн.

Дан эгиндери, КММ жана эт-сүт продукцияларынан баа динамикалары ортосунда олуттуу байланышты, ошондой эле керектөө куржунунун 46 пайызын азык-түлүк товарлары ээлеген фактысын эске алсак, жогоруда белгиленген факторлор боюнча ыңгайлуу шарттар Кыргызстанда баа туруктуулугу үчүн аныктоочу болуп саналат.

Россия

Россиядагы макроэкономикалык тенденциялар

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында Россияда экономикалык өсүш 4,5 пайызды түзгөн. Кароого алынган мезгил ичинде өсүш курулуш секторунда (5,4 пайыз) жана соодада (7,1 пайыз) байкалса, ал эми иштеп чыгуу өнөр жайында (4,5 пайыз) жана айыл чарбасында (4,2 пайыз) аба-ырайынын алгылыксыз шарттарына байланыштуу, өсүш арымынын басаңдашы белгиленген.

2012-жылдын январь-июнь айлары ичинде Россияда инфляция 3,2 пайызды (2011-жылдын ушул эле мезгилинде - 5,0 пайыз), ал эми инфляциянын жылдык мааниси 4,3 пайызды (2011-жылдын ушул эле мезгилинде – 9,4 пайыз) түзгөн.

Мунайга баанын өзгөрүлмөлүүлүгү, орус рублинин жана фондулук рыноктор курсунун өзгөрүлмөлүүлүгү финансылык туруктуулуктун тобокелдик факторлорун калыптандырат. Негизги бюджеттик параметрлер энерго продукцияларга карата баа менен тыгыз байланышта.

Мындан тышкары, евроаймактагы карыз каатчылыгынын күчөшүнө байланыштуу тышкы тобокелдиктер, Россиянын макроэкономикалык туруктуулугу үчүн олуттуу таасирин тийгизет.

Экономикалык таасири

3.1.9-график. Кыргызстанга энергопродукттарды импорттоо түзүмү.

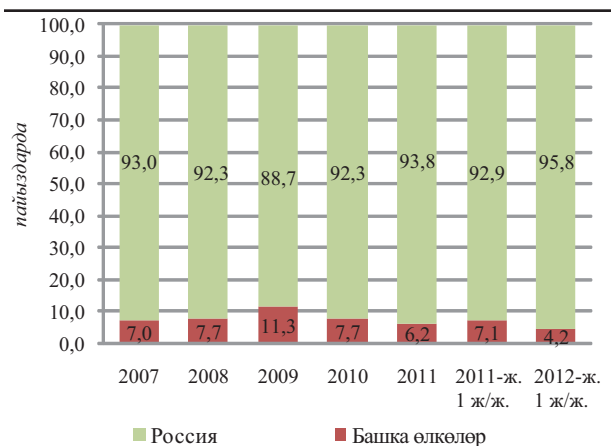
Булагы: Улуттук статистика комитети

Россия Кыргызстандын тышкы соодада ири өнөктөшү бойдон калууда. Анын экономикасынын өнүгүшү Кыргызстандын макроэкономикалык туруктуулугуна олуттуу таасир тийгизет. Таасир этүүнүн негизги каналдарынан болуп төмөнкүлөр саналат: а) акча которуулар; б) мунайзаттарын берүү шарттары; в) Кыргызстандын текстиль жана тигүү өндүрүшүнүн продукцияларын суроо-талап.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча жалпы мунайзаттарынын импортунун 69,8 пайызын Россиядан берүүлөр түзгөн. Импорттолуучу бензиндин жана дизель отунунун баасы, дүйнөлүк рынокто мунайга баанын өзгөрүүсү, ошондой эле КММны экспорттоодо белгиленүүчү алымдардын өлчөмү

⁶ World Economic Outlook (International Monetary Fund), October 2012

3.1.10-график. Кыргызстанга акча которуулар.

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

Акча которуулар бир жагынан жумушсуздуктун азайышын жана калктын ишке жарамдуу бөлүгүнүн миграциялашынан улам, социалдык оорчулуктун төмөндөшүн тастыкта, турса экинчи жагынан – Россиянын социалдык-экономикалык абалынан экономиканын көз карандылыгынын күчөшүн жана керектөө импортуна демилге берүүнүн натыйжасында жергиликтүү өндүрүштү өнүктүрүүгө терс таасирин билдирет.

Казакстандагы макроэкономикалык тенденциялар

Казакстандын экономикасы 2010-жылы башталган жана эң оболу сырьелук ресурстарга баалардын жогору болушуна шартталган салыштырмалуу жогорку өсүш арымды көрсөтүүсүн улантууда. Алсак, 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында өлкөнүн реалдуу ИДӨсүнүн өсүшү 5,6 пайызды түзгөн. Өнөр жай өндүрүшү өткөн жылдын январь-июнь айларына караганда 1,6 пайызга өскөн, бул айрыкча иштеп чыгуу өнөр жайдын (4,4 пайызга) жана электркамсыздоонун (4,6 пайызга) өсүшүнүн эсебинен жүргөн. Аба –ырайынын жагымсыз шарттары 2012-жылы айыл-чарба дүң продукциясынын көрсөткүчүнүн төмөндөөсүнө алып келген, ал 6,3 пайызга азайган.

2012-жылдын март айынан тартып инфляциялык процесстердин айрым бир тездеши байкалган. Инфляция 2012-жылдын июнь айында жылдык мааниде 5,0 пайыз (2011-жылдын декабрь айында 2,7 пайыз) деңгээлинде түптөлгөн.

Дүйнөлүк сырьелук рынок конъюнктурасы казак экономикасына олуттуу таасирин тийгизүүсүн улантууда. Дүйнөлүк экономиканын өсүшүнүн басаңдоо мезгилинин уланып жатышы, Казакстан экономикасынын өсүшүнүн басаңдоо тобокелдигин жаратууда.

Экономикалык таасири

Кыргызстандын тышкы экономикалык ишкердигининин түзүмүндө Казакстан алдыңкы орундардын бирин ээлейт. Алсак, Казакстанга экспорттун жалпы көлөмүнүн 29,9 пайызы жана импорттун жалпы көлөмүнүн 10,2 пайызы туура келет. Казакстан экономикасынын ыргактуу өсүшү Кыргызстандын айрым экспортко багытталган тармактарына демилгелөөчү таасирин тийгизиши мүмкүн.

Казакстан Кыргызстанга дан эгиндеринин, ун жана тамак-аш азыктарын берүүчүлөрдүн негизгилеринин бири болуп саналат. 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырында Казакстандан алынып келинген дан эгиндеринин жана тамак-аш азыктарынын импортунун үлүшүнө, Кыргыз Республикасына дан эгиндеринин жана тамак-аш азыктарынын импортунун жалпы көлөмүнүн 24,7 пайызы туура келген. Бул азыктардын үзгүлтүксүз алынып келиши, аларга карата ички бааларга

3.1.11-график. Кыргызстанга азык-түлүк товарларын импорттоо түзүмү.

Булагы: Улуттук статистика комитети

бир аз гана пайызда (2012-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы акча которууларынын жалпы көлөмүнүн 2,1 пайызы) катталган.

Ал эми отчеттук жылдын биринчи жарым жылдыгына акырына карата Казакстандан түшкөн тике чет өлкө инвестициялары Кыргыз Республикасына тике чет өлкө инвестицияларынын жалпы көлөмүнүн 8,4 пайызын түзгөн.

Финансылык таасири

Кароого алынып жаткан мезгилдин акырына карата абал боюнча Казакстандын банк сектору глобалдуу финансылык-экономикалык каатчылыктын таасирлеринен кийин толугу менен калыбына келе элек, бул банктардын тейленбеген ссудаларынын үлүшүнүн салыштырмалуу (кредиттик портфелдин жалпы көлөмүнүн 29,4 пайызы) жогору экендигин көрсөтүп турат. Казакстан банктарынын мөөнөтүндө төлөнбөгөн ссудалары боюнча мүмкүн болуучу ордун жабууга камдардын көлөмү кредиттердин жалпы суммасына карата 36,0 пайыз чегинде катталган. Мында, Казакстандын экономикалык өсүшүнүн (16,6 пайызга) салыштырмалуу жогорку арымы жана экономиканы казак банктары аркылуу кредиттөөнүн көбөйүүсү белгиленет.

Ошондой болсо да, 2010-жылы казакстан банктарынын капиталынын Кыргызстандын банк секторунан олуттуу агылып чыгуусу катталган, ал 2009-жылдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 47,1 пайызды түзгөн. Кароого алынып жаткан мезгилдин жыйынтыгы боюнча Казакстандан капиталдын агымынын калыбына келиши байкалган. Мында, Кыргызстан банктарынын жалпы акционердик капиталында Казакстандан түшкөн чет өлкө капиталынын негизги үлүшү кароого алынып жаткан мезгил ичинде 15,4 пайызды түзгөн. Ошентип, Казакстандын банк тутумунун финансылык туруктуулугу биздин өлкөнүн банк секторунун туруктуу өнүгүүсүнө белгилүү бир таасирин тийгизген.

Кытай

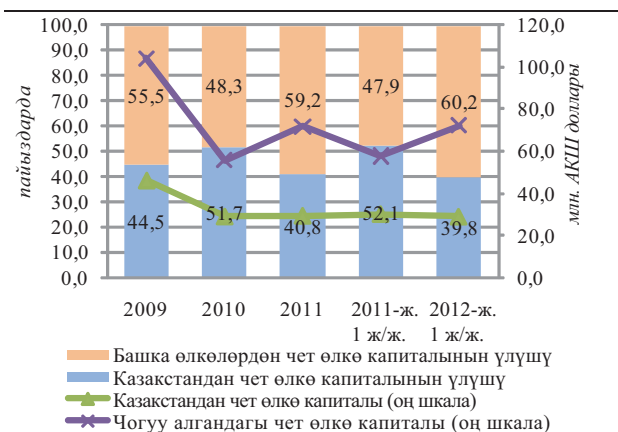
Кытайдагы макроэкономикалык тенденциялар

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча Кытайдын ИДӨсү 2011-жылдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 7,8 пайызга көбөйүү менен 22,7 трлн. юанды (3,6 трлн. АКШ долларын) түзгөн. Өнөр жай өндүрүшү салыштыруу үчүн алынган бааларда 10,5 пайызга көбөйгөн,

⁷ Казакстандын Ички иштер министрлигинин маалыматтары боюнча. Мында эмгек мигранттарынын так саны белгисиз, антени көпчүлүгү мезгилдүү иштешет же дайыма көчүп турушат.

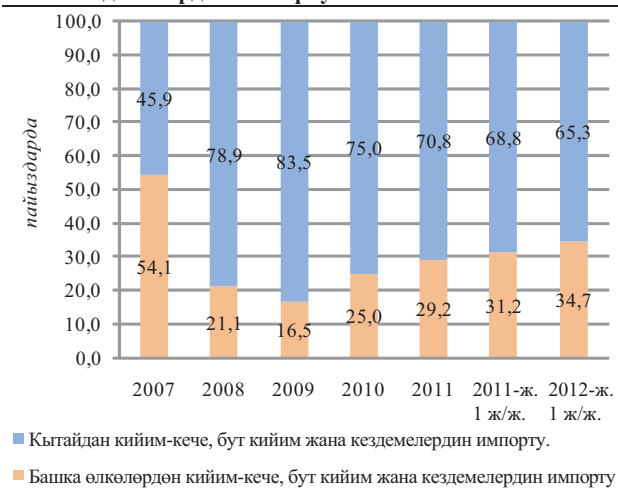

3.1.12-график. Банктардын чет өлкө капиталынын үлүшү.

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

3.1.13-график. Кыргызстанга кийим-кече, бут кийим жана кездемелердин импорту.

Булагы: Улуттук статистика комитети

кытайдан кездемелердин жана фурнитуралардын алынып келинишине көз карандылыгы сакталып калган. Кытайдан импорттолуучу товарлардын түзүмүндө отчеттук мезгилдин жыйынтыгы боюнча кийимдин жана кездемелердин үлүшүнө Кытайдан алынуучу жалпы импорттун 25,0 пайыза туура келген, бул Кыргызстанга кийимдин жана кездемелердин жалпы импорттун көбүрөөк бөлүгүн (69,8 пайыз) түзөт.

3.1.14-график. Бир мезгилдин акырына карата абал боюнча чет өлкө инвестицияларынын географиялык түзүмү.

Булагы: Улуттук статистика комитети

дан эгиндерин жыйноонун көлөмү 130,0 млн. тоннаны түзгөн, бул 2011-жылдын жай айларына караганда 3,6 млн. тоннага (же 2,8 пайызга) көп.

Аталган өлкөдө баалардын өсүш арымынын төмөндөө тенденциясы сакталып турат. Инфляция 2012-жылдын июнь айында жылдык мааниде 2,2 пайызды түзгөн (ушул эле көрсөткүч 2011-жылдын июнь айынын акырына карата 6,4 пайыз чегинде катталган).

Дүйнөлүк экономиканын абалынын, көбүнчө евроаймакта жана АКШда көйгөйлөрдүн сакталып калышына байланыштуу начарлоосунун алкагында, Кытай экономикасынын экспорттун жана тике чет өлкө инвестицияларынын көлөмүнөн жогорку деңгээлде көз карандуулугу Кытай экономикалык көрсөткүчтөрүнүн өсүшүнүн басандоосуна алып келиши мүмкүн.

Эл аралык товардык-сырьелук рыноктордо ички өндүрүштө кеңири колдонулуучу жез жана темир кендери сыяктуу кытай импортунун статъяларына баалардын өсүшү тобокелдиги сакталып калган. Сырьелук товарларга баалардын өсүшүнүн уланышы өндүрүш чыгымдарынын, демек, Кытайда инфляциянын өсүшүнө алып келиши мүмкүн.

Экономикалык таасири

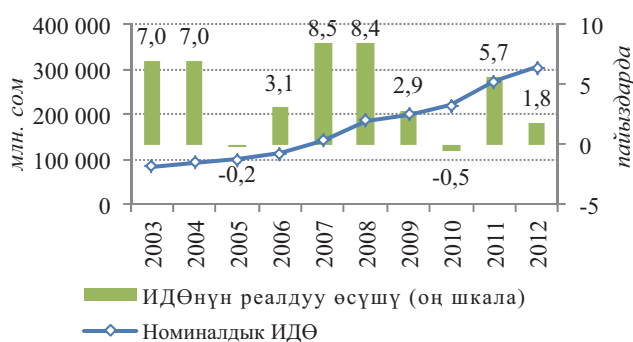
Кыргызстандын текстиль өнөр жайынын кытайдан кездемелердин жана фурнитуралардын алынып келинишине көз карандылыгы сакталып калган. Кытайдан импорттолуучу товарлардын түзүмүндө отчеттук мезгилдин жыйынтыгы боюнча кийимдин жана кездемелердин үлүшүнө Кытайдан алынуучу жалпы импорттун 25,0 пайыза туура келген, бул Кыргызстанга кийимдин жана кездемелердин жалпы импорттун көбүрөөк бөлүгүн (69,8 пайыз) түзөт.

2007-жылдан 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгына чейинки мезгил аралыгында Кытайдан чет өлкө инвестицияларынын көлөмү олуттуу көбөйгөн. Кароого алынып жаткан мезгилдин жыйынтыгы боюнча Кытайдан чет өлкө инвестицияларынын көлөмү 797,3 млн. АКШ долларын же чет өлкө инвестицияларынын жалпы көлөмүнүн 22,1 пайызын түзгөн. Кытай алдындагы гарантияланбаган жеке тышкы карыз 415,1 млн. АКШ доллары чегинде катталган. Мындан тышкары, Кытайга мамлекеттик тышкы карыз да көбөйүү менен 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча 335,0 млн. АКШ долларын же жалпы мамлекеттик тышкы карыздын 11,8 пайызын түзгөн.

3.2. Кыргыз Республикасындагы тышкы экономикалык шарттар

Ички экономикалык шарттар экономикалык өсүштүн туруксуздугу, инфляциянын жогору болушу жана тышкы карыз оорчулугу менен мүнөздөлөт. Ошону менен бирге эле, Кыргыз Республикасындагы жыйымдардын жана инвестициялардын ортосундагы жеке жана мамлекеттик секторлордун керектөө аракеттери менен аныкталган ажырым, финансылык ортомчулук деңгээлинин жогорулоосуна басаңдатуучу таасирин тийгизген.

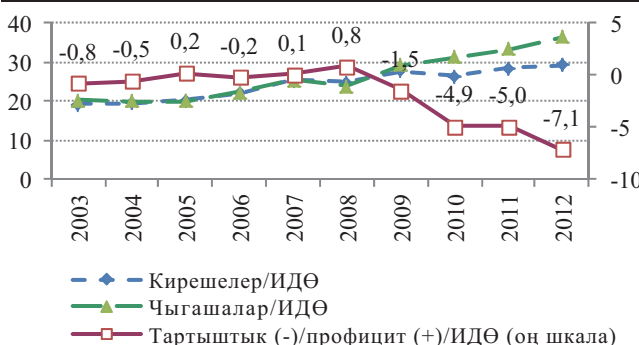
3.2.1.1.-график. ИДӨ динамикасы.

Булагы: Улуттук статистика комитети

3.2.1.2.-график. Мамлекеттик бюджет ажырымы.

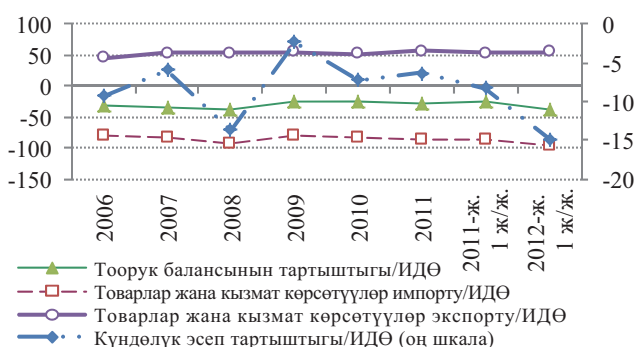
пайыздарда

Булагы: Кыргыз Республикасынын Финансы министрлиги

3.2.1.3.-график. Төлөм балансынын туруктуулугунун индикаторлору.

пайыздарда

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

3.2.1. Экономикада орун алган негизги тең салмаксыздык⁸

Кеңейтилген убактылуу диапазонго иликтөөлөр экономиканын көптөгөн тармагында тең салмаксыздыктын бар экендигин аныктаган. Эң оболу, Кыргыз Республикасынын экономикалык өсүшүндөгү тең салмаксыздыкты белгилөөгө болот, ал ички жана тышкы социалдык, экономикалык жана саясий факторлордун таасирине шартталган, ИДӨнүн жогорку өзгөрүлмөлүүлүгүнөн улам (3.2.1.1-график) келип чыккан.

Улуттук жыйымдардын жана инвестициялардын ажырымына, ошондой эле мамлекеттик бюджеттин тартыштыгынын, өлкөнүн финансылык туруктуулугуна тескери таасирин тийгизген көбөйүүсү (3.2.1.2-график), экономикадагы негизги тең салмаксыздыктын бири болуп саналат.

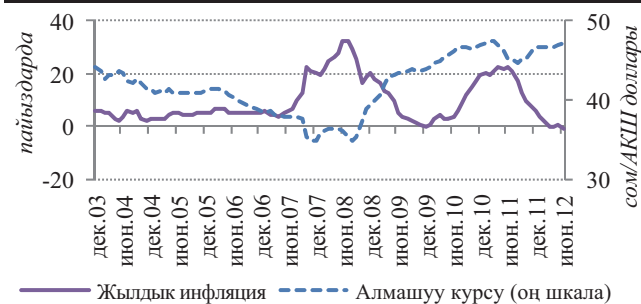
Кыргызстандын экономикасын башкаларга карата накта карызгер катары мүнөздөөчү төлөм теңдеминин күндөлүк операциялар эсебинин өнөкөт тартыштыгы да, көйгөйлөрдүн бири болуп саналат (3.2.1.3-график). Күндөлүк эсептин тартыштыгы жыйымдардын жана инвестициялардын ажырымынын натыйжасы болуп эсептелет.

Тышкы экономикалык сектордо да тең салмаксыздык белгиленген, муну төлөм теңдеминин индикаторлору тастыктап турат. Алсак, иликтөөгө алынуучу мезгил ичинде товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн импортунун ИДӨгө карата катышы 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 10,4 п.п. көбөйгөн. Көрсөткүчтүн динамикасы экономикалык көз карандылыктын жогорулагандыгын мүнөздөйт жана өлкөнүн импортко көз карандылыгынын

⁸ Кыргыз Республикасындагы инфляция 2012-жылдын январь - июнь айларында 0,9 пайызды түзгөн, ал эми негизги соода өнөктөш өлкөлөрдүн инфляциясынын орточо деңгээли 1,5 пайыз чегинде катталган.

күчөгөндүгүн чагылдырат. Мында, негизги салыштырма салмак, Кыргызстандын азык-түлүк жана энергетикалык коопсуздугуна жана өлкөнүн тышкы таасирлерге көз карандылыгына олуттуу тобокелдиктерди жаратуу менен, керектөө товарларынын жана мунайзаттарынын импортуна туура келээрин белгилей кетүү зарыл. Товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн ИДӨгө карата катышы кароого алынып жаткан мезгил ичинде 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 1,7 п.п. өскөн. Бул индикатордун көбөйүүсү экономиканын

3.2.1.4.-график. Жылдык инфляциянын жана улуттук валютанын алмашуу курсунун динамикасы.

Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банк

капиталдын мүмкүн болуучу агылып чыгуусун компенсациялоо жөндөмдүүлүгүнүн артышын чагылдырат.

Карыздын өсүшү жана тике чет өлкө инвестицияларынын агылып кирүүсү улуттук валютанын алмашуу курсуна белгилүү бир кысым жасайт (3.2.1.4-график). Ички экономика импортко өтө эле көз каранды катары мүнөздөлгөндүктөн, алмашуу курсунун нарксызданышы импорттолуучу товарларга карата ички баалардын динамикасын жана анын натыйжасында, инфляциянын деңгээлин аныктаган факторлордун бири болуп саналат.

Кыргызстандын карыз туруктуулугунун тобокелдиктери.

Өлкөдө тышкы карыз туруктуулугу боюнча белгилүү бир тобокелдиктер бар экендигин белгилей кетүү зарыл. Алсак, 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча жалпы тышкы карыздын ИДӨгө карата катышынын 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 2,9 п.п. өсүшү (3.2.1.5- график) байкалган. Жалпы тышкы карыздын товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн экспортуна карата, тышкы милдеттенмелер тарабынан тобокелдиктердин топтолушун чагылдырган катышы, көз карандылыгынын орточо деңгээлин 19,7 п.п. арттыруу менен, 151,7 пайызды түзгөн (3.2.1.6-график). Калыптанган динамика өлкөнүн тышкы карызды тейлөө жөндөмдүүлүгүнүн төмөндөгөндүгүн көрсөтүп турат. Мында, 2009-жылдагы көрсөткүчтүн

3.2.1.5.-график. Тышкы карыз туруктуулугунун индикаторлору көрсөткүчтөрү.

Булагы: Улуттук банк

Эскертүү: Мамлекеттик тышкы карыз боюнча көз карандылык деңгээли Дүйнөлүк банктын ИДӨгө карата 50 пайыз өлчөмүндөгү баа берүүсүнө ылайык аныкталган.

кескин өсүшү жеке сектордун тышкы карызды тейлөө эсебине олуттуу төлөөлөрү менен түшүндүрүлөт (3.2.1.7 -график).

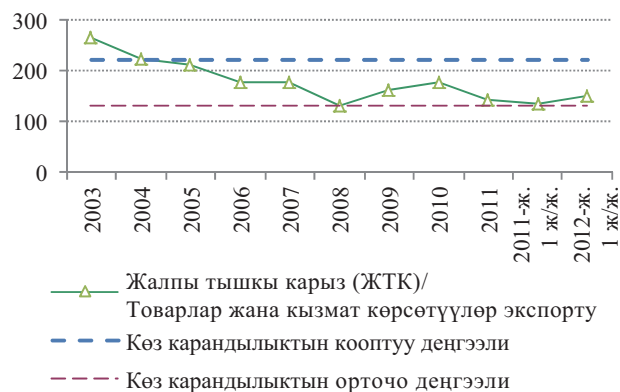
Отчеттук мезгилдин жыйынтыгы боюнча мамлекеттик тышкы карыздын ИДӨгө карата катышы тиешелүү чектен ашкан эмес, бирок кыйла жогорку деңгээлде калган. Мамлекеттик тышкы карыздын жогору деңгээлде болушу, экономиканы ичтен каржылоону кыскартуу менен, аны тейлөөгө кеткен чыгашанын көбөйүүсүн болжолдойт. Мамлекеттик тышкы карызды тейлөөнүн товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн экспортуна карата катышы 2,5 пайыз деңгээлинде түптөлгөн, бул 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы тиешелүү көрсөткүчтөн 0,1 п.п. төмөн. Бул көрсөткүч тышкы мамлекеттик карызды экспорттон түшкөн кирешенин мамлекеттик тышкы карызды төлөө үчүн сарп тала турган үлүшү катары тейлөөдөгү оорчулукту көрсөтүп турат.

Бүтүндөй алганда, иликтөөгө алынуучу мезгил ичинде мамлекеттик кирешелер мамлекеттик тышкы карызды тейлөө көрсөткүчүнүн маанисинен орточо алганда 13,2 эсеге арткан, бул мамлекеттик сектордун күндөлүк карыздык милдеттенмелерди мамлекеттик бюджеттин кирешелеринин эсебинен тейлөө жөндөмдүүлүгүн чагылдырат.

3.2.1.6-график. Тышкы карыз туруктуулугунун индикаторлору

пайыздарда

Булагы: Улуттук банк

Эскертүү: көз карандылык деңгээли Дүйнөлүк банктын баа берүүсүнө ылайык аныкталган.

3.2.1.7-график. Тышкы карыз туруктуулугунун индикаторлору

пайыздарда

Булагы: Улуттук банк

Эскертүү: көз карандылык деңгээли Дүйнөлүк банктын баа берүүсүнө ылайык аныкталган.

«Кумтор Голд Компани» ЖАКтын Кыргызстандын экономикасына таасири

3.2.1.8-график. Компания “Кумтор Голд Компани” ЖАКтын көрсөткүчтөрү

пайыздарда

Булагы: Улуттук статистика комитети, “Кумтор Голд Компани” ЖАКтын веб-сайты

үлүшү 9,7 пайыздан (2011-жылдын биринчи жарым жылдыгында) 2,8 пайызга чейин кыскарган. Мындан тышкары, ишканалардын өлкөнүн ИДӨсүнө салымы 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгына салыштырганда 2 эседен көбүрөөккө төмөндөөсү белгиленген (2011-жылдын биринчи жарым жылдыгына карата ИДӨгө салым 14,9 пайызды түзгөн).

«Кумтор Голд Компани» ЖАК мурдагыдай эле, өлкөнүн экономикасы үчүн система түзүүчү ишкана болуп кала берет. Анын ишкердиги экономиканын өсүш индикаторлоруна, мамлекеттик бюджетке жана социалдык секторго салыктык чегерүүлөргө системдүү таасир этет.

Отчеттук мезгилдин жыйынтыгы боюнча тоо кендерин иштетүүчү жайларда өндүрүштүн деңгээлинин өткөн жылдын тиешелүү көрсөткүчүнө салыштырганда төмөндөөсү жүргөн, бул ИДӨнүн реалдуу өсүш арымынын (-5,6 пайызга чейин) жана «Кумтор Голд Компани» ЖАКтын салыктык чегерүүлөрүнүн көлөмүнүн төмөндөөсүнө алып келген (3.2.1.8 -график). Салыктардын мамлекеттик бюджеттин кирешелериндеги

3.2.2. Кыргызстандын экономикасынын күндөлүк абалы

Ички дүң өнүм

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча Кыргызстанда экономикалык өсүш терс түптөлгөн жана реалдуу ИДӨнүн төмөндөөсү -5,6 пайызды түзгөн. ИДӨнүн төмөндөөсүнө негизги салымды, көбүнчө “Кумтөр” тоо кен ишканаларында өндүрүштүн көлөмүнүн төмөндөөсүнүн эсебинен, өнөр жай ишканалары кошушкан. Кызмат көрсөтүүлөр да алгылыктуу таасирин тийгизип, алардын салымы кароого алынып жаткан мезгил ичинде 2,3 п.п түзгөн. Бирок, “Финансылык ишкердик” сегментинде 1,4 пайызга төмөндөө байкалган.

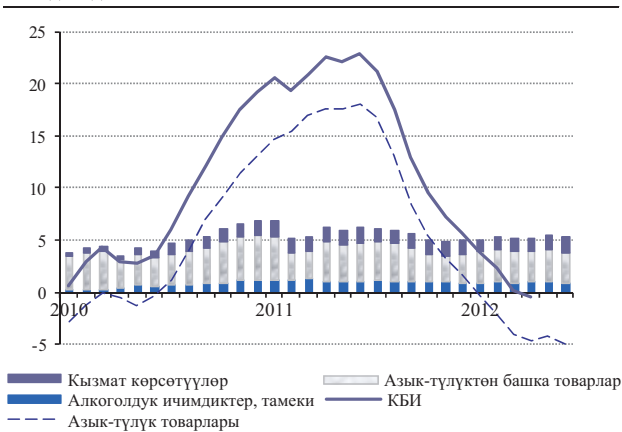
Номиналдык ИДӨ 114,9 млрд. сом чегинде катталган. «Кумтөр» алтын кенин иштетүү ишканаларын эске албаганда, ИДӨнүн көлөмү отчеттук жылдын жыйынтыгы боюнча 3,9 пайызга өскөн. ИДӨ дефлятору алдын ала алынган маалыматтар боюнча 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында 2011-жылдын январь-июнь айларындагы 16,7 пайызга каршы 13,7 пайыз деңгээлинде түптөлгөн.

3.2.2.1-таблица. ИДӨнүн өсүшүнө/төмөндөшүнө ишкердиктин айрым түрлөрүнүн салымы

	2011, янв.-июнь		2012, янв.-июнь	
	өсүш арымы пайыздар	өсүшкө салым п.п.	өсүш арымы пайыздар	өсүшкө салым п.п.
Ички дүң өнүм	4,9	4,9	-5,6	-5,6
Дүң кошулган нарк	4,9	4,3	-5,6	-5,0
Айыл чарба, мергенчилик жана токой чарбасы	1,3	0,1	1,2	0,1
Тоо кендерин казып алуу өнөр жайы	11,3	0,1	6,6	0,1
Кайра иштетүү өнөр жайы	12,9	2,5	-42,6	-8,7
Э/энергиясын, газды жана сууну өндүрүү жана бөлүштүрүү	26,8	1,1	13,0	0,5
Курулуш	-28,4	-1,4	20,0	0,7
Соода жана ремонт	3,1	0,5	8,1	1,3
Мейманканалар, тойканалар	7,5	0,1	8,8	0,1
Транспорт жана байланыш	12,9	1,2	6,9	0,7
Финансылык ишкердик	8,1	0,0	-1,4	0,0
Кыймылсыз мүлк менен операциялар, ижара	-1,6	-0,1	-4,5	-0,2
Мамлекеттик башкаруу	4,6	0,2	2,6	0,2
Билим берүү	-1,2	-0,1	5,6	0,3
Саламаттыкты сактоо жана соц. кызмат көрсөтүүлөр	1,9	0,1	2,4	0,1
Коммуналдык жана жеке кызмат көрсөтүүлөр	0,2	0,0	-5,0	-0,1
Продукттарга таза салык	4,9	0,5	-5,6	-0,7

Булагы: Улуттук статистика комитети

3.2.2.1-график. КБИнин жана анын компоненттеринин жылдык динамикасы

Булагы: Улуттук статистика комитети

Инфляция

Бүтүндөй алганда отчеттук жылдын биринчи жарым жылдыгы негизги азык-түлүк товарларына (дан эгиндери, май алынуучу өсүмдүктөр, шекер) дүйнөлүк баанын төмөндөөсү алкагында, Кыргыз Республикасында баалардын жалпы деңгээлинин төмөндөөсү менен мүнөздөлгөн. Бирок, 2012-жылдын июнь айында дан эгиндеринин жана май алынуучу өсүмдүктөрдүн түшүмдүүлүгү боюнча кооптонуулардын күч алышынан улам, буудайга дүйнөлүк баанын олуттуу өсүшү белгиленген, бул кийинки айларда да уланган.

2012-жылдын июнь айында керектөө бааларынын индексинин жылдык мааниси

(2011-жылдын июнь айына карата) 0,5 пайызга, төмөндөгөн, ал эми 2011-жылдын тиешелүү көрсөткүчү 22,8 пайызга өскөн. КБИ куржунунун түзүмүндө товарлардын азык-түлүк тобуна баалардын төмөндөөсү 10,3 пайызды түзсө, азык-түлүктөн башка товарлар жылдык мааниде 9,8 пайызга кымбаттаган, ал эми алкоголь ичимдиктерине жана тамекиге баа 10,0 пайызга, акы төлөнүүчү кызмат көрсөтүүлөргө 11,7 пайызга өскөн.

Инфляциянын жалпы деңгээлинин төмөндөгөндүгүнө карабастан, базалык инфляция жыл башынан тартып 10 пайызга жакын деңгээлде болгон, бул республикада инфляциянын жогорку деңгээлде сакталып калгандыгын айгинелеп турат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук Статистика комитетинин “Азык-түлүк коопсуздугу жана жакырчылык бюллетени” басылмасындагы маалыматтарга ылайык, экономиканын азык-түлүк товарлар боюнча импортко көз карандылыгы, ички азык-түлүк коопсуздугу үчүн олуттуу тобокелдиктерди шарттоо менен кыйла өскөн. Алсак, Кыргызстандын азык-түлүк тендеми 2012-жылдын экинчи чейрегинде нан азыктары боюнча импортко көз карандылыктын 2011-жылдын тиешелүү мезгилиндеги 42,4 пайызына каршы, 73,2 пайызга өскөндүгүн көрсөтүп турат, бул өлкө ичинде начар түшүмдүүлүктүн натыйжасында жана импорттун: өсүмдүк майлары боюнча 63,9 пайызга (+14,3 п.п.), шекер жана кондитер азыктары боюнча 84,4 пайызга (+8,4 п.п.) көбөйүүсүнөн улам жүргөн.

3.2.2.2-таблица. Кыргызстандын базалык тамак-аш продукттары боюнча азык-түлүк балансы

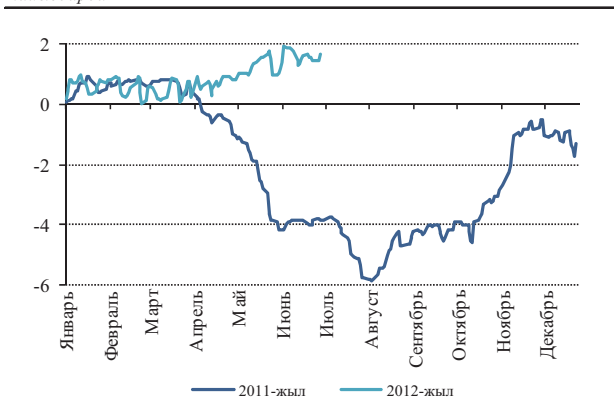
миң тонна

	Нан азыктары *		Өсүмдүк майлар		Кант жана кондитер азыктары**	
	II'2011	II'2012	II'2011	II'2012	II'2011	II'2012
Түшүүлөр	1 680,1	1 671,2	59,7	53,6	56,3	54,9
Жыл башына запас	1 453,8	1 295,6	36,0	26,4	15,9	10,4
Өлкө ичинде өндүрүлгөн	14,6	4,6	8,1	6,8	0,0	0,0
Импорттолгон	211,7	371,0	15,6	20,4	40,4	44,5
Керектөө	1 102,2	1 096,1	31,4	31,9	53,5	53,0
Урукка кеткен чыгашалар	76,1	87,7	-	-	-	-
Малга тоютка	454,3	470,0	-	-	-	-
Жоготуулар	29,1	6,4	0,0	0,0	0,0	0,0
Экспорттолгон	43,3	25,3	0,0	0,0	0,4	0,3
Калк керектеген	499,4	506,7	31,4	31,9	53,1	52,7
Бир мезгилдин акырына карата запас	577,9	575,1	28,3	21,7	2,8	1,9
Керектөө көлөмүндөгү импорт үлүшү, пайыздарда	42,4	73,2	49,7	63,9	76,1	84,4

* дан эгендерине карата кайра эсептөөдө

** кантка карата кайра эсептөөдө

3.2.2.2-график. АКШ долларынын эсептик курсунун өзгөрүү арымы. пайыздарда

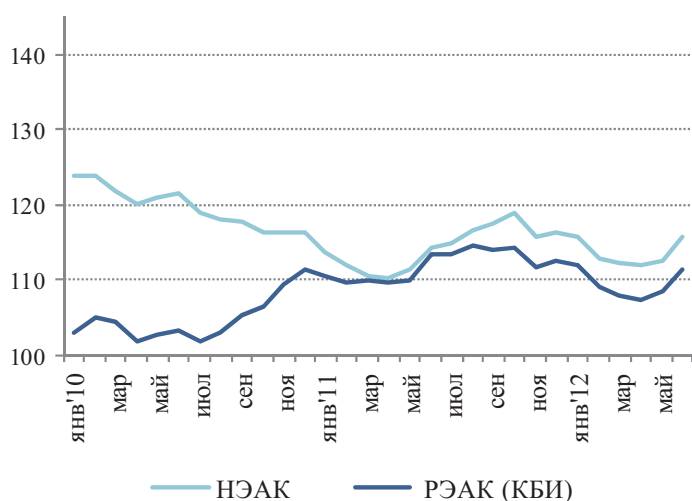
Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

Алмашуу курсу

Кароого алынып жаткан мезгил ичинде валюта рыногунун туруктуулугунун сакталып турушу, Улуттук банкка валюта рыногуна катышуусун минималдаштырууга өбөлгө түзгөн.

Номиналдуу эффективдүү алмашуу курсунун индекси 2012-жылдын башталышынан тартып, 0,5 пайызга төмөндөгөн жана июнь айынын акырына карата 115,6 түзгөн. Мындай төмөндөө сомдун курсунун 2011-жылдын декабрь айындагы орточо курсуна салыштырганда 2012-жылдын июнь айында түрк лирине карата 3,5 пайызга, АКШ долларына карата -1,2 пайызга,

3.2.2.3-график. НЭАК жана РЭАК индекстеринин динамикасы.
пайыздарда

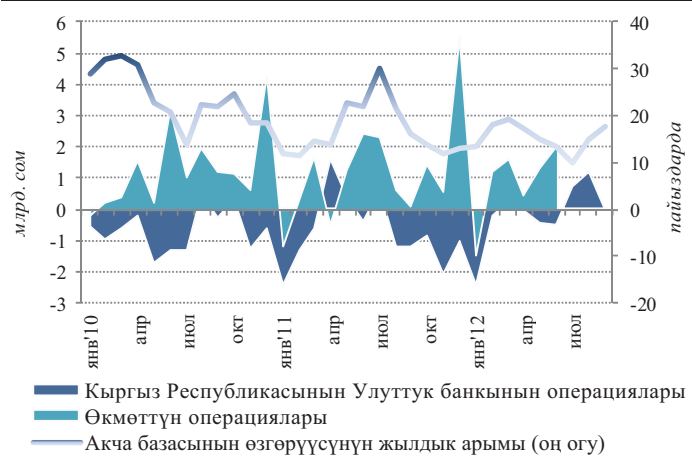

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

маалыматтары боюнча мамлекеттик бюджеттин 2012-жылдын январь-июнь айларындагы тартыштыгы 3,9 млрд. сомду же ИДӨгө карата 3,4 пайызды түзгөн (2011-жылдын январь-июнь айларында бюджет ИДӨгө карата 0,2 пайыз өлчөмүндө тартыштык менен аткарылган).

Мамлекеттик башкаруу органдарынын ИДӨнүн түзүмүндө түпкү керектөөгө чыгашалары 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы маалыматтар боюнча, өткөн жылдагы тиешелүү

3.2.2.4-график. Акча базасын өзгөртүүгө Өкмөттүн жана Улуттук банктын операцияларынын салымы.

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

көйгөйлөрдүн орун алышынан улам кыскарган эмес, бул өлкөдө накталай акча сунуштоонун өзгөрүүсүнө кыйла таасирин тийгизет.

казак тенгесине карата – 0,7 пайызга, кытай юанына карата – 1,0 пайызга карата нарксызданышына⁹ шартталган. Мында, сомдун курсу еврого жана орус рублине карата бекемделген (тиешелүүлүгүнө жараша 4,0 жана 2,8 пайызга).

Сомдун номиналдуу эффективдүү алмашуу курсунун индексинин нарксызданышы менен катар эле, инфляциянын төмөнкү деңгээлде болушу¹⁰ Кыргызстанда РЭАК индексинин төмөндөөсүн шарттаган, ал 2011-жылдын декабрь айынан тартып 1,1 пайызга төмөндөгөн жана 2012-жылдын июнь айынын акырына карата 111,3 түзгөн.

Мамлекеттик бюджет

Финансы министрлигинин Борбордук казыналыгынын алдын-ала Жүргүзүлүп жаткан бюджет-салыктык саясаттын эффективдүүлүгүн жогорулатуу жана бюджет аралык мамилелерди оптималдаштыруу боюнча реформаларга карабастан, республикада инфляциянын өсүшүн кармап туруу үчүн фискалдык саясат тарабынан аракеттер көрүлүшү зарыл. Жыл ичинде бюджеттик каражаттардын бирдей эмес бөлүштүрүлүшү, натыйжада, жылдын акырында чыгашалардын артышы, инфляцияга өбөлгө түзгөн факторлордон болуп саналат. Мындан тышкары, бюджеттик чыгашалардын олуттуу бөлүгү керектөөгө жана күндөлүк чыгашалардын ордун жабууга багытталаат, алар түзүмдүк

⁹ Маалыматтар сомдун номиналдык эки тараптуу алмашуу курсу боюнча келтирилген, индексти эсептөө үчүн базалык мезгил катары 2000- жыл алынган.

¹⁰ Кыргыз Республикасындагы инфляция 2012-жылдын январь - июнь айларында 0,9 пайызды түзгөн, ал эми негизги соода өнөктөш өлкөлөрдүн инфляциясынын орточо деңгээли 1,5 пайыз чегинде катталган.

2-кыстырма. Кыргыз Республикасындагы жыйымдар жана инвестициялар

Кыргыз Республикасындагы жыйымдардын жана инвестициялардын (ажырымдын) абалы¹¹.

Көмүскө экономикада экономикалык теорияга ылайык, жыйымдар инвестицияларга барабар. Мында, барабардыкка ички финансы рыногунда пайыздык ченди жөнгө салуу процессинде жетишилет (классикалык экономикалык теорияга ылайык, жыйымдар жана инвестициялар пайыздын ченинин функциясы болуп саналат). Бирок, айкын экономикада тышкы каржылоо алкагында, жыйымдардын жана инвестициялардын көлөмүнүн ортосундагы ажырым (мындан ары-ажырым) бар. Алсак, Кыргыз Республикасында ИДӨгө карата ажырым алты жыл ичинде 12,7 п.п.¹² төмөндөө менен (1-таблица, 1-график), кароого алынып жаткан мезгил аралыгында (2006-2011 -жж.¹³) кыскаруу тенденциясына ээ болгон. Ажырымдын төмөндөө динамикасына ээ болуусунун негизги себептеринин бири болуп, жеке жыйымдардын өсүшүнөн улам (2-таблица), жеке жыйымдардын жана инвестициялардын ортосундагы ажырымдын кыскарууга тенденциясы саналган.

1-таблица. Негизги көрсөткүчтөрдүн ИДӨгө карата катышы.

пайыздарда

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Күндөлүк операциялар эсеби/ИДӨ	-9,2	-5,9	-13,7	-2,3	-7,3	-6,3
Ажырым/ИДӨ	-14,9	-7,9	-13,2	-2,4	-7,9	-2,2
Жыйымдар/ИДӨ	9,3	18,7	15,8	24,8	19,5	23,2
Инвестициялар/ИДӨ	24,2	26,6	28,9	27,3	27,4	25,3

Булагы: Улуттук статистика комитетинин жыйымдар жана инвестициялар боюнча маалыматтар, Улуттук банктын эсептөөлөрү

1-график. Негизги көрсөткүчтөрдүн ИДӨгө карата катышы

пайыздарда

Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

2-график. Инвестициялардын жана ИДӨнүн чейректик динамикасы

млн. сом

Булагы: Улуттук статистика комитети

¹¹ Жыйымдардын жана инвестициялардын ортосундагы ажырымга (мындан ары-ажырым) иликтөөлөрдү жүргүзүү максатында Кыргыз Республикасынын УСКнын, Улуттук банктын маалыматтарынын негизинде бир катар маалыматтар чогултулган жана иликтөөгө алынган.

¹² УСКда 2012-жыл үчүн маалыматтардын жоктугуна байланыштуу, бул эмгекте 2011-жылды кошо алгандагы маалыматтар колдонулган.

¹³ Эсептөөлөрдө статистикалык кемчиликтер бар экендигин эске алуу зарыл, анткени айрым эсептөөлөр УСКнын алдын-ала маалыматтарына негизденген

«Жыйымдар/ИДӨ» көрсөткүчү алты жыл ичинде 9,3 пайыздан 23,2 пайызга чейин көбөйгөн. Мында, депозиттик базанын өсүш арымынын төмөндөөсүнүн жана экономиканын өсүш арымынын кыскаруусунун алкагында, 2010-жылы көрсөткүчтүн төмөндөгөндүгүн белгилей кетүү зарыл.

2-таблица. Жыйымдар жана инвестициялар түзүмү

млн. сом

	2006	2007	2008	2009	2010	2011*
Ажырым	-16979.7	-11200.9	-24732.6	-4913.5	-17489.0	-5875.9
Мамлекеттик жыйымдар жана инвестициялар ажырымы	-1383.4	-4082.7	-1797.5	-5890.9	-6074.3	-8520.0
Жеке жыйымдар жана инвестициялар ажырымы	-15596.3	-9234.7	-22935.1	977.8	-11414.7	2644.1

Булагы: Улуттук статистика комитетинин “Кыргыз Республикасынын улуттук эсептери 2006-2010-жж.”

* - Улуттук банктын эсептоолору

Мында, жыйымдардын жалпы көлөмүндө алгылыксыздыгын көрсөткөн негизги түзүүчүлөрдөн болуп, мамлекеттик (коомдук) жыйымдардын динамикасы саналат¹⁴ (2-таблица).

Корпоративдик сектордун жана үй- чарбасынын аракеттери

Корпоративдик сектордун жыйымдар жана инвестициялар боюнча финансы-чарбалык ишкердигинин көрсөткүчтөрүнө жүргүзүлгөн иликтөөлөр, корпорациялардын таза пайдасын бөлүштүрүү чөйрөсүндө ассиметрияны аныктаган. Алсак, 2011-жылдын жыйынтыгы боюнча корпорациялардын таза пайдасынын жарымына жакыны жеке менчиктен (дивиденддерден, пайыздардан ж.б.)¹⁵ кирешелерди төлөө үчүн колдонулат. Мында, мисалы 2010-жылы пайданын болгону 38,6 пайызы гана негизги капиталга инвестицияланган. 3-таблицадагы маалыматтарга ылайык, 2006-жылдан 2011-жылга чейин бөлүштүрүлбөгөн пайданын өлчөмүнүн өзгөрүлмөлүүлүгү байкалат. Айрым мезгилдерде (2006 жана 2008-жж.) бул көрсөткүч терс мааниге ээ болуп. Ал эми анын таза пайдадагы үлүшү 2007-жылдагы 49,2 пайыздан 2010-жылы 38,6 пайызга чейин төмөндөгөн, б.а. таза пайданын олуттуу бөлүгү жеке менчиктер ортосунда бөлүштүрүлгөн. Ошентип, корпорациялардын пайыздар жана дивиденддер формасында төлөнгөн пайдасы үй чарбачылыгынын кирешесине кайра инвестицияланат жана түпкү керектөө үчүн колдонулушу же сакталышы мүмкүн. Пайданын пайыздар жана дивиденддер катары төлөнгөн азыраак үлүшү өндүрүшкө кайра инвестицияланат.

¹⁴ Мамлекеттик жыйымдар дегенден улам, мамлекеттик башкаруу секторунун жыйымдарын түшүнүүгө болот

¹⁵ “жеке менчиктен алынган кирешелерден төлөө” көрсөткүчү Улуттук банкта УСКнын Кыргыз Республикасынын финансылык ишканалары жөнүндө маалыматтарынын негизинде эсептелген

3-таблица. Корпорациялардын таза пайдасын пайдалануу

млн. сом

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Корпорациялардын таза пайдасы (пайдага салык төлөнгөндөн кийин)	3684,3	7567,1	3684,4	996,3	7657,5	17988,7
2. Менчиктен киреше, төлөнгөн	3112,2	3842,1	2902,9	-1781,5	4703,6	8334,3
3. Бөлүштүрүлбөгөн пайда	-572,1	3725,0	-781,5	-2777,8	2953,9	9654,4
4. Таза пайдадан бөлүштүрүлбөгөн пайда пайыздарда	-15,5	49,2	-21,2	-278,8	38,6	53,7

Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

Бүтүндөй алганда Кыргыз Республикасында үй чарбачылыгынын экономикалык аракеттери чыгашалардын керектөөгө багытталгандыгы (керектөө аракеттери) менен мүнөздөлөт¹⁶.

Банк тутумуна ишенимдин начардыгы эркин финансылык ресурстарды бөлүштүрүүдө үй чарбачылыгынын экономикалык аракетине таасирин тийгизет. Үй чарбасы бош акча каражаттарынын көпчүлүк бөлүгүн банк секторунан тышкары, экономиканын башка секторлоруна (алып-сатарлыкка, «Дордой», «Кара-Суу» базарларынын экономикалык жигердүүлүгүнө ж.б.) инвестициялашат.

4-таблица. Каржылоо булактары боюнча инвестициялар

млн. сом

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Бардыгы болуп	27534,8	37805,8	54421,7	54874,2	60384,7	69205,5
Ички инвестициялар	19642,4	29617,5	36141,9	36216,0	45200,3	50469,5
Мамлекеттик башкаруу сектору	1487,1	4229,9	7313,6	7334,6	5206,9	7710,3
Финансылык эмес корпоративдик сектор	12653,0	16770,5	15779,3	11255,2	21702,4	26420,7
Финансылык сектор	н/д	н/д	369,6	3804,4	4045,5	450,9
Үй чарба сектору	5502,3	8617,0	12679,5	13821,8	14245,5	15887,7
Тышкы инвестициялар	7892,4	8188,3	18279,8	18658,2	15184,4	18736,0
Чет өлкө кредити	3520,5	4256,0	6953,5	12064,4	6169,2	11090,7
Тике чет өлкө инвестициялары	1909,5	2559,3	9513,3	4947,0	5494,3	4272,9
Чет өлкө гранттары жана гуманитардык жардам	2462,4	1373,0	1813,0	1646,8	3521,0	3372,3

Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

Инвестициялардын динамикасы жана экономикалык өсүш¹⁷.

Каржылоо булактары боюнча инвестициялар түзүмүндө олуттуу салыштырма салмакты финансылык эмес корпоративдик сектордун эсебинен инвестициялар ээлешет (инвестициялардын жалпы көлөмүнүн 38,2 пайызы); экинчи орунда – үй чарба сектору (инвестициялардын жалпы көлөмүнүн 23,0 пайызы) (4-таблица). Кыргыз Республикасында 2011-жылдын жыйынтыгы боюнча үй чарба каражаттарынын эсебинен инвестициялоонун жогорулоосу катталган. Ошондой эле инвестициялардын корпоративдик сектордун каражаттарынын эсебинен алгылыктуу өсүш арымы байкалган. Алсак, бул көрсөткүчтүн орточо өсүш арымы акыркы эки жыл ичинде 57,3 пайызды түзгөн.

¹⁶ Толук маалымат 3.4. Үй-чарба сектору бөлүгүндө чагылдырылган

¹⁷ В.Е. Маневичтин статьясынан алынган материалдар колдонулду («Бизнес жана банктар» журналы)

5-таблица. Кыргыз Республикасынын экономикасынын тармактары боюнча негизги капиталга инвестициялар

пайыздар

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Транспорт жана байланыш	25,1	16,7	22,0	17,9	17,9	28,3
Тоо кендерин казып алуу өнөр жайы	16,9	13,3	6,6	8,1	24,9	21,2
Кайра иштетүү өнөр жайы	10,8	13,9	11,6	9,9	6,3	3,8
Соода; агтоунааларды ремонттоо ж.б.						
Кыймылсыз мүлк менен операциялар, ижара жана керектөөчүлөргө кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоо (геологиялык чалгындоо ишканаларын кошо алганда)	2,1	5,2	11,2	12,1	1,7	0,8
Башка тармактар	39,4	45,8	45,2	49,0	45,9	43,7

Булагы: Улуттук статистика комитети

Иштин негизги инвестициялык түрлөрүнөн болуп, транспорт жана байланыш, тоо-кен өндүрүшү саналат; бул секторго бардык инвестициялардын жарымына жакыны (49,5 пайыз) кошулат (2011-жылдын жыйынтыгы боюнча эсептөөлөр) (5-таблица).

2011-жылдын жыйынтыгы боюнча чет өлкө кредиттеринин негизги үлүшү “Кыймылсыз мүлк менен операциялар, ижара жана керектөөчүлөргө кызматтарды сунуштоого” – 60,6 пайыз (геологочалгындоо) туура келет. Бул, экономиканын сырьелук тармактары каржыланууда ал эми экономикалык өсүшкө негизги салымды камсыз кылган иштеп чыгуу өнөр жайы жана инфраструктура жеткиликсиз каржыланып жатат дегенди айгинелеп турат. Бул факт экономиканын секторлору боюнча ИДӨнү иликтөөдө да байкалат. Ушундан улам, Кыргызстандын экономикасы мурдагыдай эле, агрардык-сырьелук экономика болуп саналат деп тыянак чыгарууга болот.

Экономикалык динамиканы фундаменталдуу теңдештирүү боюнча ИДӨнүн өсүш арымын эсептөөнүн натыйжалары 6-таблицада келтирилген¹⁸. ИДӨнүн жана негизги капиталдын таза топтолушунун абсолюттук мааниси 2008-жылдын туруктуу бааларында берилген. Таблицанын акыркы сабында ошол эле жылдар үчүн ИДӨнүн өсүш арымдары жөнүндө расмий маалыматтар келтирилген, алар экономикалык динамиканы фундаменталдык теңдештирүүгө ылайык эсептелген, өсүш арымынан бир аз айырмаланып турат. Бул айырмачылыктарды чыгаруунун жана кирешенин көлөмүн туруктуу бааларда эсептөөдөгү так эместик менен түшүндүрүүгө болот.

Жыйымдардын ИДӨдөгү үлүшү түпкү керектөөнүн үлүшүнөн кайтарым көз карандуулукта жана чет өлкөдөн келип түшкөн таза кирешелердин жана трансферттердин үлүшүнөн тике көз карандуулукта болот. Финансылык каатчылык мезгилинде (2008-2010 -жж.) ИДӨ динамикасы түпкү керектөөнүн көлөмүнө олуттуу терс таасирин тийгизет, ал эми жыйымдардын көлөмү жана чет өлкөдөн алынган

6-таблица. 2006-2011-жж. ичинде ИДӨнүн өсүш арымын эсептөө

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ИДӨ (2008-жылдагы баада) (Y), млн. сом	159 838,0	173 424,3	187 991,9	193 443,7	192 476,4	203 447,6
ИДӨ өсүшү (ΔY), млн. сом	4 806,0	13 586,2	14 567,6	5 451,8	-967,2	10 971,2
Негизги капиталдын таза топтому (S), млн. сом	27534,8	37805,8	54421,7	54874,2	60384,7	69205,5
Негизги капиталдын ИДӨдөгү таза топтому, (s=S/Y)	0,172	0,218	0,289	0,284	0,314	0,340
Капитал көлөмүнүн коэффициенти (C=S/ΔY)						
ИДӨнүн өсүш арымы (G=s/C), %	3,0	7,8	7,7	2,8		5,4
ИДӨнүн өсүш арымы (расмий маалыматтардын негизинде эсептөөлөр), %	3,1	8,5	8,4	2,9	-0,5	5,7

* - ИДӨнүн терс өсүш арымынан улам, 2010-жыл үчүн ИДӨ өсүшүнүн капитал көлөмүнүн коэффициенти максаттуу эсептелген эмес

Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

таза кирешелер салыштырмалуу туруктуу мааниге ээ болушкан. 8-таблицадагы маалыматтар боюнча чет өлкөдөн алынган кирешелердин жана капиталдын таза агылып кирүүсүнүн үлүшү өлкө ичинде

¹⁸ Методология «Финансылык туруктуулук боюнча айрым маселелерге иликтөөлөрдүн методологиясы» бөлүгүндөгү 2-кыстырмага карата тиркемеде берилген.

негизги капиталдын таза топтолушунан артат. Кирешелердин жана капиталдын таза агылып кирүүсү минималдуу мааниге чейин кыскара тургандыгын болжолдосок, негизги капиталдын топтолушу да төмөндөшү мүмкүн (белгиленген көрсөткүчтөрдүн түз корреляциясы байкалууда).

Керектөө аракеттери, ошондой эле калайык-калктын банк тутумуна ишениминин жеткиликсиз болушу, финансылык ортомчулардын экономиканы кредиттөөнү арттыруу жана узак мөөнөткө каралган келечекте финансылык ортомчулук деңгээлин жогорулатуу мүмкүнчүлүгүн азайтат.

Мындан тышкары, мамлекеттик жыйымдардын терс деңгээли жана жеке жыйымдардын салыштырмалуу төмөнкү деңгээли капиталдын ички рыногунда пайыздык чендердин жогору болушунун алкагында корпоративдик сектордун тышкы карызды тартууга карата саясатын аныктайт.

Мындан тышкары, жыйымдардын төмөнкү деңгээлде болушу жана анын натыйжасында ажырымдын көбөйүүсү, экономикалык өсүш арымынын басаңдоосуна таасирин тийгизиши мүмкүн.

7-таблица. Негизги капиталдын таза топтому жана кирешенин жана капиталдын таза алынып келиши

ИДӨгө карата пайыздар

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Негизги капиталдын таза топтому	17,2	21,8	28,9	28,4	31,4	34,0
Таза кирешелер жана трансферттер	17,7	20,8	24,7	22,7	25,9	29,7
Бардыгы болуп, кирешенин жана капиталдын таза агылып кириши	24,9	40,2	27,2	35,7	37,5	43,6
Кирешенин жана капиталдын таза агылып кириши негизги капиталдын таза топтомунан пайыздарда	144,7	184,4	93,8	125,9	119,5	128,1

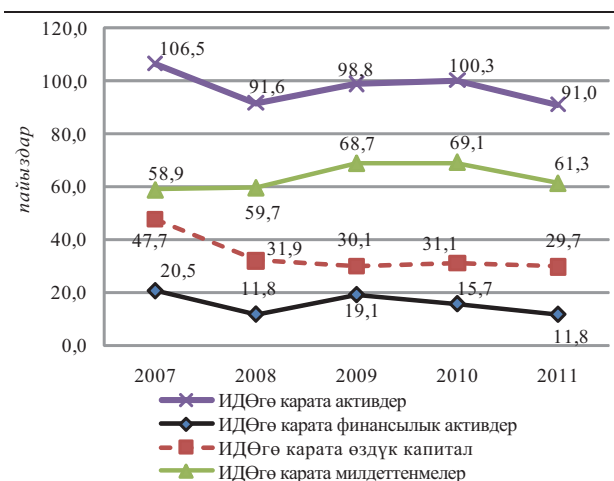
Булагы: Улуттук банктын эсептөөлөрү

3.3. Корпоративдик сектор¹⁹

Корпоративдик сектор мурдагыдай эле, банк секторунун негизги кредиторун жана карызгери болуп саналат. Пайда алуу жагында туруксуздук менен шартталган ишканалардын рентабелдүүлүгүнүн сакталып турган кыйла төмөн көрсөткүчтөрү,²⁰ корпоративдик сектордун финансылык туруктуулугуна тобокелдиктерди жаратат. 2009-жылы ишканалардын пайдасын кыскартуунун натыйжасында финансылык туруктуулук көрсөткүчтөрүнүн кыйла төмөндөшүнөн кийин, 2010-жылдагы социалдык-саясий жагдайларга карабастан, 2010-жылдан тартып өсүш арымынын акырындап калыбына келиши байкалууда.

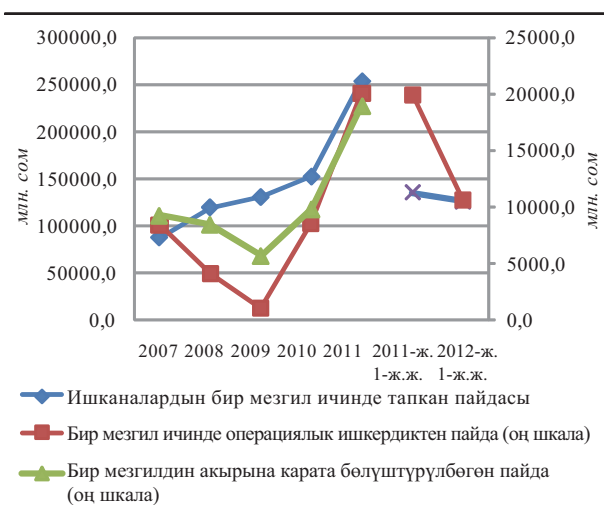
Ишканалардын ички жана тышкы карыздары, мурдагыдай эле, туруктуу өсүүдө, бул өз кезегинде, корпоративдик сектор үчүн сыяктуу эле, банк сектору үчүн да алардын ортосунда тиешелүү өз ара көз карандылык каналдары аркылуу финансылык ийкемдүүлүктүн көбөйүшүн түшүндүрөт.

3.3.1.-график. Корпоративдик сектордун баланстык көрсөткүчтөрүнүн динамикасы

Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

3.3.2.-график. Реалдуу сектордун ишканаларынын дүң киреше жана пайда динамикасы

Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

Финансылык абал

2011-жылдын жыйынтыгында корпоративдик сектордун негизги баланстык көрсөткүчтөрүнүн жалпы төмөндөшү белгиленген.

2008-2009-жылдары ишканалардын операциялык ишкердиктен түшкөн акча жана пайда көрсөткүчтөрүндө ар түрдүү багыттагы динамика чагылдырылган (түшкөн акча өсүп, пайда кыскарган), бул ишканалардын финансы-чарбалык ишкердигинин натыйжалуулугу акырындап төмөндөп жатышын көрсөткөн. Натыйжада, пайданын түшкөн акчага карата катышы 2009-жылдын жыйынтыгы боюнча 1 пайыздан азыраакты түзгөн.

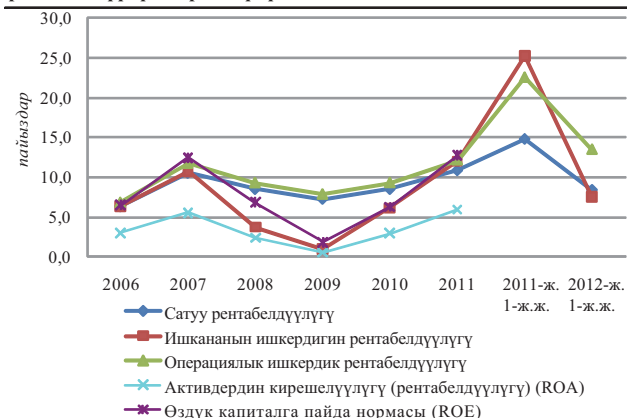
2010-2011-жылдар ичинде ишканаларда пайда алуу жагында өсүш белгиленип, анын натыйжасында 2011-жылдын жыйынтыгы боюнча пайданын түшкөн акчага карата катышы 7,9 пайызды түзгөн. Бүтүндөй алганда, ишканалардын пайдасынын түшкөн акчага карата сакталып турган кыйла төмөн катышы, бюджеттин корпоративдик секторунун киреше бөлүгүнүн түзүмдүк жактан ийкемдүүлүгүн баса белгилейт.

Белгилей кетүүчү нерсе, 2011-жылдын акырына карата жалпы иштеп турган ишканалардын санынан терс рентабелдүү (чыгашалуу) ишканалардын үлүшүнө 32,6 пайызы туура келген. Чыгашалуу ишканалардын негизги

¹⁹ Ишканалардын активдери, милдеттенмелери жана капиталы боюнча жарым жылдык негиздеги статистикалык маалыматтар УСКда жок

²⁰ Ишканалардын активдери, милдеттенмелери жана капиталы боюнча жарым жылдык негиздеги статистикалык маалыматтар УСКда жок

3.3.3.-график. Реалдуу сектордун ишканаларынын рентабелдүүлүк көрсөткүчү

Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

3.3.4.-график. Реалдуу сектордун ишканаларынын ликвиддүүлүк көрсөткүчү

Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

3.3.5.-график. Корпоративдик сектордун карыздык туруктуулугунун индикаторлору

Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

бөлүгүн айыл чарба (жалпы ишканалар санынан 2,3 пайыз), соода (жалпы ишканалар санынан 3,5 пайыз) жана кыймылсыз мүлк, ижара менен операциялар, керектөөчүлөргө кызматтарды сунуштоо (жалпы ишканалар санынан 4,4 пайыз) тармагы ээлейт.

Банк сектору үчүн кыйла жогорку деңгээлдеги кредиттик тобокелдиктерди, 2011-жылдын жыйынтыгы боюнча ликвиддүүлүктүн²¹ жана рентабелдүүлүктүн эң төмөн деңгээлине ээ болушкан кайра иштетүү өнөр жай ишканалары жаратышат.

Карыз туруктуулугу

2011-жылдын акырына карата абал боюнча ишканалардын дүң карызы, 2010-жылдын тиешелүү мезгилине салыштырганда 10,8 млрд. сомго же 12,4 пайызга көбөйүү менен 92,8 млрд. сомду же 34,0 пайызды түзгөн. Ишканалардын дүң карызынын негизги үлүшүн узак мөөнөттүү карыз түзгөн (ишканалардын дүң карызынан 70,4 млрд. сом же 75,9 пайыз).

Мында белгилеп кетүүчү нерсе, ишканалардын өздүк жүгүртүү каражаттарынын чектелүүлүгү жана капиталдын ички рыногунда пайыздык чендердин жогору болушу шартында, корпоративдик секторду каржылоонун негизги булагынан болуп, чет өлкө кредиторлорунан тышкы карыз алуулар саналат.

²¹ Күндөлүк ликвиддүүлүк – бул, финансылык көрсөткүч, ал жүгүртүү активдеринин чоңдугунун ишканалардын кыска мөөнөттүк милдеттенмелерине карата катышы менен мүнөздөлөт.

Мөөнөттүү ликвиддүүлүк – бул, финансылык көрсөткүч, ал жогорку ликвиддүү күндөлүк активдердин ишканалардын кыска мөөнөттүк милдеттенмелерине карата катышы менен мүнөздөлөт.

3.3.6.-график. Корпоративдик сектордун карыздык туруктуулугунун индикаторлору

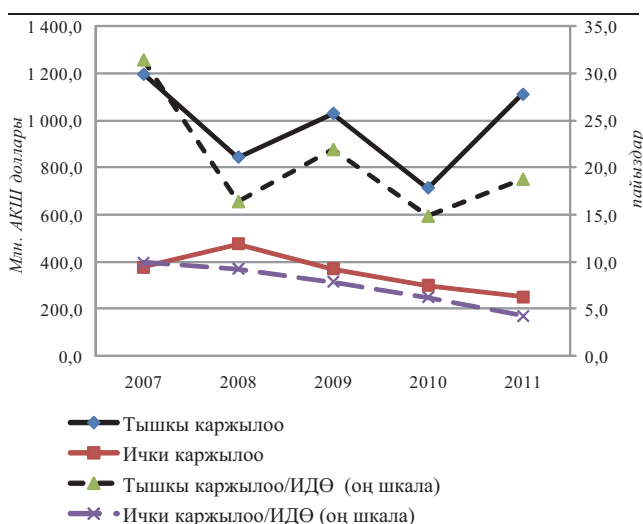
Булагы: Улуттук статистика комитети,
Улуттук банктын эсептөөлөрү
* болжолдонгон жылдык ИДӨгө

3.3.7.-график. Корпоративдик сектордун тышкы жана ички карызынын өзгөрүү динамикасы

Булагы: Улуттук статистика комитети,
Улуттук банктын эсептөөлөрү

3.3.8.-график. Корпоративдик секторду каржылоо

Булагы: Улуттук статистика комитети,
Улуттук банктын эсептөөлөрү

2008-жылдан тартып корпоративдик секторду ички каржылоонун акырындап кыскаруу тенденциясы уланып (3.3.8-график), 2011-жылдын жыйынтыгы боюнча ал 251,7 млн. долларын түзгөн. Ошол эле учурда, реалдуу секторду тышкы каржылоо ички каржылоодон 4,4 эсе артып, 1 112,6 млн. долларын түзгөн.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча корпоративдик сектордун тышкы карызы өткөн жылдын тиешелүү мезгилине салыштырганда 16,0 пайызга көбөйүп, ИДӨгө карата 69,6 млрд. сом же 22,8 пайыз чегинде калыптанган.

Тышкы карыз негизинен геологиялык жактан чалгындоо ишканаларынын карыздарынан улам келип чыккан (чогуу алгандагы тышкы карыздын жарымынан көбүрөөгү), геологиялык жактан чалгындоо иштерин каржылаган чет өлкөлүк инвесторлордун тобокелдиктерди өзүнө алуусу алардын ишкердигинин өзгөчөлүгү болуп саналат.

Корпоративдик сектордун тышкы карызынын географиялык түзүмү жетишерлик диверсификацияланган. 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата абал боюнча тышкы карыз алышуунун негизги бөлүгү Улуу Британияга (18,9 пайыз), Кытайга (17,0 пайыз) жана Казакстанга (12,7 пайыз) туура келген.

Кароого алынган мезгил ичинде эл аралык уюмдар алдында тышкы карыз үлүшүнүн кыскаруусу белгиленген.

Ошентип, ишканалардын тышкы карыз 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата корпоративдик сектордун жалпы дүң карызынын көлөмүнөн 68,7 пайыз чегинде катталган. Ички карыз кароого алынган мезгилдин акырына карата өткөн жылдагы тиешелүү мезгилге салыштырганда 27,5 млрд. сомго көбөйүү менен 31,7 млрд. сомду түзгөн.

Өз кезегинде, корпоративдик сектордун ички карызы мурдагыдай эле, соода, өнөр жай тармактарында жана кыймылсыз мүлк, ижара менен операцияларга, ошондой эле керектөөчүлөргө кызматтарды сунуштоого концентрацияланган.

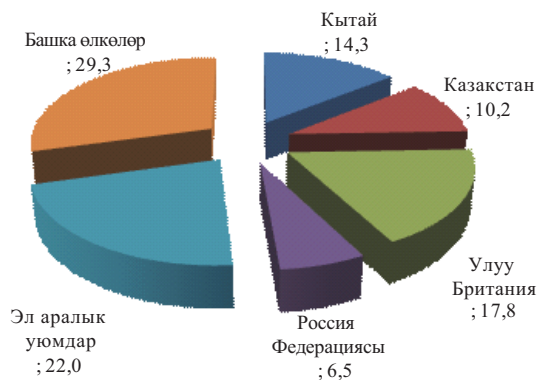
2007-2011-жылдар ичинде корпоративдик

секторго инвестициялоонун өсүшү байкалган. Инвестициялоолордун негизги бөлүгү тоо кендерин казып алуу тармагына, курулуш жана өнөр жай ишканаларына туура келген.

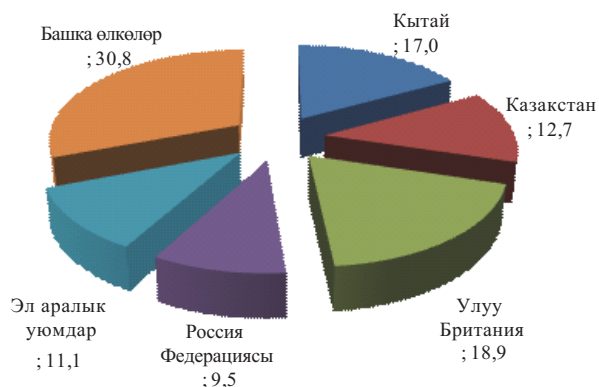
3.3.9.-график. Корпоративдик сектордун тышкы карызынын географиялык түзүмү

Пайыздар

2011-жылдын 1-жарым жылдыгы

2012-жылдын 1-жарым жылдыгы

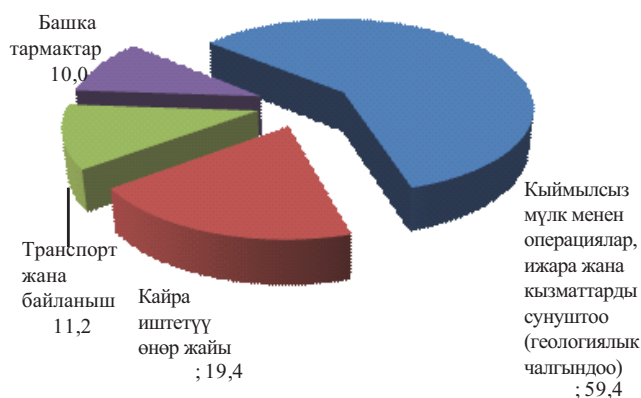

Булагы: Улуттук статистика комитети

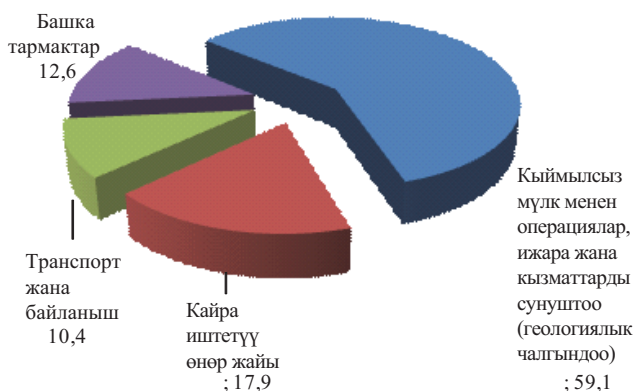
3.3.10.-график. Тышкы карыздын тармактык түзүмү

Пайыздар

2011-жылдын 1-жарым жылдыгы

2012-жылдын 1-жарым жылдыгы

Булагы: Улуттук статистика комитети

Мында, 2008-2009-жылдарда кыймылсыз мүлк рыногундагы жалпы түшүүнүн алкагында турак-жай курулушуна инвестициялар, узак мөөнөттүү инвестициялык долбоорлордун жогорку үлүшү менен байланыштуу жүргөн, алар 2000-жылдардын башталышындагы кыймылсыз мүлк рыногунун жигердүү өсүш мезгилинде башталган.

3.3.11.-график. Негизги капиталга инвестициялар

Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

Корпоративдик сектордун карыздык көйгөйүнүн өзөктүү факторунан болуп, финансылык левераж көрсөткүчү саналат²². Корпоративдик сектордун чогуу алгандагы карызынын олуттуу бөлүгү (34 пайызга жакын) геологиялык чалгындоо ишканаларына туура келгендигин эске алсак, анын финансылык левераж мааниси 2011-жылдын акырына 1,7ни (геологиялык чалгындоо ишканаларын эске албаганда) түзүү менен алгылыктуу чекте турууда. Ошентип, корпоративдик сектордун финансылык леверажы (геологиялык чалгындоо ишканаларын эске албаганда) 2007-2011-жылдар ичинде 54,5 пайызга көбөйгөн.

²² Финансылык левераж – финансылык көрсөткүч, ал ишкананын жалпы милдеттенмелери өздүк капиталга карата мүнөздөлөт.

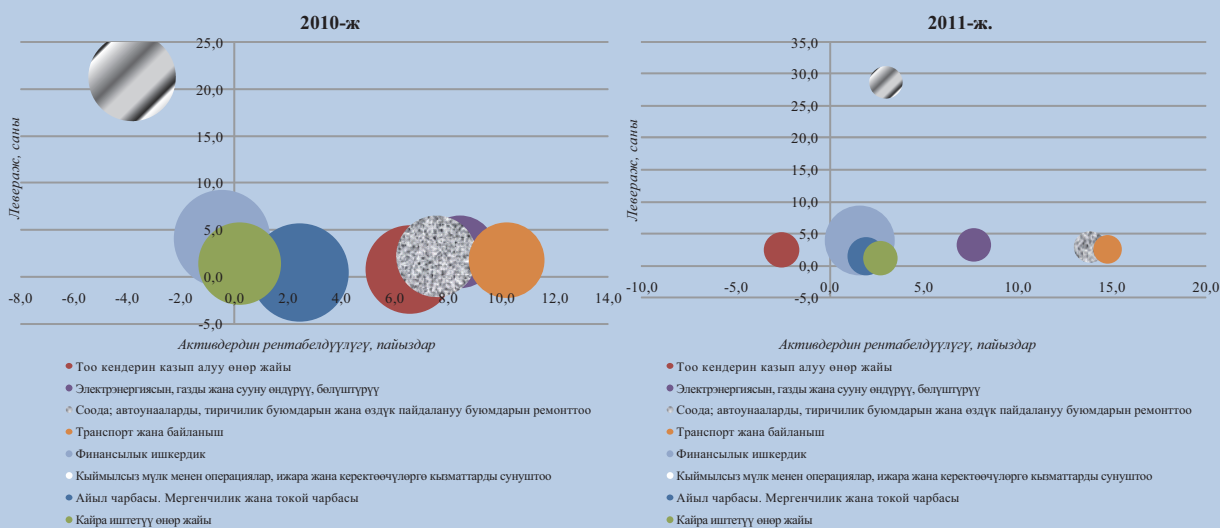

3-кыстырма. Корпоративдик сектордун финансылык туруктуулугунун тобокелдиктерин бөлүштүрүү²³

Бүтүндөй алганда, корпоративдик сектордун ишканаларынын арасында 2011-жылдын жыйынтыгы боюнча терс рентабелдүүлүк, күндөлүк ликвиддүүлүктүн төмөн көрсөткүчүнө ээ, тоо кендерин казып алуу тармагында байкалган. Бул тармактагы ишканалардын финансы сектору алдындагы карызы 2,5 пайыздан азыраакты түзгөн. Мындан тышкары, тобокелдиктин эки фактору (жогорку левераж жана күндөлүк төмөнкү ликвиддүүлүк) байкалган ишканалардын тобуна кыймылсыз мүлк, ижара менен операцияларды ишке ашырган жана керектөөчүлөргө кызматтарды сунуштоо менен алектенген ишканалар да кирген, бул геологиялык чалгындоо ишканаларынын жогорку деңгээлдеги тышкы карызынын болушу менен түшүндүрүлөт. Мында, бул тармактын ишканалары (22,7 пайыз ири жана орто ишканалар) корпоративдик сектордо көбүрөөк байкалгандыгын белгилөө зарыл жана 2011-жылдын акырында алардын финансы сектору алдында чогуу алгандагы карызы 9,8 пайызды түзгөн.

2011-жылдын жыйынтыгы боюнча тобокелдиктин эки фактору (төмөн рентабелдүүлүк жана күндөлүк ликвиддүүлүк) айыл чарба жана иштеп чыгуу өнөр жай тармагынын ишканаларында орун алгандыгы байкалган. Бул тармактын ишканаларын саны боюнча 28,6 ири жана орто ишканалар түзөт. Мында, 2011-жылдын жыйынтыгы боюнча финансы сектору алдында 27,3 пайыз деңгээлинде (6,5 млрд. сом) көбүрөөк карызга ээ иштеп чыгуу өнөр жайы катталган. Бул тармактын ишканалары 2010-жылдын жыйынтыгы боюнча да рентабелдүүлүктүн төмөн көрсөткүчүнө ээ болгон эле, бул өз кезегинде, ишканаларда финансылык кыйынчылык индикаторлору орун алгандыгын жана келечекте алар финансы секторун жогорку деңгээлдеги кредиттик тобокелдикке алып келээрин тастыктайт.

1-график. 2011-жыл үчүн тобокелдиктерди экономикалык ишкердиктин түрлөрү боюнча бөлүштүрүү.

Эскертүү: Белги көлөмү, күндөлүк ликвиддүүлүк деңгээлине ылайык келет.
Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

Мында, корпоративдик сектордун ишканаларында алгылыксыз рентабелдүүлүк, ар кандай маалыматтар боюнча экономика секторунда олуттуу үлүштү ээлеген көмүскө экономикалык ишкердикти жүзөгө ашыруудан улам келип чыгышы да мүмкүн.

²³ Бул иликтөөлөр корпоративдик сектордун ири жана орто ишканаларынын маалыматтарынын негизинде жүргүзүлгөн.

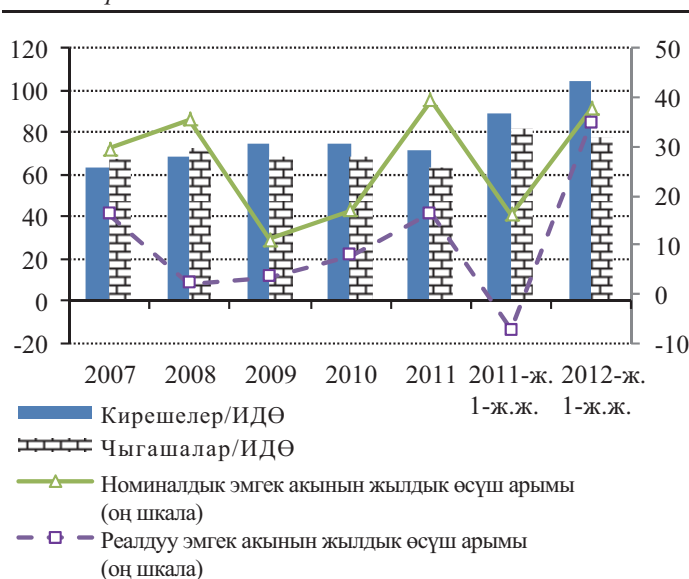
3.4. Үй чарба сектору²⁴

Үй чарба бюджетинин туруктуулук индикаторлорунун жана финансылык туруктуулук көрсөткүчтөрүнүн жакшыруусу байкалууда²⁵, бул негизинен дүң кирешенин, анын ичинде орточо номиналдык эмгек акынын өсүшүнүн эсебинен жүргөн. Ошону менен бирге эле, үй чарба секторунун негизги көйгөйлөрүнөн болуп, чыгашалардын түзүмдүк көйгөйлөрү сакталып калууда; чыгашалардын керектөө түзүмү мурдагыдай эле үстөмдүк кылып, ошол эле учурда инвестициялык максаттарга чыгашалар бир аз эле үлүштү ээлеп келе жатат.

Бүтүндөй алганда, үй чарбасы менен банк секторунун ортосунда өз ара иш алып баруунун маанилүүлүгү жана анын натыйжасында, өз ара көз карандылыгы акырындап артууда.

3.4.1.-график. Үй чарба бюджетинин туруктуулугунун жана эмгек акынын өсүш арымынын көрсөткүчтөрү

Пайыздар

Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

биринен болуп, орточо номиналдык эмгек акынын өсүшү саналат (өсүш арымы жылдык мааниде 37,8 пайызды түзгөн). Өзгөчө, инфляциянын төмөндөшүнүн эсебинен, жыйымдардын деңгээли реалдуу мааниде да артууда (3.4.1-график).

Үй чарба бюджетинин профицитинин алкагында жыйымдардын бир аз өсүш тенденциясы байкалып, ал жеке адамдардын депозиттеринин өсүшүнүн негизги себептеринин биринен болгон, бул калктын банктарга карата ишенимин бекемдөө тенденциясы экендигин кыйыр мааниде көрсөтүүдө. Өзгөчө, жеке адамдардын депозиттеринин банк системасынын активдерине карата катышы жыл сайын жогорулап, 2012-жылдын акырына 23,1 пайызды түзгөн, анын ичинен 12,8 п.п. мөөнөттүү депозиттерге туура келет.

Үй чарбасы, банк секторунан акча каражаттарды алышкан корпоративдик сектордон кийинки

Коммерциялык банктардын кредит портфелинин өсүшүнүн, жыйымдардын деңгээлинин көбөйүшүнүн жана ишкердик жигердүүлүгүнүн артышынын алкагында, үй чарба секторунун карыз оорчулугу жогорулайт. Көбүнчө, карыздын ИДӨгө²⁶ карата катышынын 0,5 п.п. жана колдо болгон кирешеге карата катышынын 0,9 п.п. (3.4.1-таблица) жогорулагандыгы байкалган. Мында, жетишерлик жогорку деңгээлдеги бюджеттик профициттин алкагында (кирешенин чыгашадан 337, пайызга артышы) жыйымдардын деңгээли өсүп, жалпы финансы секторунун абалы жакшырууда (калктын жашоо деңгээли жакшырууда), бул финансылык туруктуулукка жана үй чарбалардын төлөөгө жөндөмдүүлүгүнө оң таасирин тийгизет.

Жыйымдардын деңгээлин жогорулатуунун негизги факторлорунун

²⁴ Секторду иликтөөдө Улуттук банктын жана УСКнын үй чарба, жумушчу күчү бюджеттерине интеграцияланган иргелип жүргүзүлгөн изилдөөлөр боюнча маалыматтар пайдаланылган. Мындан ары текст боюнча 2012-жылдыгы биринчи жарым жылдыгы үчүн маалыматтардын жоктугуна байланыштуу, 2012-жылдын биринчи чейреги үчүн көрсөткүчтөр пайдаланылган.

²⁵ *Финансылык туруктуулук көрсөткүчтөрү:*

Финансылык активдер/ИДӨ, мында, финансылык активдерде банктардагы депозиттер жана үй чарбалары ээлик кылган мамлекеттик баалуу кагаздар камтылат;

Активдер/ИДӨ, мында активдер – бул, финансылык эмес (кыймылсыз мүлктүн орточо наркына көбөйтүлгөн турак-жай фонду) жана финансылык активдер;

Карыз/ИДӨ, мында карыз - бул, коммерциялык банктардан карыз алуу же жеке адамдарга берилген кредиттер;

Карыз/Дүң киреше, мында дүң киреше - бул, үй чарбалары ээ болгон бардык киреше;

Карыз/Колдо болгон киреше, мында колдо болгон киреше – бул, дүң кирешелер менен салыктар ортосундагы ажырым.

²⁶ Алдын ала болжолдонгон, жылдык ИДӨгө карата.

3.4.1.-таблица. Үй чарбалардын финансылык туруктуулугунун индикаторлору

Пайыздар

	2007	2008	2009	2010	2011	2011-ж. чейреги.	2012-ж. чейреги.
Активдер/ИДӨ	н/д	н/д	540,8	616,5	595,4	н/д	н/д
Финансылык активдер/ИДӨ	4,4	3,7	4,8	5,1	5,6	4,5	5,4
Карыз/ Финансылык активдер	84,4	88,3	88,9	82,5	74,3	77,8	72,5
Карыз/Дүн киреше	5,8	4,7	5,7	5,6	5,8	4,9	5,8
Карыз/Колдо болгон киреше	6,1	5,0	6,0	6,0	6,1	5,2	6,1
Карыз/ИДӨ	3,7	3,3	4,3	4,2	4,1	3,5	3,9

Булагы: Улуттук статистика комитети, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик чалгындоо кызматы, Улуттук банктын эсептөөлөрү

3.4.2.-график. Үй чарбага берилген кредиттердин банк секторунун кредит портфелиндеги үлүшү

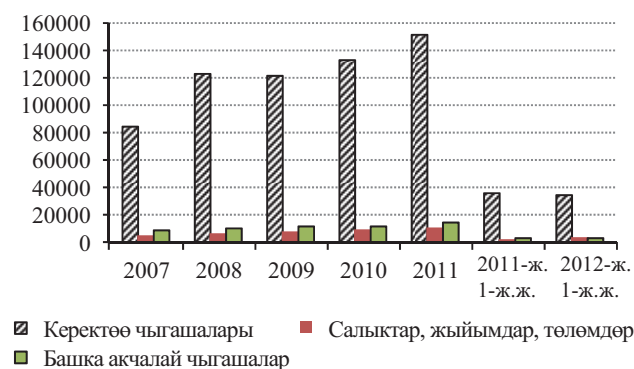
Пайыздар

Булагы: Улуттук банктын эсептөөлөрү

3.4.3.-график. Үй чарбанын акчалай чыгашаларынын түзүмү

млн. сом

Булагы: Улуттук статистика комитети

чыгашаларынын деңгээли 78,4 пайызды түзөт, ал эми инвестициялоо максаттарына чыгашалар (бизнес, ишкердик) – 3,1 пайыз). Ошол эле учурда, инвестицияларга жана жыйымдарга чыгашалар мурдагыдай эле бир аз үлүштү ээлөөдө, бул бир жагынан жарандардын жашоо деңгээлинин төмөндүгү менен (жалпы сыяктуу эле адамдардын орточо санынын тиричилик деңгээлинин өсүшүнө карабастан),

экинчи ири карызгер болуп саналат. Кароого алынган мезгилдин акырына карата үй чарбасына (жеке адамдарга) берилген кредиттердин үлүшү банк секторунун жалпы кредит портфелинин 36,9 пайызын түзгөн (3.4.2.-график). 2009-жылы үй чарбасына берилген кредиттердин үлүшүнүн олуттуу өсүшү (10,0 п.п.), банктардын кредит портфелинин жалпы көлөмүндөгү корпоративдик секторго берилген (9,8 п.п.) кредиттер үлүшүнүн кыскарышына байланыштуу болгон.

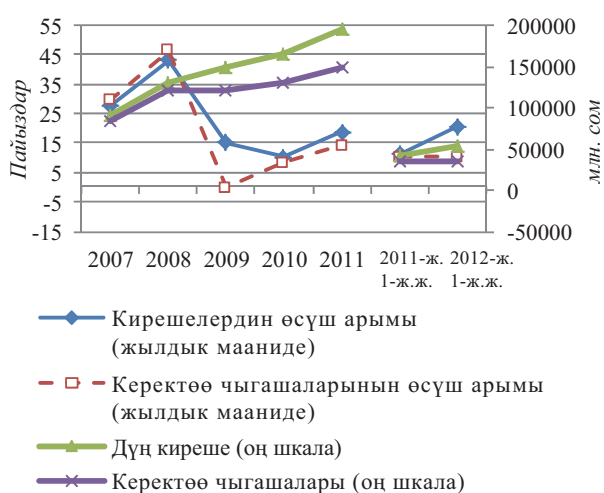
Ошентип, үй чарбачыларынын ролун аманатчы катары гана эмес, карызгер катары да алып карасак, жогорку деңгээлдеги карыз оорчулугу менен же ички жана тышкы олуттуу таасирлер менен шартталган алардын экономикалык аракеттериндеги өзгөрүүлөр, жалпы финансы секторунун өнүгүшүнө кыйла таасирин тийгизиши мүмкүн.

Аракеттер жана чыгашалардын түзүмдүк көйгөйү.

Керектөө аракеттери (кирешелерди сарптоо) үй чарба секторунун негизги проблемаларынын бири. Алсак, акчалай чыгашалардын олуттуу бөлүгү, орточо алганда 87,2 пайызы (3.4.3-график), мурдагыдай эле керектөөгө жумшалууда, бул өз кезегинде Азия өнүктүрүү банкынын акча которуулар боюнча изилдөөлөрүнүн жыйынтыктары менен тастыкталат²⁷ (чет өлкөлөрдөн акча которуулардын жалпы көлөмүнөн керектөө

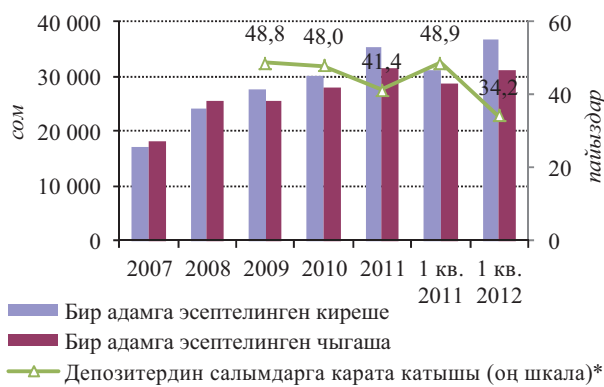
²⁷ Азия өнүктүрүү банкынын мигранттардын которуулары жана Кыргыз Республикасындагы жакырчылык маселелери боюнча үй чарбасын изилдөөлөрү, 2007-жыл.

3.4.4.-график. Бюджеттин чыгаша бөлүгүнүн түзүмдүк ийкемдүүлүгү

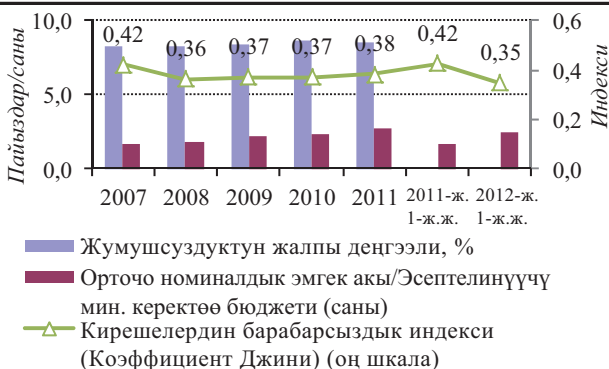
Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

3.4.5.-график. Калктын балансынын финансылык туруктуулук факторлору

* - Улуттук статистика комитетинин маалыматтарына ылайык, 2009-жылга чейин үй чарба жыйымдары болгон эмес. Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

3.4.6.-график. Социалдык чөйрөнүн туруктуулук көрсөткүчү

* жумушсуздук деңгээли боюнча маалымат, жылдык негизде. Улуттук статистика комитети тарабынан эсептелинет. Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

²⁸ 0 маанидеги Джини индекси кирешенин абсолюттук бирдейлигин, ал эми 1 мааниси менен - абсолюттук бирдей эместигин (концентрациясын) көрсөтөт.

экинчи жагынан банк тутумуна жана жалпы бардык финансылык институттарга анчалык ишенбеши менен түшүндүрүлөт.

Ошону менен бирге эле, дүң кирешелердин өсүш арымы, үй чарба жыйымдарынын өсүшүнө бир аз таасирин тийгизүү менен, алардын керектөө чыгашаларынын өсүш арымына караганда алда канча артып келүүдө (3.4.4-график). Ушул эле учурда, жалпы чыгашалар ичинде азык-түлүк товарларынын үлүшү 47,5 пайызды жана керектөө чыгашалар 54,5 пайызды түзүп, азык-түлүк коопсуздугу пайда болгон учурда үй чарбасында жетишерлик жогорку деңгээлдеги көйгөйү сактап калууда.

Ошентип, калктын бюджетинин түзүмдүк көйгөйү (кирешенин олуттуу бөлүгү керектөөгө жумшалат, ал эми кирешелердин үчтөн бир бөлүгү тышкы булактардан келип түшөт), өлкөдө социалдык-экономикалык абалга терс таасир этүүчү алгылыксыз жагдайлар орун алган учурда, финансы секторунун кредит портфели тобокелдиктерге дуушар боло тургандыгын көрсөтүүдө.

Социалдык чөйрө.

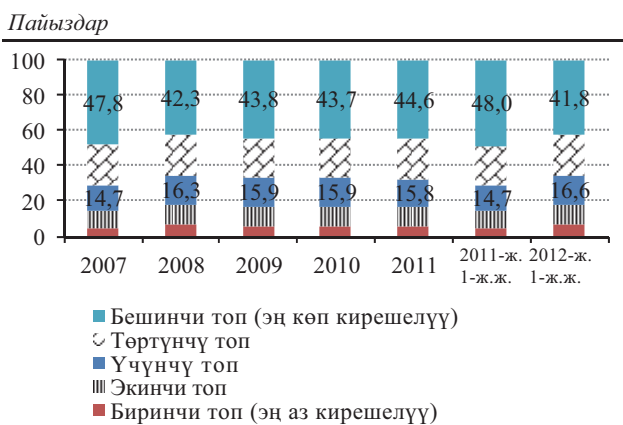
Үй чарба секторунда кирешенин барабарсыздык индекси (Джини коэффициенти)²⁸, 2012-жылдын биринчи чейреги ичинде кирешенин концентрациялануусунун төмөндөгөндүгү жана диверсификациялануусунун жогорулагандыгы белгиленген (3.4.6-график). Номиналдык кирешелердин бир бөлүгүнүн минималдуу чыгашалардан артышына баа берүү мүмкүнчүлүгүн берген, орточо номиналдык эмгек акынын минималдуу керектөө бюджетине карата катышын эсептөө көрсөткүчү 2,4 эсени түзгөн.

Калктын квинтиль топтору боюнча акчалай кирешелеринин түзүмү, кирешелердин калктын кыйла камсыз болгон катмарына концентрациялангандыгын тастыктайт (3.4.7-график).

Калкты керектөө жана ипотекалык кредиттер менен камсыздоо.

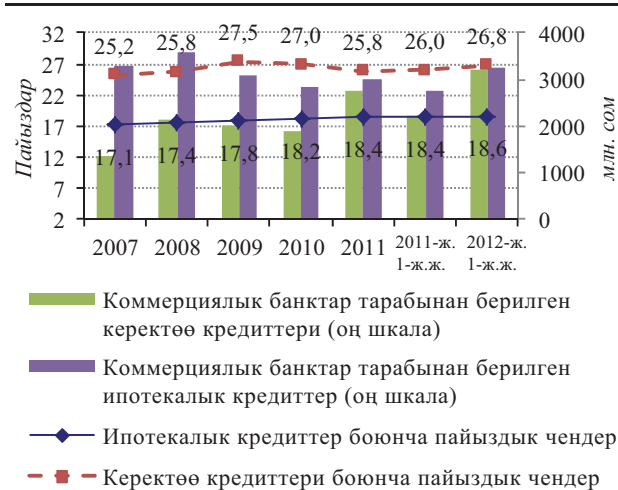
Узак мөөнөт пайдаланылуучу товарларга суроо-талаптын өсүшү жана кредиттердин

3.4.7.-график. Калктын акчалай кирешелеринин квинтил топтор боюнча түзүмү

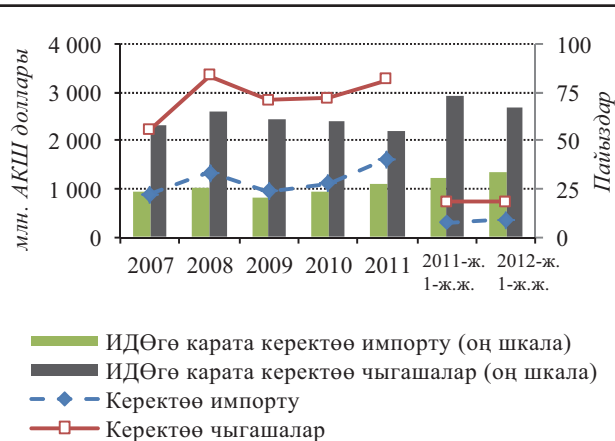
Булагы: Улуттук статистика комитети

3.4.8.-график. Банктар тарабынан берилген ипотекалык жана керектөө кредиттеринин пайыздык чендер жана көлөмдөрүнүн динамикасы

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

3.4.9.-график. Үй чарбалар бюджетинин чыгаша бөлүгүнүн тышкы ийкемдүүлүк фактору

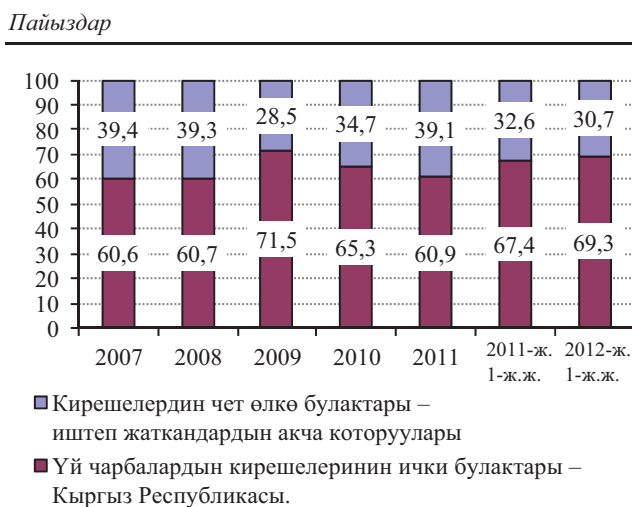
Булагы: Улуттук статистика комитети жана Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

жеткиликтүүлүгү (2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча керектөө кредиттери боюнча пайыздык чен 2009-жылдагы максималдуу деңгээлде төмөн түптөлгөн) керектөө кредиттерине кошумча суроо-талапты шарттоодо. Мунун негизинде жогорку сапатка ээ коммерциялык банктардын кредит портфелинде керектөө кредиттеринин үлүшү көбөйүүдө (кредиттөөнүн бул түрү боюнча проблемалуу кредиттердин үлүшү 2,6 пайызды түзгөн. Үй чарбасын ипотекалык кредиттөө рыногуна жүргүзүлгөн иликтөөлөрдө, кредиттөө көлөмүнүн пайыздык чендерге карата жогорку ийкемдүүлүгү аныкталган эмес (3.4.8-график).

Тышкы көз карандылык факторлору.

2009-жылдан тартып өсүп келе жаткан керектөө чыгашалары, керектөө импортун тездетүү менен товарлардын ички рыногунда кошумча сунуштарды жаратууда. Бул өз кезегинде үй чарбачылыктын, тышкы сектордун, өзгөчө баанын кескин өсүшү жана азык-түлүк товарларынын тартыштыгы сыяктуу, олуттуу таасирлерден көз карандылык деңгээлин жогорулатат. ИДӨгө карата керектөө импорту 2012-жылдын биринчи чейрегинде 33,9 пайызды түзгөн (3.4.9-график).

3.4.10.-график. Үй чарбалардын кирешелеринин булактар боюнча түзүмү

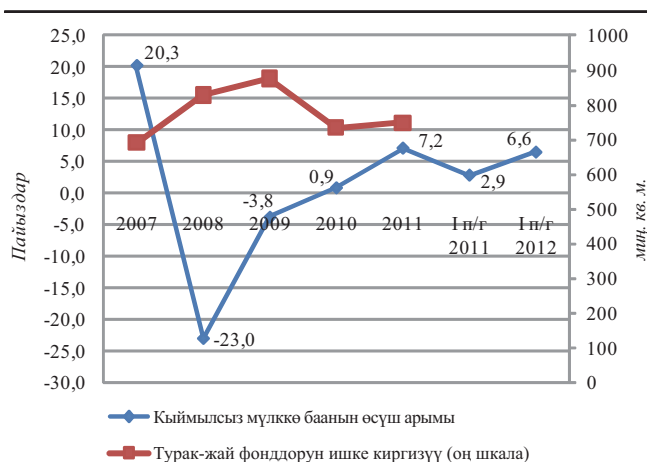
Булагы: Улуттук статистика комитети, Улуттук банктын эсептөөлөрү

3.5. Кыймылсыз мүлк рыногу

2008-жыл ичинде кыймылсыз мүлк рыногунда кыйла төмөндөөдөн кийин баанын жогорулашы белгиленген. 2011-жылдан тартып баанын өсүшүнө өбөлгө түзгөн факторлордон болуп, жаңы турак-жайды сунуштоонун кыскарышы, жалпы турак-жай фонддарынын азайышы, ошондой эле Бишкек шаары жана Чүй областында кыймылсыз мүлккө суроо-талаптын өсүшү саналган.

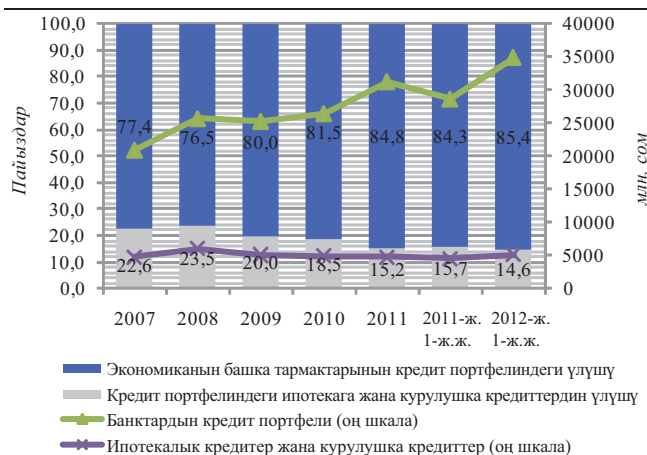
2011-2012-жылдар ичинде кыймылсыз мүлк рыногунда баалардын турукташуусу, ипотекалык кредиттөө жана курулушту каржылоо көлөмдөрүнүн көбөйүүсүнө өбөлгө түзгөн. Мындан тышкары, банктардын классификацияланган кредиттер портфелинде ипотекалык кредиттөө жана курулушту каржылоо көлөмүнүн кыскаруусу белгиленген, бул кыймылсыз мүлк рыногунун абалы менен шартталган финансы сектору үчүн кредиттик тобокелдиктердин төмөндөшүн тастыктайт.

3.5.1.-график. Кыймылсыз мүлккө баанын өзгөрүүсүнүн жана Кыргыз Республикасынын турак-жай фонддорун ишке киргизүү динамикасы

Булагы: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик чалгындоо кызматы, Улуттук банктын эсептөөлөрү

3.5.2.-график. Банктардын кредит портфелиндеги ипотекага жана курулушка кредиттердин суммардык үлүшү

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

улам, Кыргызстандын аймагындагы казак банктарынын ипотекалык кредиттөөсүнүн жана курулушту каржылоосунун кыскаруусу байкалган. Бул 2008-жылдагы рынок баасынын кескин төмөндөшүнө алып келген (3.5.1-график).

Кыймылсыз мүлккө рыноктук баанын төмөндөөсүнүн натыйжасында, жашап жаткан кыймылсыз мүлктү күрөөгө коюу формасындагы камсыздоо наркынын төмөндөшү менен, айрыкча, ушул камсыздоо

Кыймылсыз мүлк формасындагы активдер (негизги каражаттар) жеке сектордун менчигин ири түзүүчүлөрдүн бири болуп саналат.

Кыргызстандагы кыймылсыз мүлккө баанын өзгөрүлмөлүүлүгү ар кандай себептер менен шартталган. Кыймылсыз мүлк рыноктору ликвиддүү эмес, ар бир сатуу жөнүндө келишим жогорку транзакциялык чыгымдар менен коштолот. Долбоорлорду даярдоо жана курулушту аяктоо үчүн убакыт талап кылынгандыгына байланыштуу, кыска мөөнөттүү келечекке каралган сунуштар алгылыксыз болуп саналат. Имарат, Кыргыз Республикасынын борбор шаарынын мисалында шаар жергесинде жер аянтчаларынын тартыштыгы сыяктуу, ар кандай укуктук жана башка чектөөлөрдүн таасирине туш болот. Бул шарттарда суроо-талаптын өзгөрүүсүнүн баага карата таасири күчөйт.

2006-2007-жылдар ичинде ипотекага жана курулушка кредиттерди берүүнүн жандануусу болжолдуу алганда 2002-жылдан тартып кыймылсыз мүлк чөйрөсүндө баанын кескин түрдө өсүшү менен шартталган жандануудан улам келип чыккан.

Андан соң, Казакстандын ипотекалык рыногуна жана курулуш чөйрөсүнө катуу тийгизген финансылык каатчылыктын кесепеттеринин таасиринин натыйжасында, башкы банктарда ликвиддүүлүктүн жетишсиздигинен жана кыймылсыз мүлк рыногунда тобокелдиктердин күч алышынан

3.5.3.-график. Банктардын ипотекага жана курулушка кредиттеринин пайыздык чени

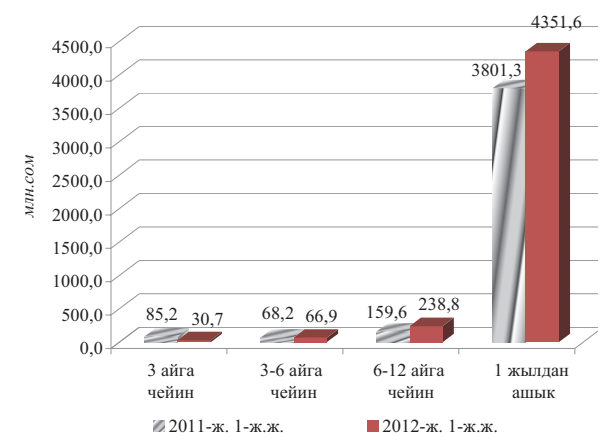
Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

3.5.4.-график. Кредит портфелиндеги ипотекалык кредиттердин жана курулушка кредиттердин үлүшү

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

3.5.5.-график. Мөөнөттүүлүк боюнча курулушка жана ипотекага кредиттердин кредит портфелиндеги көлөмү

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

алдында сунушталган кредиттердин наркынан да төмөн деңгээлге чейин жеткен учурларда жагдай оорлошкон.

Казакстандын кыймылсыз мүлк рыногундагы төмөндөө да, Кыргыз Республикасынын курулуш тармагына терс таасирин тийгизген. 2010-2011-жылдар ичинде жаңы турак-жай фонддорун ишке киргизүү болжол менен 40 пайызга азайган. 2011-жылы 748,3 миң кв.м. өлчөмүндө жаңы турак-жай фонддору ишке киргизилген (талап кылынган деңгээл – жылына 2 млн. кв.м.)

Мындан тышкары, 2010-жылдагы социалдык саясий жагдайлардан кийин кыймылсыз мүлк фондусу бир аз кыскарган (кыскаруу 6,8 пайызды түзгөн эле).

Учурда, кыймылсыз мүлк рыногунда баалардын өзгөрүлмөлүлүгүнүн кыскаруусу байкалууда. 2011-жылдан тартып кыймылсыз мүлккө баа туруктуу өсүүдө, бул, Бишкек шаары жана Чүй областында кыймылсыз мүлккө суроо-талаптын өсүшү менен, ошондой эле турак-жай фонддорун ишке киргизүүнүн төмөн арымда болушу менен түшүндүрүлөт (алардын ичинен жыл сайын 80 пайызга жакыны өздүк каражаттардын жана алган кредиттердин эсебинен үй чарба секторуна туура келет).

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгы ичинде баалардын өсүшү, кыймылсыз мүлк рыногунун квартира, социалдык жана коммерциялык кыймылсыз мүлк сыяктуу сегменттерде байкалган. Ошол эле учурда, жеке турак-жай үйлөрүнө баа төмөндөгөн. Бул динамика, сезондук өзгөрүүлөр менен биргеликте, кыймылсыз мүлк сегменттеринин бир аз кеңейтилишине байланыштуу болгон.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата банктардын кредит портфелинде курулушка кредиттер 5,3 пайызын, ипотекалык кредиттер – 9,4 пайызын ээлеген. Курулушка жана ипотекага кредиттердин жалпы көлөмү, 2011-жылдын тиешелүү мезгилине салыштырганда 12,8 пайызга өсүштү көрсөтүү менен 3 жыл ичинде биринчи жолу көбөйүп, 5,1 млрд. сом чегинде катталган.

Ипотекалык кредиттердин жана курулушка кредиттердин негизги бөлүгү орто жана узак

мөөнөттүү мүнөзгө ээ. Кароого алынган мезгилдин акырына карата алардын суммардык көлөмү 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырында 3,8 млрд. сомго көбөйүү менен 4,4 млрд. сомго барабар болгон (бул негизинен ипотекалык кредиттердин эсебинен жүргөн).

Бишкек жана Чүй областындагы кыймылсыз мүлктү сатып алуу-сатуу бүтүмдөрүнүн

3.5.6.-график. Турак-жайдын жеткиликтүүлүгү индексинин динамикасы

Булагы: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик чалгындоо кызматы, Улуттук банктын эсептөөлөрү

географиялык концентрациялануусу сакталууда, алардын үлүшүнө, кароого алынган жылдын биринчи чейреги ичинде өлкөдөгү жогоруда аталган бүтүмдөрдүн жалпы көлөмүнөн 61,0 пайызы туура келген.

Сатып алуу-сатуу бүтүмдөрүнүн негизги көлөмү жашап жаткан кыймылсыз мүлк сегментинин (квартиралар жана жеке турак-жай үйлөрү) үлүшүнө туура келет. 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында бул сегменттин үлүшү 56,0 пайызды түзгөн.

Турак-жай рыногунун абалын чагылдырган жеткиликтүүлүк индекси, үй чарбасынын аны сатып алуу мүмкүнчүлүгү көз карашынан кыйла кыскарган, буга 2008-жылдагы кыймылсыз

3.5.1-таблица. Кыймылсыз мүлктү күрөөгө коюу боюнча бүтүмдөрдүн көлөмү

	2008	2009	2010	2011	2011-ж. 1-ж.ж.	2012-ж. 1-ж.ж.
Кыймылсыз мүлктү күрөөгө коюу боюнча бүтүмдөрдүн көлөмү, млн. сом	11 640,6	14 734,6	18 890,8	54942,7	40 422,0	15547,0
Кыймылсыз мүлктү күрөөгө коюу боюнча бүтүмдөрдүн ИДӨгө карата көлөмү, пайыздар	6,2	7,3	8,6	20,1	37,7	13,5

Булагы: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик чалгындоо кызматы, Улуттук банктын эсептөөлөрү

3.5.7-график. Сегменттер боюнча кыймылсыз мүлктү күрөөгө коюу боюнча бүтүмдөр түзүмү, пайыздар

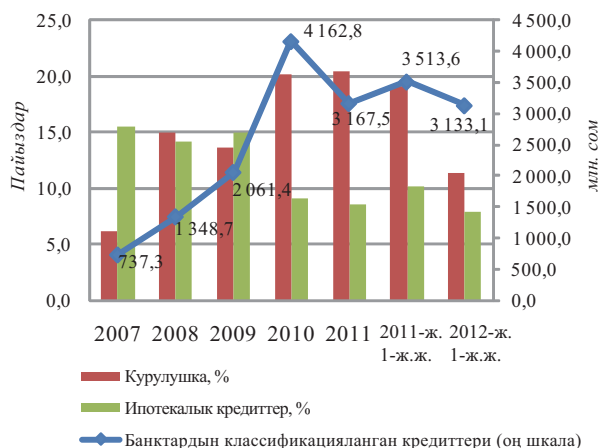

Булагы: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик чалгындоо кызматы, Улуттук банктын эсептөөлөрү

мүлккө баанын төмөндөшү жана 2011-жылдагы орточо эмгек акы деңгээлинин көбөйүшү түрткү берген.

Бүтүндөй алганда бул көрсөткүчтүн мааниси мурдагыдай эле, калктын кирешелери менен кыймылсыз мүлк ортосундагы олуттуу ажырымды чагылдырууда.

3.5.8-график. Курулушка кредиттердин жана ипотекалык кредиттердин классификацияланган түзүмү.

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

Кыймылсыз мүлккө баанын өсүшү менен күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлк боюнча бүтүмдөрдүн көлөмүнүн көбөйгөндүгү байкалган.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында күрөөлүк мүлк катары негизги үлүштү ликвиддүү болуп саналган жана баа өзгөрүлмөлүлүгүнө азыраак дуушар болуучу, жашап турган кыймылсыз мүлк түзгөн.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата банктардын проблемалуу кредиттер портфелиндеги ипотекалык кредиттердин жана курулушка кредиттердин үлүшү 9,9 пайызга (420,5 млн.сомго) төмөндөп, 19,3 пайыз же 605,8 млн. сом чегинде катталган.

IV. Финансы секторунун финансылык абалы жана туруктуулугу

4.1. Финансы секторунун түзүмү

Кыргыз Республикасынын финансы секторунун институционалдык түзүмүн коммерциялык банктар жана башка финансы компаниялары (банктык эмес финансы-кредиттик мекемелер, камсыздандыруу компаниялары, инвестициялык жана пенсия фондулары, фондулук биржалар) түзөт.

4.1.1-таблица. Финансы секторунун институционалдык түзүмү

(финансылык институттардын саны)

Финансылык институттар	2007	2008	2009	2010	2011	2011-ж. 1-ж.ж.	2012-ж. 1-ж.ж.
Коммерциялык банктар	22	21	22	22	22	22	22
Башка финансылык компаниялар, анын ичинде:	1031	1117	1234	936	958	935	918
<i>Банктык эмес финансы-кредит мекемелери (БФКМ), анын ичинде:</i>	1005	1089	1203	906	931	907	893
Микрофинансылык уюмдар, анын ичинде:	233	291	359	397	454	424	433
Микрокредиттик компаниялар	103	170	226	266	340	304	337
Микрокредиттик агенттиктер	128	119	129	127	110	116	91
Микрофинансылык компаниялар	2	2	4	4	4	4	5
БРАФ ЖЧКсы	-	-	1	1	-	1	-
Өнүктүрүү фондусу ЖАК	-	-	1	-	-	-	-
“ФККС” ААКсы	1	1	1	1	1	1	1
Кредиттик союздар	272	248	238	217	197	207	189
Алмашуу бюролору	318	353	372	290	279	274	270
Камсыздандыруу компаниялары	16	18	19	19	16	18	14
Инвестициялык фондулар	5	5	6	6	8	6	8
Фондулук биржалар	3	3	3	2	1	2	1
Пенсия фондулары	2	2	3	3	2	2	2

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, Улуттук статистика комитети

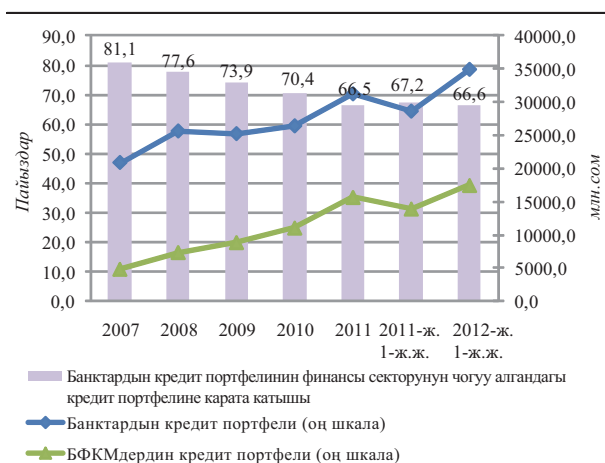
2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата финансылык сектордун финансылык активдери 2011-жылдын тиешелүү мезгилине салыштырганда 16,7 млрд. сомго көбөйүү менен 85,9 млрд. сомду же ИДӨгө карата 28,1 пайызды түзгөн.

Банк секторунун финансылык сектордун чогуу алгандагы активдериндеги үлүшү 24,3 пайыз чегинде катталган. БФКМдердин жана башка финансылык компаниялардын үлүшүнө, тиешелүүлүгүнө жараша 24,3 пайыз жана 1,4 пайыз туура келген.

Банктардын финансы секторунун кредит портфелиндеги кредиттеринин үлүшү 2007- 2012 –жылдын биринчи жарым жылдыгындагы мезгил ичинде олуттуу кыскаруу менен 66,6 пайызды түзгөн. Мындан тышкары, банктардын кредит портфелинин БФКМдердин кредит портфелине карата катышынын 4,3 төн 2,0 эсеге чейин кыскаргандыгын белгилей кетүү зарыл.

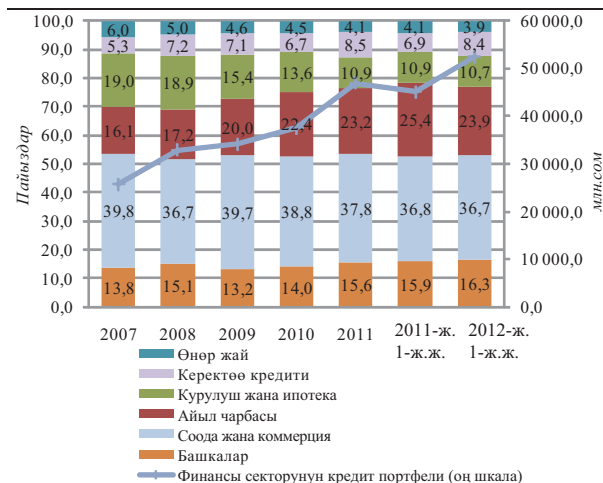
Финансы секторунун кредит портфелинин өсүшү шарттарында, кредит портфелинин концентрацияланышы мурдагыдай эле, соода тармагында (банктар) жана айыл чарбасында (БФКМ) сакталып калган. Финансы секторунун кредит портфелинин чогуу алгандагы үлүшү соодада жана айыл чарбасында 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында берилген кредиттердин жалпы көлөмүнүн 60,6 пайызын түзгөн. Мында, негизги өсүш айыл чарбасына туура келген, бул БФКМдер тарабынан аталган тармакты кредиттөөнүн көбөйүүсүнүн эсебинен жүргөн. 2007 – 2012-жылдын биринчи жарым

4.1.1-график. Финансы секторунун кредит портфелинин түзүмү

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

4.1.2 -график. Финансы секторунун кредит портфелинин тармактык түзүмү

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

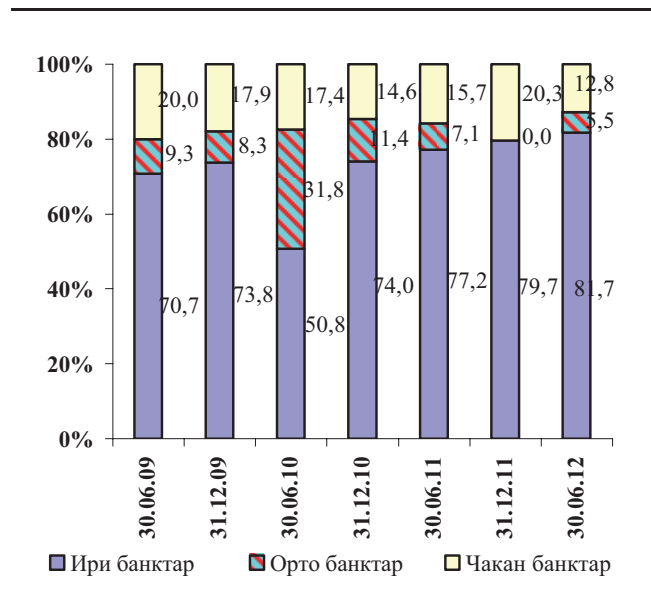
жылдыгына чейинки мезгил ичинде финансы секторунун кредит портфелинде айыл чарбасынын үлүшү 7,8 пайызга көбөйгөн жана отчеттук мезгилдин акырына карата 23,9 пайызды түзгөн.

4.2. Банк сектору

4.2.1. Банк секторунун түзүмү

Экономикада орун алып турган тең салмаксыздыктын алкагында банк секторун кеңейтүү жана өнүктүрүү тенденциясы сакталууда, бул чогуу алгандагы жана иштеп жаткан активдердин өскөндүгүн тастыктап турат. Кредит портфелинин олуттуу бөлүгү корпоративдик секторго кредиттер менен берилген, ал эми мөөнөттүү депозиттер негизинен, үй чарба секторуна туура келет. Карыздык каражаттардын наркынын кыйла жогору экендигине карабастан, экономиканы кредиттөөнүн өсүшү байкалууда.

4.2.1.1 -график. Банк системасынын түзүмүнүн банктардын топтору боюнча өзгөрүүсү

2012-жылдын 30-июнуна карата абал боюнча²⁹ Кыргыз Республикасынын аймагында 22 коммерциялык банк (Пакистан Улуттук банкынын Бишкектеги филиалын кошо алганда) жана алардын 264 филиалы иштеп турган. Анын ичинде 50 пайыздан ашыгыраак өлчөмдө чет өлкөлүктөрдүн катышуусу менен 10 банкты кошо алганда, 14 банк-капиталында чет өлкөлүктөрдүн катышуусу менен иш жүргүзгөн. Республиканын бардык банктык мекемелери ишинин түрү боюнча универсалдуу болуп саналышат.

Төмөнкү 4 проблемалуу банка: ИАКБ «Акыл» ААКсында, «Манас Банк» ЖАКта, «КыргызКредит Банк» ААКсында, ИБ «Ысык-Көл» ААКсында консервация режими жүзөгө ашырылган.

Банк тутумунун басымдуу бөлүгүн түзгөн башка банктар, кардарларга банктык

кызмат көрсөтүүлөрдүн жана өнүмдөрдүн негизги топтомунун сунушталышын камсыз кылуу менен штаттык режимде иштешкен.

Банк тутумунун түзүмүнө рынок сегменти көз карашынан жүргүзүлгөн иликтөөлөр³⁰ (4.2.1.1-график), “ири” банктардын рыноктук үлүшүнүн өскөндүгү тууралуу тастыктап турат.

“Ири” банктар сегментин банк секторунун 81,7 пайыз рыноктук үлүшүнө ээ болгон төрт банк түзгөн. Мында, “чакан” банктар тобунун суммардык рыноктук үлүшү (12,8 пайыз), рыноктук үлүшү азыраак болгон (15,6 пайыз) “ири” банктардын тобундагы бир банктын рыноктук үлүшүнөн азыраак болгон.

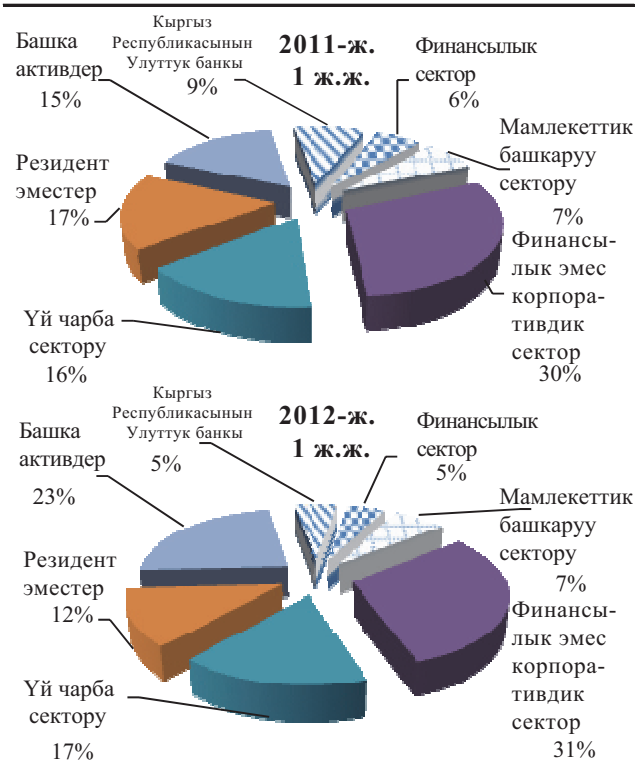
Банк тутумунун чогуу алгандагы активдеринин түзүмүнүн 30,6 пайызы экономиканын секторлору боюнча корпоративдик (реалдуу) секторго (4.2.1.2-график) туура келген активдер менен берилген. “Башка активдер” статьясынан кийин, маанилүүлүгү боюнча үй чарба секторун бөлүп көрсөтүүгө болот, ал активдердин 16,8 пайызына туура келет.

Банк тутумунун активдеринин өсүшү 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгы ичинде 13,5 пайызды түзгөн. Чогуу алгандагы активдердин түзүмүндө активдердин 61,0 пайызы иштеп жаткандар

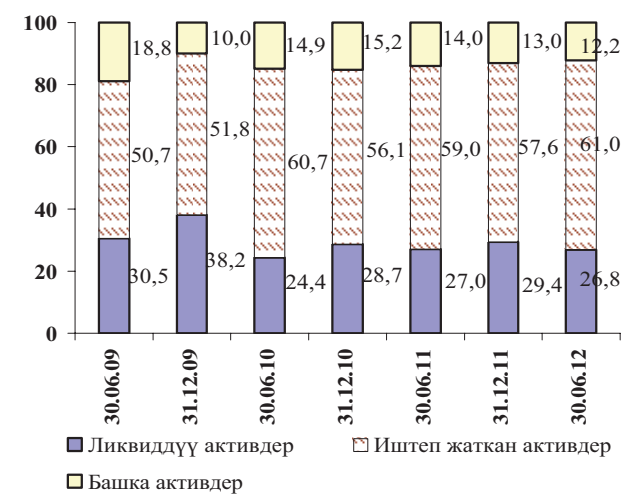
²⁹ Маалыматтар Коммерциялык банктардын мезгил-мезгили менен берилүүчү регулятивдик отчетуна ылайык келтирилген

³⁰ Иликтөө максаттары үчүн бул басылмада “ири” банктар дегенден улам, банктык рынокто рыноктук үлүшү (суммардык активдердеги, кредиттердеги, депозиттердеги жана милдеттенмелердеги үлүшүнүн орточо алынган квадраты) 10 % ашкан, “орточо” банктар деп 5% -10% чейинки, ал эми “чакан” банктар дегенден улам, рыноктук үлүшү 5% азыраак банктарды түшүнүүгө болот.

4.2.1.2 -график. Банк секторунун чогуу алгандагы активдеринин түзүмү

4.2.1.3 -график. Банк тутумунун активдер түзүмүнүн өзгөрүүсү

кредиттердин үлүшүнүн көбөйүү тенденциясы уланууда (4.2.1.5-график). Кредит портфелинин түзүмүнүн ролун экономикалык таасир этүүсүнөн тышкары дагы, финансылык көрсөткүчтөрдүн калыптануусунда да (киреше, пайда) белгилөөгө болот. Алсак, корпоративдик секторго кредиттер боюнча пайыздык кирешенин салыштырма салмагы банктардын берилген кредиттер боюнча кирешесинен 56,8

болгон³¹, ал эми алардын үлүшү 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгына салыштырганда 3,4 п.п. өскөн. Мында, банк тутумунун чогуу алгандагы активдеринде ликвиддүү активдердин үлүшү³² 2,6 п.п. төмөндөө менен 26,8 пайызды түзгөн (4.2.1.3- график).

Отчеттук мезгилде “башка” активдердин үлүшүнүн 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгында башталган төмөндөө тенденциясы улангандыгы белгиленген, ал банк тутумунун чогуу алгандагы активдеринин 12,2 пайыз деңгээлине чейин жеткен, бул банк тутумунун активдеринин жайгаштырылышынын жакшыргандыгын мүнөздөп турат.

Операцияларды банк иши жана каржылоо принциптерине ылайык жүргүзүү уланууда. Ислам банк ишинин принциптерине ылайык жүргүзүлгөн жигердүү операциялардын (мурабаха, мудараба, шарика ж.б.) көлөмү отчеттук мезгилдин жыйынтыгы боюнча 1 312,2 млн. сомду түзгөн (2011-жылдын 31-декабрына карата – 1 119,1 млн. сом), б.а. өсүш отчеттук мезгил ичинде 17,3 пайызды түзгөн.

Банк тутумунун чогуу алгандагы кредит портфели³³ 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында 11,8 пайызга өсүү менен 34,8 млрд. сомду түзгөн. Узак мөөнөттөө кредиттердин үлүшү³⁴ кароого алынып жаткан мезгил ичинде 70,0 пайыздан 65,4 пайызга чейин, ал эми төмөндөө абсолюттук мааниде 0,9 млрд. сомду (4.2.1.4 -график) түзгөн. Кайтаруу мөөнөтү бир жылдан ашпаган кредиттердин салыштырма салмагы отчеттун мезгилдин жыйынтыгы боюнча банк тутумунун кредит портфелинин үлүшүнөн 34,6 пайызды түзгөн.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча жалпы кредит портфелинде кредиттердин негизги үлүшү, мурдагыдай эле корпоративдик секторго туура келет. Мында, үй чарбасына берилген

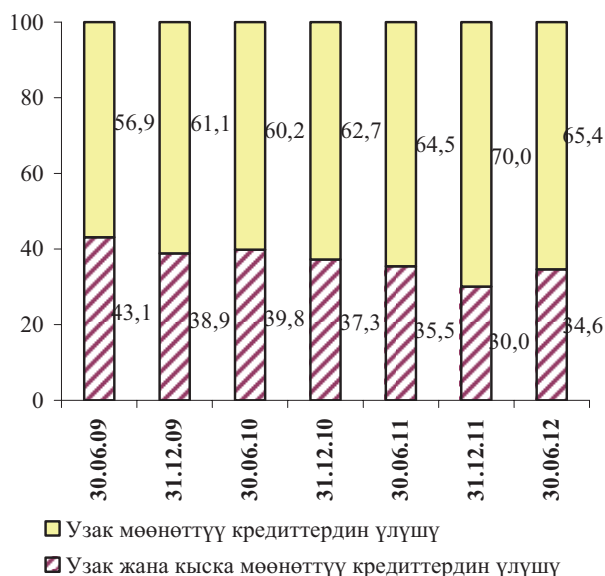
³¹ Иштеп жаткан активдер ФКМдерде жайгаштырылган кредиттердин, депозиттердин эсептериндеги калдыктарды, баалуу кагаздарды жана банктардын пайыздык киреше алып келүүчү башка жайгаштырууларын түшүндүрөт.

³² Ликвиддүү активдер дегенден улам, банктардын кассалардагы жана корреспонденттик эсептердеги каражаттарын түшүнүүгө болот.

³³ Мында жана мындан ары бул категорияга бардык кредиттер боюнча тиешелүү дисконт, ошондой эле банктарга жана башка ФКМдерге кредиттер камтылбайт. Кредиттер РПШУну эске алуу менен берилген.

³⁴ Узак мөөнөттүү кредиттер дегенден улам, 1 жылдан ашык мөөнөткө берилген кредиттерди түшүнүүгө болот.

4.2.1.4 -график. Банк тутумунун кредит портфелинин түзүмүнүн жайгаштыруу мөөнөтүнө жараша өзгөрүүсү проценты

4.2.1.5 -график. Карызгерлердин түрлөрү боюнча кредит портфелинин түзүмү

Пайыздар

4.2.1.6-график. Кредиттердин калдыктары боюнча пайыздык чендердин динамикасы

пайызды, ал эми үй чарба кредиттери боюнча 36,3 пайызды түзөт. Жалпысынан, кредит портфелдин карыз алуучулардын түрү боюнча концентрацияланышынын төмөндөгөндүгү белгиленген.

Финансы-кредиттик мекемелерге берилген кредиттердин үлүшү төмөндөө менен кредит портфелдин жалпы көлөмүндө 5,0 пайызды түзгөн.

Кароого алынып жаткан жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча улуттук валютада берилген кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган чен 22,9 пайыз, чет өлкө валютасында – 20,5 пайыз чегинде катталган. Мында отчеттук мезгилде берилген кредиттер боюнча пайыздык чендердин динамикасында валюталардын түрлөрү боюнча ар багыттагы тенденция белгиленген. 2009 – 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгы мезгил аралыгында улуттук валютадагы кредиттер боюнча пайыздык чен 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча эң эле төмөн экендигин белгилей кетүү зарыл.

Отчеттук мезгил ичинде кредиттердин калдыктары боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендердин динамикасы улуттук валютада сыяктуу эле (0,5 п.п.), чет өлкө валюталарында да (1,5 п.п.), пайыздык чендердин төмөндөө тенденциясын, ошондой эле кредиттердин калдыктары боюнча пайыздык чендин деңгээлинин кайрадан берилген кредиттер боюнча пайыздык ченге салыштырганда төмөндөгөндүгү тууралуу чагылдырат (4.2.1.6-график).

4.2.1.7-график. Берилген кредиттер боюнча пайыздык чендердин динамикасы

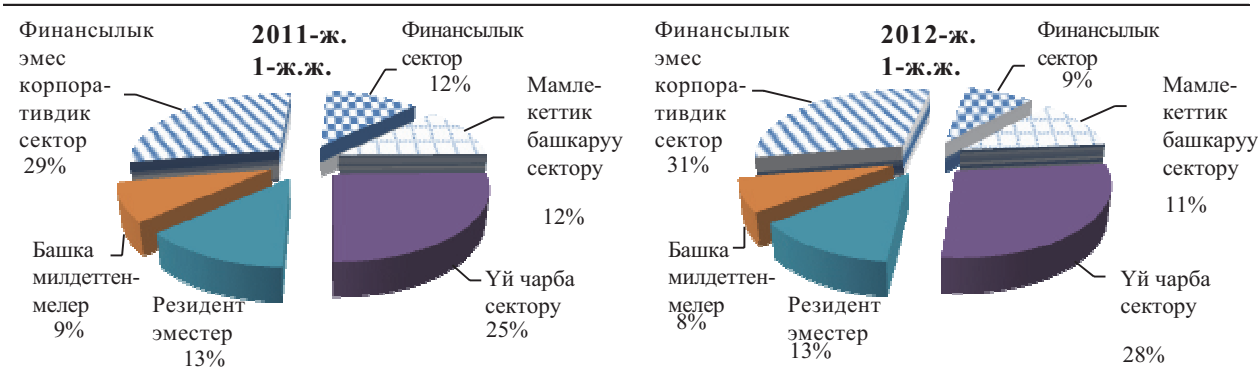

Чет өлкө валютасында берилген кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендин өсүшү (2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча 1,5 п.п. жогорулоо), коммерциялык банктар тарабынан валюта тобокелдигинин деңгээлине баа берүүлөрдүн өскөндүгүн тастыктай алат (4.2.1.7-график).

Банк секторунун милдеттенмелеринин түзүмү отчеттук мезгилдин акырына карата абал боюнча 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына салыштырганда өзгөрүүгө учураган эмес. Алсак, милдеттенмелердин 30,9 пайызы корпоративдик секторго, көбүнчө компаниялардын эсептешүү эсептерине жана депозиттерине; үй чарба секторуна – 28,2 пайыз туура келген (4.2.1.8-график). Жалпысынан, банктардын милдеттенмелери кыйла диверсификацияланган болуп калышкан.

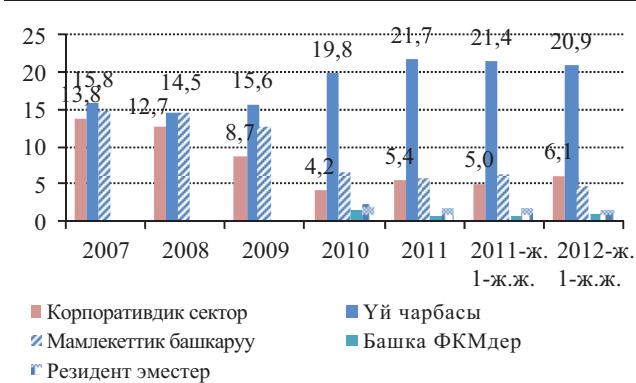
4.2.1.8-график. Банк секторунун Кыргызстандын экономикасынын секторлору алдында милдеттенмелеринин түзүмү

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында банк тутумунун депозиттик базасынын өсүшү 20,4

4.2.1.10-график. Мөөнөттүү депозиттер курамынын жалпы депозиттик базага салыштырылышы

Пайыздар

пайызды түзүү менен 48,5 млрд. сом көлөмүндө түптөлгөн. Ишканалардын жана калайык-калктын депозиттеринин түзүмүндө жеке адамдардын аманаттарынын үлүшү 47,8 пайыз чегинде катталган (2011-жылдын экинчи жарым жылдыгына салыштырганда төмөндөө 2,4 п.п. түзгөн), мында жеке адамдардын депозиттеринин көлөмүнүн өсүшү отчеттук мезгилде 16,0 пайыз чегинде түптөлгөн.

Юридикалык жактардын депозиттеринин салыштырма салмагы 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында 49,8 пайыздан 52,2 пайызга чейин көбөйүү менен 20,4 млрд. сомду түзгөн, мында юридикалык жактардын депозиттеринин өсүшү отчеттук мезгилде 27,3 пайыз чегинде катталган. Ишканалардын жана калайык-калктын чогуу алгандагы депозиттеринен мөөнөттүү депозиттердин үлүшүнүн 34,9 пайыздан 34,3 пайызга чейин бир төмөндөөсү жүргөн (4.2.1.9-график).

4.2.1.11-график. Банк секторунун узак мөөнөттүү депозиттери жана кредиттери

Пайыздар

Банктардын депозиттик базасында негизги салыштырма салмакты, коммерциялык банктарды экономиканы потенциалдуу каржылоону кармап туруу менен, ликвиддүү активдердин олуттуу көлөмүн кармоого мажбурлап, эсептешүү эсептери жана талап боюнча төлөнүүчү депозиттер ээлешет.

Мында, банк тутумунун узак мөөнөттүү өнүгүүсүнө алгылыктуу таасирин тийгизген узак мөөнөттүү депозиттердин (1 жылдан ашыгыраак) үлүшү, кароого алынып жаткан мезгил ичинде орточо 9,8 пайызды түзгөн. 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча бул көрсөткүч орточо маанинин чегинде түптөлгөн жана 2011-жылдын тиешелүү мезгилине салыштырганда 2,7 п.п. төмөндөө менен 9,7 пайыз чегинде катталган.

Экономика секторлору боюнча депозиттик базанын түзүмү банк секторунун ишинде акча каражаттарын (аманаттарды) тартуу жагында акырындап текшиленип жана тең салмаксыздыктын төмөндөп жаткандыгын көрсөтүп турат. Үй чарбасынын мөөнөттүү депозиттеринин салыштырма салмагы, мурдагыдай эле, үстөмдүк кылуучу абалды ээлейт (4.2.1.10-график).

Узак мөөнөттүү депозиттердин (3 жылдан ашык) үлүшүнө депозиттик базанын бир аз бөлүгү туура келген. Өз кезегинде узак мөөнөттүү кредиттер (3 жылдан ашык) чогуу алгандагы кредит портфелинде олуттуу үлүштү ээлейт. Көрсөткүч банк секторунун экономиканы узак мөөнөттүү кредиттөөсүнүн көбөйүүсүнүн алгылыктуу тенденциясын чагылдырып турат (4.2.1.11-график).

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча *кайрадан тартылган депозиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чен төмөнкүчө түптөлгөн*³⁵:

4.2.1.12-график. Жаңыдан тартылган мөөнөттүү депозиттер боюнча пайыздык чендердин динамикасы

– улуттук валютада төмөндөө менен 7,9 пайызды түзгөн, бул, кийинчерээк улуттук валютада тартылган депозиттердин көлөмүнүн төмөндөөсүнүн факторлорунун бири болуп калышы мүмкүн;

– чет өлкө валютасында орточо салмактанып алынган пайыздык чен 5,15 пайыз чегинде катталган жана 2011 –жылдын биринчи жарым жылдыгынан берки мезгилде дээрлик өзгөрүүсүз деңгээлде калган (4.2.1.12-график).

2010-жылдын экинчи жарым жылдыгынан берки мезгилде, *депозиттердин калдыктары боюнча пайыздык чен* улуттук валютадагы пайыздык чендин өсүшкө ык койгон тенденциясы, ал эми чет өлкө валютасында төмөндөө тенденциясы менен бир калыптагы динамиканы көрсөтүп келет. Акыркы жагдай айрым мезгилдерде кайрадан берилген депозиттер боюнча пайыздык чендердин олуттуу өзгөрүүсү, депозиттердин калдыктары боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендин түптөлгөн деңгээлине анчалык деле таасирин тийгизген эмес (4.2.1.13- график).

4.2.1.13-график. Депозиттердин калдыктары боюнча пайыздык чендердин динамикасы

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынан бери байкоого алынып келген мезгил ичинде депозиттердин калдыктары боюнча пайыздык чендердин деңгээли, улуттук сыяктуу эле, чет өлкө валютасында кайрадан тартылган депозиттерге караганда жогорураак экендиги белгиленген, бул валюталардын бардык түрлөрү боюнча депозиттер боюнча пайыздык чендердин деңгээлинин төмөндөөгө ык койгон жалпы күндөлүк тенденциясынын орун алып

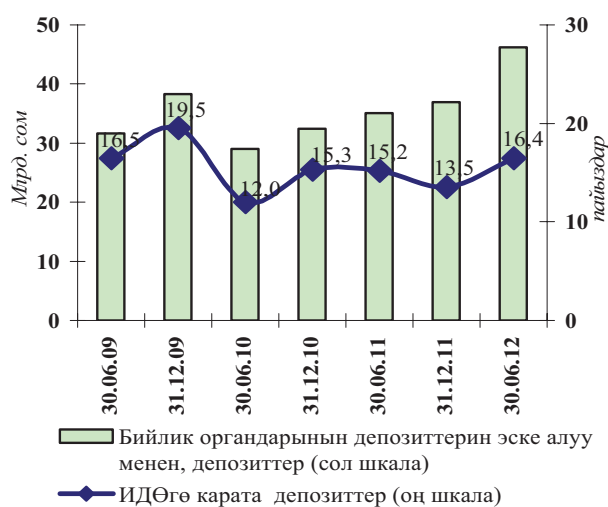
³⁵ Бул иликтөөлөрдүн максатында кароого алынып жаткан жырым жылдыкта орточо өлчөм катары эсептелген, мөөнөтү 1 жылга чейинки мөөнөттүү депозиттер жана кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендер колдонулган.

тургандыгын тастыктайт.

4.2.2 Банк секторундагы негизги көйгөйлөр, тобокелдиктер, кооптуу жагдайлар жана көйгөйлүү аймактар

Банктык бизнес чөйрөнү кеңейтүү менен коммерциялык банктардын ишинде белгилүү бир кооптуу жагдайлардын жана тобокелдиктердин өсүшү аныкталган. Көбүнчө мурдагыдай эле, кредит портфелинин соода тармагында концентрациялануу тобокелдиги сакталууда. Төлөмдөрдүн мөөнөтү боюнча ажырымдын көбөйүшү байкалган, бул банк тутумунда ликвиддүүлүктүн жетишээрлик жогорку деңгээлин сактоонун өбөлгөсү болуп саналат. Бүтүндөй алганда, банк тутумундагы капиталдын шайкештик деңгээли, банктардын активдүү операциялар чөйрөсүн кошумча кеңейтүү мүмкүнчүлүгүн чагылдырат.

4.2.2.1—график. Депозиттердин көлөмүнүн динамикасы жана депозиттердин ИДӨгө карата катышы

Финансылык ортомчулук индикаторлору

Финансылык ресурстарды төлөөгө жөндөмдүү карызгерлер менен экономиканын тармактары ортосунда андан ары бөлүштүрүү үчүн аккумуляцияланган банк секторунун финансылык ортомчулук катары ролу, банктардын өнүгүү деңгээлине жана иш алып баруу натыйжалуулугуна түздөн-түз көз каранды.

Депозиттердин көлөмүнүн³⁶ ИДӨ өлчөмүнө³⁷ карата катышы 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча 16,4 пайызды түзгөн (2011-жылдын жыйынтыгы боюнча – 13,5 пайыз (4.2.2.1-график).

Бул көрсөткүчтүн өсүшү, банк тутумунун депозиттеринин өсүш арымынын (33,1 пайызга) номиналдык ИДӨнүн өсүш арымына (2012-жылдын башынан 7,3 пайыз³⁸) салыштырганда алда канча арткандыгы менен шартталган.

Кардарларга берилген кредиттердин жалпы көлөмүнүн ИДӨ көлөмүнө карата катышы, 2011-жылдын жыйынтыгына салыштырганда 1,0 п.п. көбөйүү менен 12,4 пайызды түзгөн, бул да ИДӨнүн өсүш арымына салыштырганда банк тутумунун кредит портфелинин алда канча артышына шарт түзгөн (4.2.2.2-график).

2012-жылдын 30-июнуна карата банк тутумунун кардарларга кредиттеринин көлөмү

2012-жылдын башынан тартып 11,8 пайызга көбөйүү менен 34,8 млрд. сомду түзгөн.

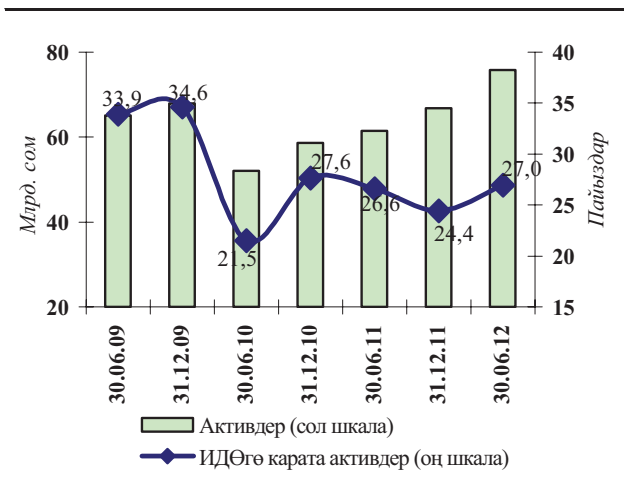
Банк тутумунун финансылык ортомчулугунун жалпы деңгээлинин көрсөткүчүнүн өсүш

³⁶ Бул бөлүктө депозиттер дегенден улам, ишканалардын жана калктын депозиттерин, ошондой эле Кыргыз Республикасынын бийлик органдарынын депозиттерин түшүнүүгө болот.

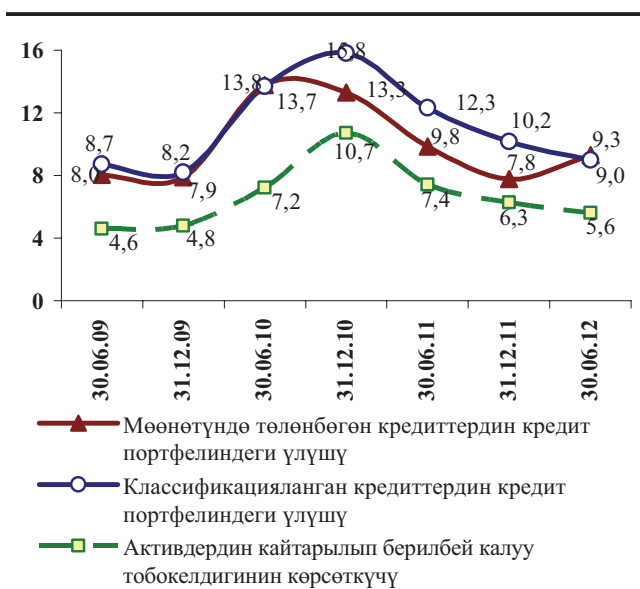
³⁷ Эсептөөдө акыркы 12 ай ичинде номиналдык ИДӨ боюнча маалыматтар пайдаланылат.

³⁸ Мында номиналдык ИДӨнүн өсүш арымы пайдаланылган.

4.2.2.3—график. Активдердин көлөмүнүн динамикасы жана активдердин ИДӨгө карата катышы

4.2.2.4—график. Банк тутумунун кредиттик портфелинде кредит тобокелдигинин өзгөрүүсү

белгиленген (чогуу алгандагы активдердин ИДӨгө карата катышы), бул, финансылык ортомчулуктун жогоруда белгиленген курамдык көрсөткүчтөрүнүн – реалдуу ИДӨнүн төмөндөшүнүн алкагында ИДӨгө карата депозиттердин жана ИДӨгө карата кредиттердин өсүшүнүн натыйжасында келип чыккан (4.2.2.3-график).

Алсак, кароого алынган мезгил ичинде бул катыш 27,0 пайызды, ал эми 2011-жылдын жыйынтыгы боюнча – 24,4 пайызды түзгөн.

Кыргыз Республикасында түптөлгөн финансылык ортомчулук көрсөткүчтөрүнүн деңгээли даде салыштырмалуу төмөн, ушуга байланыштуу банк тутуму финансылык тобокелдиктерди алгылыктуу деңгээлде кармап туруу менен активдүү операциялар чөйрөсүн андан ары кеңейтүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болот.

Бүтүндөй алганда, коммерциялык банктарда белгилүү бир туруктуу запастын болушу, кыска мөөнөт ичинде банк тутуму ишкердик чөйрөсүн кеңейтүүгө жана алгылыктуу өзгөрүүлөргө туруштук берүү үчүн потенциалга ээ экендигин тастыктайт.

Кредит тобокелдиги.

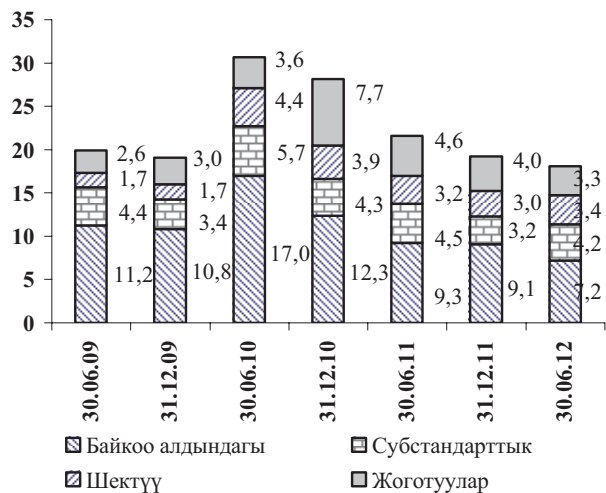
2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча “таза” кредит портфелинин салыштырма салмагы (атайы түзүлгөн РППУну минуска чыгаруу менен кардарларга берилген кредиттер боюнча карыздын калдыгы) 2011-жылдын 31-декабрына салыштырганда 2,0 п.п. көбөйүп, банк тутумунун чогуу алгандагы активдеринен 45,7 пайызды түзгөн.

Кредит тобокелдиги банк ишинде кезигүүчү негизги тобокелдиктердин бири. Ушуга байланыштуу, кредит портфелинин сапатына баа берүү үчүн коммерциялык банктар кредиттерди классификациялоо системасын пайдаланышат³⁹, ал кайтарылбаган кредиттерден потенциалдуу мүмкүн болуучу чыгым деңгээлин аныктоого жана аларды тиешелүү кам түзүү аркылуу өз убагында компенсациялоого мүмкүндүк берет.

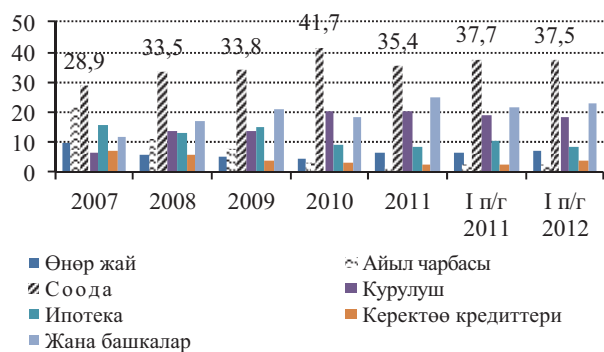
Кредит портфелинин сапатына иликтөө жүргүзүүдө, анын чогуу алгандагы сапатынын өзгөрүүсүн чагылдырган, классификацияланган жана мөөнөтүндө төлөнбөгөн кредиттерге көбүрөөк маани берилет. 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында кредит портфелинде классификацияланган жана мөөнөтүндө төлөнбөгөн кредиттердин үлүшү төмөндөгөндүгү байкалган (4.2.2.4-график). Активдердин кайтарылбай калышы тобокелдигинин көрсөткүчү да (атайы РППУ менен кредит портфелинин катышы) төмөндөп, 5,6 пайыз чегинде түптөлгөн (2011-жылдын экинчи жарым

³⁹ Кредит портфелинин сапатына баа берүү максатында бардык кредиттерди, кардардын банк алдында өз милдеттенмелерин аткаруу мүмкүнчүлүгүнө жараша алты категорияга бөлүү зарыл (классификация начарлоо ырааты менен келтирилет): нормалдуу, канааттандыраарлык, байкоо алдында, субстандарттык, шектүү жана жоготуулар. Берилген каражаттарды кайтаруу көз карашынан терс мүнөзгө ээ акыркы үч категориядагы кредиттер, “алгылыксыз” же “классификацияланган” кредиттерге кирет. Көрсөтүлгөн алты категориянын ар бирине банк, ушул категорияга тиешелүү, берилген кредиттердин суммасынан пайыз катары аныкталган кам түзүүгө милдеттүү.

4.2.2.5–график. Банк тутумунун кредиттик портфелинин классификациясынын өзгөрүүсү
пайыздар

4.2.2.6–график. Классификацияланган кредиттердин экономика тармактары боюнча түзүмү
пайыздар

жылдыгынын жыйынтыгы боюнча 18,5 пайызды түзгөн (4.2.2.6-график).

жылдыгынын жыйынтыгы боюнча бул көрсөткүч 6,3 пайызды түзгөн эле).

Түзүлгөн камды эске алуусуз классификацияланган кредиттердин капиталга карата катышы аныкталган көрсөткүч, 2010-жылдагы эң жогорку мааниден 13,3 п.п. төмөндөп, 2012-жылдын жыйынтыгы боюнча 11,8 пайызды түзгөн.

Келечекте кредит тобокелдигинин деңгээлинин өсүшүнө же төмөндөшүнө таасирин тийгизиши мүмкүн болгон факторлордун бири катары, “байкоо алдындагы” кредит катары классификацияланган кредиттердин динамикасы каралган. Мындай кредиттердин салыштырма салмагы кароого алынган мезгил ичинде 1,9 п.п. төмөндөп, (4.2.2.5-график) 7,2 пайызды түзгөн. Жылдын биринчи жарым жылдыгында банк тутумунун чогуу алгандагы кредит портфелиндеги классификацияланган кредиттердин көлөмү 9,0 пайыз чегинде калыптанган (өткөн жылдын тиешелүү мезгилинин жыйынтыгы боюнча бул көрсөткүч 10,2 пайызды түзгөн эле).

Соода тармагына туура келген классификацияланган кредиттердин үлүшү, бүтүндөй кароого алынган мезгил ичинде жогорку деңгээлде сакталып калган. Мурдагыдай эле, проблемалуу кредиттер экономиканын соода тармагында концентрацияланууда. 2010-жылдан тартып курулуш тармагында проблемалуу кредиттердин үлүшүнүн жогорулагандыгы белгиленген, ал 2012-жылдын биринчи жарым

4-кыстырма. Тиешелүү матрицалардын негизинде кредит портфелинин сапатына талдап-иликтөөлөр

Кандайдыр бир убакыт ичинде кредит портфелинин сапатынын өзгөрүүсүнө иликтөө жүргүзүү максатында, өтмө матрица түзүлгөн, ал банктардын жалпы кредит портфелиндеги классификацияланган кредиттердин үлүштүк маанисине жараша коммерциялык банктардын кварталдер боюнча бөлүнүшүн чагылдырат.

Өтмө матрицадагы негизги диагональ (жогорку сол белгиден баштап төмөнкү оң белгиге чейин күнүр түстө берилген), 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча бөлүштүрүү шарттарына ылайык келген банктардын санын чагылдырат. Ачык түстөгү маанилер башка кварталге өткөн банктардын санын билдирет.

1-таблица. Классификацияланган кредиттердин кредит портфелдеги үлүшү боюнча өтмө матрица

I п/г 2011	2012-ж 1 ж/ж			
	Кварталь 1	Кварталь 2	Кварталь 3	Кварталь 4
Кварталь 1	4	2	0	0
Кварталь 2	2	2	1	0
Кварталь 3	0	1	4	0
Кварталь 4	0	0	0	6

Булагы: Улуттук банктын эсептөөлөрү

Эскертүү: матрицадагы сан түрүндөгү маанилер банктардын санын чагылдырат

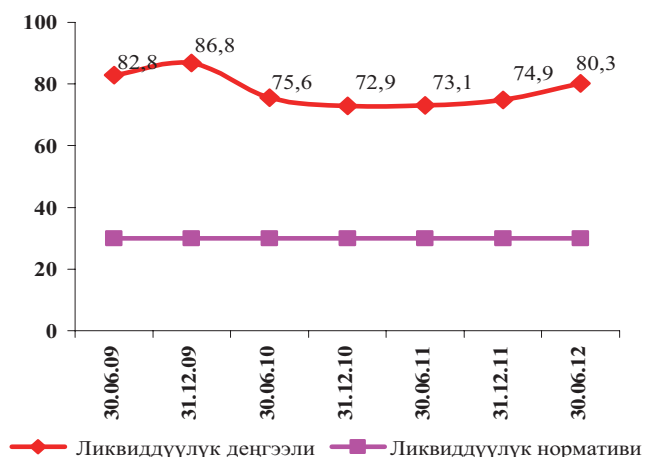
кварталь) жалпы активдердин 11,7 пайызы гана туура келген. Бүтүндөй алганда, кароого алынган мезгил ичинде 22 банктын ичинен 17 банк ошол эле кварталде калган, бул банк секторунун жогорку даражадагы туруктуулугун мүнөздөйт.

Алсак, өтмө матрицага ылайык (1-таблица) кароого алынган жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча кредит портфелиндеги классификацияланган кредиттердин үлүшү төмөн банктардын саны азайгандыгы байкалып, аларга бүтүндөй банк тутумунун бардык активдеринин 26,6 пайызы туура келген. Ошону менен бирге эле, кварталдердеги (экинчи жана үчүнчү кварталдер) активдердин сапатынын жакшыруусу белгиленген. Классификацияланган кредиттердин үлүшү көбүрөөк болгон банктарга (төртүнчү

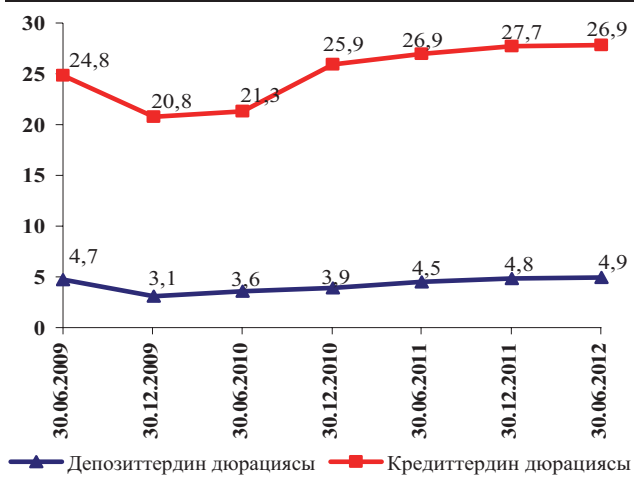
4.2.2.7–график. Күндөлүк ликвиддүүлүктүн эсептөө маанисинин өзгөрүү динамикасы

пайыздар

4.2.2.8-график. Банк тутумунун кредиттеринин жана депозиттеринин өзгөрүү динамикасы

айлар

депозиттерди тартуунун жана кредиттерди жайгаштыруунун орточо мөөнөттөрү ортосундагы ажырым 0,9 айга төмөндөгөн (4.2.2.8-график) жана 2011-жылдын 30-июнуна карата абал боюнча 22,0 айды түзгөн (2011-жылдын 31-декабрына карата – 22,9 ай), бул дезинтермедияциянын⁴¹ көмүскө тобокелдиктери орун алгандыгын тастыктайт. Алар белгилүү бир шарттарда ликвиддүүлүктү тескөө процессин кыйынчылыкка дуушар кылышы мүмкүн.

Мындан тышкары, кредиттердин белгилүү бир бөлүгү банктар тарабынан депозиттерден айрымаланган (капитал, финансылык мекемелерден ж.б. алынган узак мөөнөттүү карыз), башка узак мөөнөттүү булактардын эсебинен каржылангандыгын эске алуу зарыл, бул кандайдыр бир деңгээлде дезинтермедияция тобокелдигинин пайда болуу мүмкүнчүлүгүн төмөндөткөн фактор болуп саналат.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында мөөнөттүү депозиттер үлүшүнүн 2011-жылдын 31-декабрындагы 49,8 пайыздан корпоративдик сектордун жана калктын депозиттеринде 52,1 пайызга чейин бир аз өсүшү белгиленген, бул берилүүчү кредиттердин мөөнөтүн көбөйтүү үчүн узак мөөнөттүү

Жалпысынан, банк тутуму боюнча кредит портфелинин сапаттык көрсөткүчүнүн динамикасы 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгы ичиндеги кредит тобокелдигинин деңгээлинин бир аз төмөндөгөндүгүн тастыктайт.

Ликвиддүүлүк тобокелдиги.

Калктын банк тутумуна ишеними, банктардын өз милдеттенмелерин өз убагында аткаруусунан көз каранды, бул банктарда ликвиддүүлүк жетиштүү деңгээлде экендигин билдирет.

Жөнгө салуу максатында ликвиддүүлүк тобокелдигине, күндөлүк ликвиддүүлүктүн экономикалык ченеминин жардамы аркасында баа берилет, ал 30 пайыздан төмөн эмес деңгээлде белгиленген.

Кароого алынган мезгил аралыгында банк тутумунун *ликвиддүүлүк көрсөткүчүнүн* айкын деңгээли жетишээрлик жогору бойдон калган. Орточо алганда банк тутумунда бул көрсөткүчтүн эсептөө мааниси, 2012-жылдын башталышына карата тиешелүү көрсөткүч боюнча 5,4 п.п. көбөйүү менен ушул эле жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына 80,3 пайызды түзгөн (4.2.2.7-график).

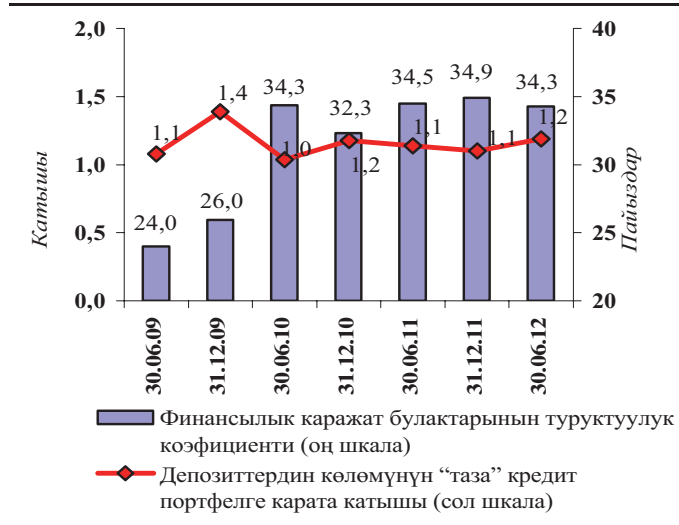
Депозиттердин туруктуулугу, депозиттер жана кредиттер ортосунда дюрациянын катышы, ошондой эле каражаттар булактарынын туруктуулук коэффициентинин чоңдугу менен мүнөздөлөт⁴⁰.

Кароого алынган мезгил аралыгында

⁴⁰ Финансылык каражаттар булагынын туруктуулук коэффициенти банк тутумунун депозиттеринин жалпы суммасындагы мөөнөттүү депозиттердин үлүшү (пайыздар) менен мүнөздөлөт.

⁴¹ Дезинтермедияция – бул, инфляциялык күтүүлөрдүн эскалациясы аркасында жана/же башка терс күтүүлөрдөн улам келип чыккан коркунучтардын негизинде, калайык-калк белгиленген мөөнөттөн мурда аманаттарын массалык түрдө эсептен алуу процесси.

4.2.2.9–график. Банк тутумунун ликвиддүүлүк факторлоруна баа берүү

ресурстук потенциалдын жогорулагандыгын чагылдырган. Ошону менен бирге эле банк тутумундагы кредиттердин дюрациясы кароого алынган мезгил ичинде 27,7ден 26,9 айга чейин төмөндөгөн (4.2.2.8–графикти карагыла).

4.2.2.9-графикте финансылык каражаттар булактарынын туруктуулук коэффициентинин депозиттик базанын “таза” кредит портфелге карата катышынын динамикасы менен салыштырмалуу өзгөрүүсү көрсөтүлгөн. Депозиттердин көлөмүнүн жана “таза” кредиттер деңгээлинин катышынын 1,2ге чейин өсүшү, 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча, тартылган депозиттердин эсебинен кредиттөөнү каржылоо үлүшүн төмөндөткөн банктардын

жалпы саясатындагы айрым бир өзгөрүүлөргө таасирин тийгизгин.

4.2.2.1-таблицада 2012-жылдын 30-июнуна карата абал боюнча банктардын финансылык активдеринин жана милдеттенмелеринин ордун жабуу мөөнөттөрү жөнүндө маалыматтар келтирилген. Бүтүндөй алганда, банктардын финансылык милдеттенмелери финансылык активдердин эсебинен орду жабылган, мында “ажырым” алгылыктуу деңгээлде болуп, 17,4 млрд. сомду, ал эми кредиттер жана депозиттер боюнча – 15,0 млрд. сомду түзгөн.

Ошол эле учурда эсептөөлөр, “180 күнгө чейинки” (б.а. 2012-жылдын экинчи жарым жылдыгынын акырына чейин) чогуу алгандагы активдер боюнча кумулятивдик “ажырым” «минус» 4,7 млрд. сомду (же банк тутумунун финансылык активдеринен “минус” 6,0 пайыз) түзүшү мүмкүн экендигин көрсөтүп, 2012-жылдын экинчи жарым жылдыгында өз финансылык милдеттенмелерин аткаруу үчүн “ыкчам” мөөнөтү менен активдерди жана милдеттенмелерди тескөөгө алуу жагына өзгөчө көңүл бурууну банктардан талап кылат.

Кыска мөөнөттүү кредиттердин ордун кыска мөөнөттүү депозиттер менен жабуу ажырымы көбөйүүдө, бул банк секторундагы жогорку ликвиддүүлүк деңгээлинин сакталып турушунун негизги себептеринин биринен болгон. Алсак, 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы

4.2.2.1–таблица. Финансылык активдерди/милдеттенмелерди төлөө мөөнөтү

млн.сом

Аталышы	Төлөө мөөнөтү					Бардыгы болуп
	30 күнгө чейин	31 ден 90 күнгө чейин	91ден 180 күнгө чейин	181ден 365 күнгө чейин	365 күндөн ашык	
1. Бардыгы болуп финансылык активдер	31 838,5	3 673,3	4 368,1	8 977,5	29 743,1	78 600,5
анын ичинде кардарларга кредиттер жана финансылык ижара	1 468,5	1 527,8	2 785,3	6 277,5	22 755,9	34 815,0
2. Бардыгы болуп финансылык милдеттенмелер	36 751,7	4 707,1	3 162,0	6 789,0	9 767,9	61 177,6
анын ичинде жеке адамдардын депозиттери жана юридикалык жактардын мөөнөттүү депозиттери	10 037,1	2 767,6	2 295,1	2 414,0	2 278,3	19 792,1
3. Бардыгы болуп ажырым	-4 913,2	-1 033,8	1 206,1	2 188,5	19 975,3	17 422,9
анын ичинде кредиттер жана депозиттер боюнча ажырым	-8 568,5	-1 239,8	490,2	3 863,6	20 477,6	15 023,0

боюнча кыска мөөнөттүү кредиттер 81,2 пайыз деңгээлинде ажырымды түптөө менен кыска мөөнөттүү депозиттердин⁴² 18,8 пайызынын гана ордун жапканга жетишкен (4.2.2.10-график).

⁴² Мында эсептешүү эсептери, талап боюнча төлөнүүчү депозиттер жана кыска мөөнөттүү депозиттер (1 жылга чейин) камтылат.

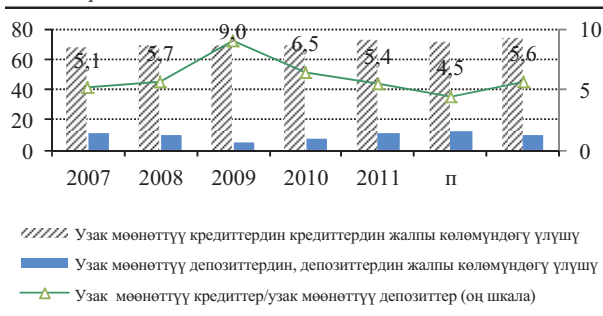
Өз кезегинде, мындан тышкары узак мөөнөттүү сегментте төлөмдөрдүн мөөнөттүүлүгү боюнча дал келбөөлөр байкалууда. Узак мөөнөттүү кредиттер (1 жылдан ашык) узак мөөнөттүү депозиттерден 5,6 эсе арткан (4.2.2.11-график). Түптөлгөн ажырым, узак мөөнөттүү кредиттердин жогорку үлүшү узак мөөнөттүү депозиттик база менен чыңдалбагандыгын көрсөтүп турат.

Концентрациялануу тобокелдиги.

4.2.2.10-график. Кыска мөөнөттүү кредиттер менен депозиттердин ортосундагы ажырым индикаторлору пайыздар

4.2.2.11-график. Узак мөөнөттүү кредиттер менен депозиттердин ортосундагы ажырым индикаторлору пайыздар

Депозиттердин концентрациялануу өзгөчөлүктөрү. 4.2.2.12-графикте чагылдырылгандай, 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында банк тутуму боюнча депозиттердин концентрациялануу деңгээли, ошондой эле депозит рыногундагы бир банктын максималдуу үлүшү өскөн. Жалпы кабыл алынган градация көз карашынан катышуучулар⁴³ арасында депозитер рыногунун концентрациялануусу “орточо” (11,3 пайыз) бойдон калган, ал эми бир банктын максималдуу үлүшү 15,4ден 18,3 пайызга чейин өскөн.

4.2.2.12-график. Депозиттердин концентрациялануусунун өзгөрүүсү пайыздар

Мындан тышкары, улуттук жана чет өлкө валютасындагы депозиттердин концентрациялануусу, тиешелүүлүгүнө жараша 11,3 пайыздан 13,1 пайызга чейин жана 10,7 пайыздан 12,4 пайызга чейин жогорулаган (4.2.2.13-график), бул кароого алынган мезгил аралыгында аманатчылар өз каражаттарын банктардын чектелүү санында гана жайгаштыргандыгын тастыктайт.

Кредиттердин концентрациялануу өзгөчөлүктөрү.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгы ичинде банк тутумунун кредит портфелинин өсүшү кредиттердин концентрациялануу деңгээлинин төмөндөшү менен коштолгон. Мында, кредиттер рыногундагы өзүнчө бир банктын максималдуу үлүшү да 21,3 пайыздан 19,5 пайызга чейин төмөндөгөн (4.2.2.14 график), бул кредиттер рыногундагы атаандаштык деңгээлинин бир аз өскөндүгүн тастыктайт.

⁴³ Концентрациялануу тобокелдигине “жогорку”, “орто” жана “төмөн” катары баа берүү концентрациялануу деңгээлинин жалпы кабыл алынган градацияга негизденген. Алсак, эгерде концентрациялануу деңгээли 10 пайызга чейинки түзсө, “төмөн” деп, 10 пайыздан 18 пайызга чейин болсо “орто” деп, ал эми 18 пайыздан ашкан учурда – “жогорку” деп эсептелинет. Мисалы, 50 пайызга барабар болгон концентрациялануу индекси рынокто бирдей үлүшкө ээ 2 катышуучунун, ал эми 33 пайызга – 3 катышуучунун ж.б.у.с. катышкандыгына эквиваленттүү.

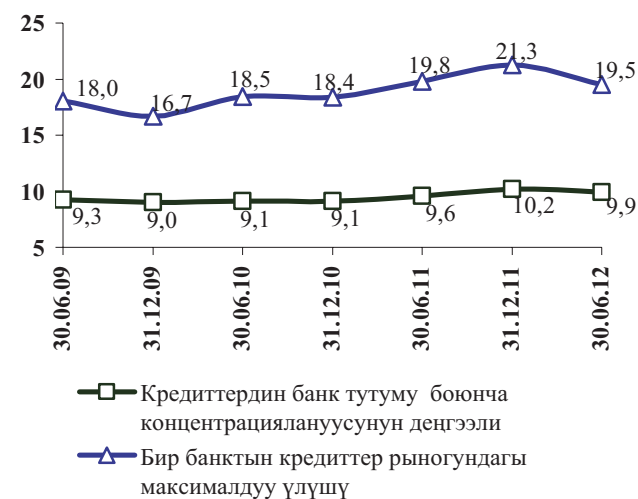
4.2.2.13-график. Депозиттердин валюталардын түрлөрү боюнча концентрациялануусу

пайыздар

4.2.2.14-график. Кредиттердин концентрациялануусунун өзгөрүүсү

пайыздар

4.2.2.15-график. Кредиттердин валюталардын түрлөрү боюнча концентрациялануусу

пайыздар

Кароого алынган мезгил аралыгында чет өлкө валютасындагы кредиттердин концентрациялануу көрсөткүчү 13,3 пайыз деңгээлине чейин төмөндөп, ал эми улуттук валютада 0,2 п.п., 10,7 пайызга чейин бир аз гана төмөндөгөн. Ушул эле мезгил аралыгында кредиттердин концентрациялануу грациясы мурдагы эле “орто” бойдон калган (4.2.2.15-график).

Ошондой эле тармагына жараша, кредиттердин концентрациялануу деңгээли экономика тармагы боюнча “төмөндөн” “жогоркуга” чейин ар багытта түптөлгөн. Мында жылдын биринчи жарым жылдыгы ичинде, “өнөр жай” жана “социалдык кызматтар” тармактарында кредиттердин концентрациялануу деңгээли жогорулаган, бул кароого алынган мезгил ичинде айрым банктар тарабынан белгиленген тармактарды кредиттөөнүн төмөндөгөндүгүн тастыктайт.

Мындан тышкары “айыл чарба”, “даярдоо жана кайра иштетүү” тармактарында кредиттердин концентрациялануу деңгээли кыйла төмөндөгөн, бул коммерциялык банктардын ишкердиги активдештирилгендигин жана белгиленген тармактарга кредиттөөдө атаандаштык деңгээлинин өсүшүн чагылдырат.

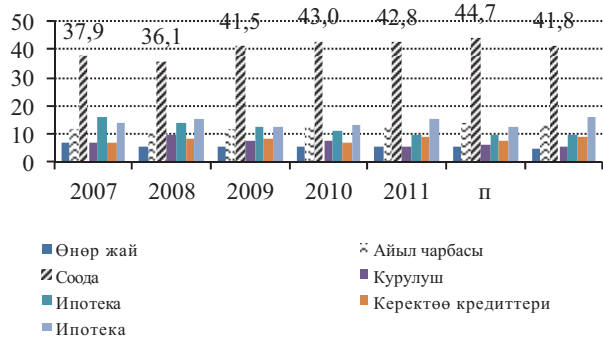
Банктардын чогуу алгандагы кредит портфелинин түзүмүндө соодага, айыл чарба керектөөлөрүнө, даярдоо жана кайра иштетүүгө, ипотекага берилген кредиттердин концентрациялануусунун жогорку деңгээли, айрым банктар бул тармактарды кредиттөөгө концентрацияланууда жогорку тобокелдикти тастыктайт.

Банктардын кредит портфелинин соода тармагына жогорку концентрацияланышы (4.2.2.16-график), да кыска мөөнөттүү сыяктуу эле, узак мөөнөттүү да, банк секторунун финансы-экономикалык жигердүүлүктөн, рентабелдүүлүктөн жана ири жергиликтүү Дордой, Кара-Суу соода базарларынан, ошондой эле жалпы соода тармагынан көз карандылыгын жогорулатат.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын банк тутумунда 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгы ичинде банктардын жана алардын кардарларынын ишкердигинин концентрациялануу көз карашынан төмөнкүлөр

4.2.2.16–график. Узак мөөнөттүү жана кыска мөөнөттүү кредиттердин экономика тармактары боюнча түзүмү

пайыздар

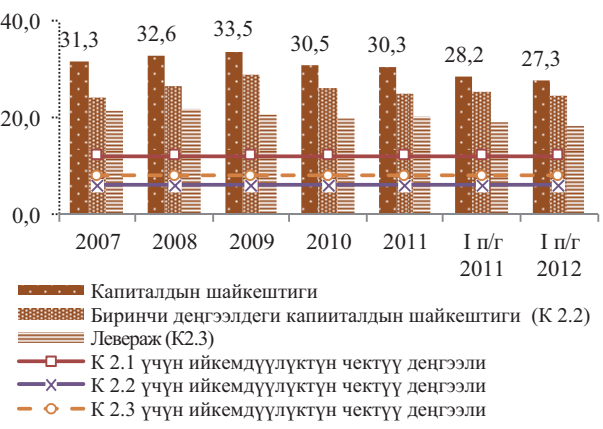

4.2.2.17–график. Банк секторунун капиталынын шайкештиги көрсөткүчүнүн өзгөрүүсү

4.2.2.18–график. Капиталдын базасындагы көрсөткүчтөр

пайыздар

берет.

Жогоруда белгиленгендер, кароого алынган мезгил ичинде банк тутуму алгылыксыз таасирлерге туруштук бере алаарын жана орто мөөнөттүк мезгил ичинде финансылык ортомчулук деңгээлин жогорулатуу үчүн белгилүү бир мүмкүнчүлүгүнүн бар экендиги тастыктайт.

белгиленет:

– ишканалардын жана калайык-калктын, өз депозиттерин чектелген сандагы банктарга гана жайгаштыруусу, бул депозиттердин концентрациялануу деңгээлинин өсүшү менен мүнөздөлөт;

– банктардын ишкердиги улуттук сыяктуу эле, чет өлкө валютасында да кредиттөө чөйрөсүндө активдештирилген, бул кредиттердин концентрациялануу деңгээлинин төмөндөшү менен мүнөздөлөт;

– банктардын ишкердигинин “айыл чарба”, “даярдоо жана кайра иштетүү”, “курулуш” жана “транспорт” тармактарын кредиттөөдө бир аз активдешүүсү.

Капиталдын шайкештиги.

Банк ишине мүнөздүү болгон бардык тобокелдиктер акырында келип, финансылык натыйжаларда чагылдырылат (буга чейин эле орун алган чыгымдар түрүндө сыяктуу эле, тиешелүү камдарды түзүүгө чыгашалар аркылуу келечекте орун алышы мүмкүн болгон чыгымдардын жогорку үлүшүнө ээ) жана банктын өз каражаттарына – капиталдын өлчөмүнө таасирин тийгизет, ал банктын потенциалдуу терс өзгөрүүлөргө туруштук берүүсүн мүнөздөйт.

Капиталдын шайкештик ченеми минималдуу мааниде 12,0 пайыз деңгээлинде белгиленген шартта, орточо алганда банк тутуму боюнча бул көрсөткүч 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча 27,3 пайыз чегинде калыптанган (4.2.2.17-график).

Жогоруда белгиленген мезгил аралыгы ичинде банк тутумундагы капиталдын шайкештик деңгээлинин төмөндөшү, тобокелдик даражасы боюнча капиталдын өсүшүнө салыштырганда салмактанып алынган активдердин алда канча өсүшү менен байланыштуу келип чыккан.

Мында, капиталдын шайкештигинин айкын деңгээли (27,3 пайыз), башка банктардын ишинде тобокелдиктин жол берилген ченемдик деңгээлинен артуусуз, банк тутумунун тобокелдиктүү жана кирешелүү активдеринин көлөмүн 2,5 эсеге кошумча көбөйтүүгө мүмкүндүк

Капиталдын базасында эсептелинген банк тутумунун финансылык туруктуулугунун башка көрсөткүчтөрүнүн мааниси ийкемдүүлүктүн чектүү деңгээлинен жогорулаган эмес (4.2.2.18-график).

Финансылык натыйжалар

Банк ишинин кирешелүүлүгүнүн негизги факторлорунан болуп, алынган пайданын активдердин орточо деңгээлине карата катышы катары аныктылган, активдердин кирешелүүлүк коэффициенти (ROA), ошондой эле, алынган пайданын банк тутумунун Биринчи деңгээлинин капиталынын чогуу алгандагы өлчөмүнө карата катышы катары аныкталган, салынган капиталга кирешелүүлүк деңгээли (ROE) саналат.

Кыргыз Республикасынын банк тутумунда 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча жылдык эсептөөдө ROA 2,7 пайызды (2011-жылдын жыйынтыгы боюнча – 3,0 пайыз эле), ал эми ROE жылдык эсептөөдө 16,9 пайызды түзгөн (2011-жылдын жыйынтыгы боюнча – 17,7 пайыз).

Банк тутумунун кирешелүүлүгүнүн негизги көрсөткүчтөрү боюнча (иликтөөгө алынган көрсөткүчтүн активдердин орточо маанисине карата катышы катары эсептелинген) пайыздык кирешенин бир аз төмөндөшү (10,1 - 10,0 пайызга чейин) жана пайыздык эмес кирешенин кыйла өсүшү

4.2.2.2-таблица. Банк тутумунун кирешелүүлүгүнүн негизги көрсөткүчтөрү

пайыздарда бир мезгил (жарым жылдык) ичинде активдердин орточо маанисине карата

	30.06.09	31.12.09	30.06.10	31.12.10	30.06.11	31.12.11	30.06.12
Бардыгы болуп пайыздык кирешелер	10,0	9,6	9,3	8,3	9,8	10,1	10,0
Бардыгы болуп пайыздык чыгашалар	3,6	3,3	2,8	2,3	2,8	2,9	3,1
Таза пайыздык киреше	6,4	6,3	6,5	6,0	7,0	7,2	6,9
РППУга чегерүүлөр (кредиттер боюнча)	0,9	0,6	2,3	1,1	0,2	0,2	0,2
РППУга чегерүүлөрдөн кийин таза пайыздык киреше	5,5	5,7	4,1	4,9	6,8	7,0	6,7
Бардыгы болуп пайыздык эмес кирешелер	17,8	16,8	16,7	18,8	25,0	31,3	39,9
Бардыгы болуп пайыздык чыгашалар	13,8	12,5	13,1	15,2	20,6	26,4	35,7
Бардыгы болуп башка операциялар жана административдик чыгашалар	6,4	6,8	7,2	6,5	7,8	7,9	7,5
РППУга чегерүүлөр (башка активдер боюнча)	0,3	0,3	11,5	0,4	0,3	0,2	0,3
Салык салынганга чейин таза киреше (чыгаша)	2,8	2,8	-11,0	1,5	3,2	3,7	3,1
Пайдага салык	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4
Таза пайда (чыгаша)	2,5	2,5	-11,2	1,2	2,8	3,0	2,7
Активдердин бир мезгил үчүн орточо мааниси (млрд. сом)	61,6	64,1	63,8	60,9	55,6	58,6	68,3

(31,3 - 39,9 пайызга чейин) байкалган.

Коммерциялык банктардын чогуу алгандагы чыгашаларды кароодо пайыздык чыгашалардын (активдердин орточо деңгээлине карата 2,9 - 3,1 пайызга чейин) жана пайыздык эмес чыгашалардын өсүшү (26,4 - 35,7 пайызга чейин) белгиленген. Мында, банктардын операциялык жана административдик чыгашалар деңгээли 0,4 п.п. төмөндөгөн.

Иликтөөгө алынган мезгил ичинде пайдага салык боюнча чегерүүлөр деңгээли, активдердин орточо деңгээлинен 0,3 пайыздан 0,4 пайызга чейин өскөн, ал эми таза пайда ушул мезгил ичинде активдердин орточо деңгээлине карата 2,7 пайыз чегинде түптөлгөн.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча банк тутумунун таза пайдасы абсолюттук мааниде алганда 1,02 млрд. сомду түзгөн (ал эми өткөн жылдын жыйынтыгы боюнча пайда 1,98 млрд. сомду түзгөн эле) (4.2.2.19-график).

Кредиттер боюнча пайыздык кирешенин берилген кредиттер боюнча карыз калдыгынын орточо маанисине карата катышы катары аныкталган кредит портфелинин кирешелүүлүгү, 17,6 пайыз деңгээлине чейин төмөндөгөн (4.2.2.20-график), ал эми башка - “баалуу кагаздар” жана “башка активдер” категориялары боюнча кирешелүүлүк, тиешелүүлүгүнө жараша 0,2 - 0,9 п.п. чейин жогорулаган.

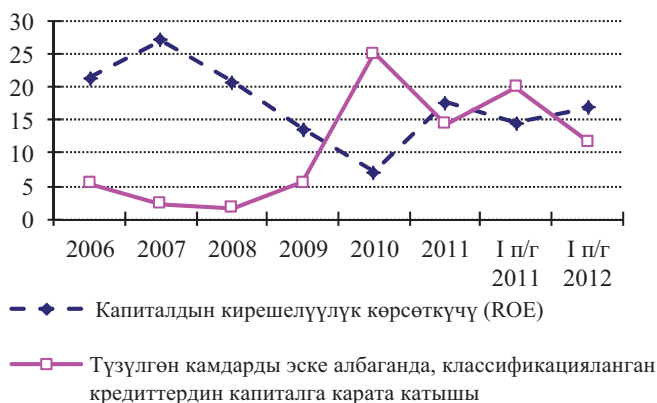
Мында, акыркы жагдай банк тутумунда пайыздык эмес кирешелердин өсүшүнө алып келген.

2012-жылдын кароого алынган мезгили ичинде бүтүндөй алганда, банк тутуму кирешелүү ишкердигин көрсөткөн. Мында, банк тутумунун капиталдын шайкештик ченеминин орточо маанисинин деңгээли, банктардын активдүү операциялар чөйрөсүн кошумча кеңейтүү мүмкүнчүлүгүн чагылдырган. Кирешелүү активдердин үлүшүн мындан ары жогорулатуу, активдерди пайдалануунун натыйжалуулугун жогорулатуучу фактор болушу мүмкүн.

ROE жана К 2.1. көрсөткүчтөрүнүн динамикасы капиталдаштыруунун жогорку деңгээлинин алкагында, банк тутумунун капиталынын жетишээрлик жогорку рентабелдүүлүгүн көрсөтүп турат, бул

4.2.2.21—график. Капиталдын жана класификацияланган кредиттердин базасындагы көрсөткүчтөр

пайыздар

бүтүндөй банк тутумунун натыйжалуулугун жана туруктуулугун арттырат. 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча ROE капиталынын кирешелүүлүк индикатору өткөн жылдагы тиешелүү мезгилге караганда кыйла жакшырып, 11,8 пайызды түзгөн (4.2.2.21-график).

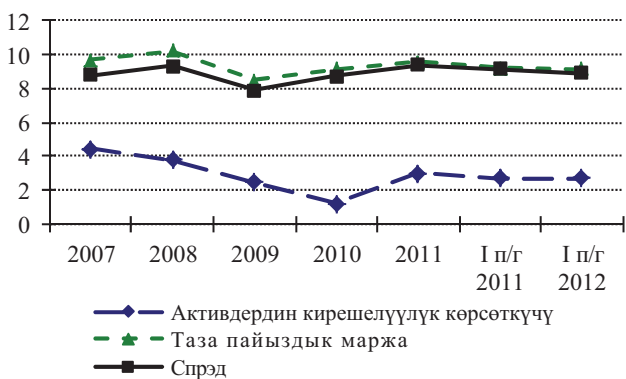
ROA активдеринин кирешелүүлүк көрсөткүчүнүн динамикасы туруктуу сакталып турган бул, банктардын өз активдерин пайдалануусу натыйжалуу экендигин тастыктайт (4.2.2.22-график).

Банктар кирешенин негизги суммасын кредиттик операциялардын натыйжасында алгандыктан, таза пайыздык маржа көрсөткүчүнүн түптөлгөн динамикасында банктардын активдеринин кирешелүүлүгүнүн айкын деңгээли бир аз төмөндөгөндүгү чагылдырылган.

Кароого алынган мезгилдин жыйынтыгы боюнча административдик-башкаруу чыгашаларынын жана персоналга чыгашалардын коммерциялык банктардын кирешелерине жана чыгашаларына карата катышы төмөндөө динамикасына ээ болгон (4.2.2.23-график).

4.2.2.22—график. Активдердин базасындагы көрсөткүчтөр

пайыздар

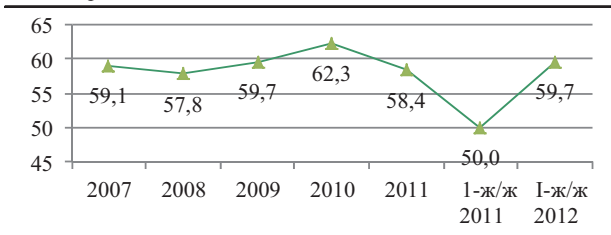

4.2.2.23—график. Административдик башкаруу чыгашаларынын жалпы кирешеге карата катышы

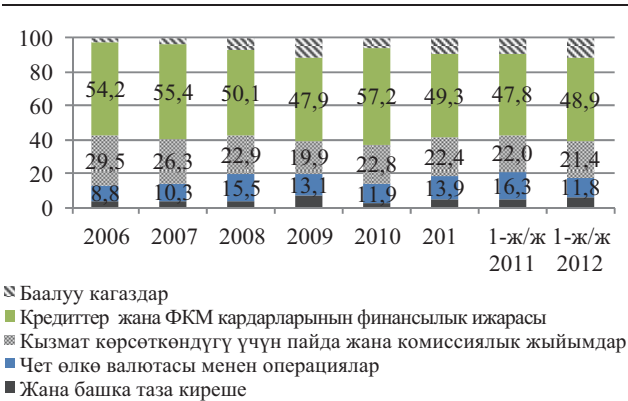
пайыздар

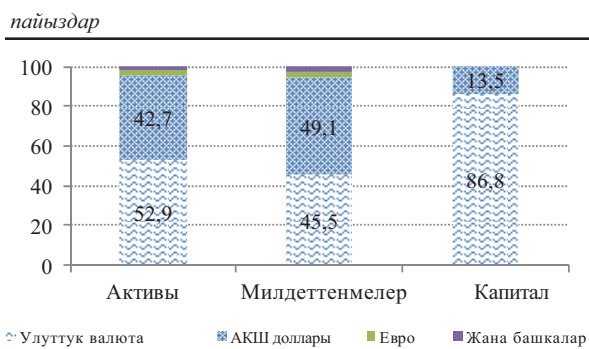
4.2.2.24–график. Таза пайыздык кирешенин банктардын таза кирешелериндеги үлүшү пайыздар

4.2.2.25–график. Коммерциялык банктардын таза кирешесинин түзүмү пайыздар

4.2.2.26–график. Коммерциялык банктардын балансынын 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча көрсөткүчтөрүнүн валюталык түзүмү пайыздар

Эскертүү: 200-жылдын 7-августунда кол коюлган Эл аралык Финансылык келишимдин негизинде “КИКБ” ЖАКтын уставдык капиталы АКШ долларында түзүлөт жана эске алынат.

рыногундагы кескин өзгөрүүлөрдөн (девальвация ж.б.) көз карандылыкты жогорулатат

Чет өлкө валютасында берилген кредиттердин деңгээли (АКШ доллары) 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча 56,3 пайызды түзүү менен өсүшүн уланткан (4.2.2.27-график). Чет өлкө валютасында берилген кредиттер жогорку деңгээлдеги кредиттик тобокелдиктер менен коштолот, алар ички карызгерлердин өз милдеттенмелерин, өзгөчө ири девальвация шарттарында же чет өлкө валютасындагы түшүүлөр келип түшпөгөн учурларда, чет өлкө валютасында тейлөөгө жөндөмдүүлүгү менен байланыштуу. Бүтүндөй алганда, чет өлкө валютасындагы кредиттер боюнча пайыздык чендер өскөндүгүнө карабастан, чет өлкө кредиттеринин үлүшү көбөйүүдө.

Кароого алынган мезгил ичинде банк тутумунун депозиттеринин “долларлашуу” деңгээлинин

Байкоого алынган мезгил ичинде банк секторунун кирешелери анын чыгашаларынан артып кеткен. Таза пайыздык кирешелердин үлүшү, кредит портфелинин “ишке жөндөмдүүлүк” көрсөткүчү алынган жалпы кирешелер көлөмүндө үстөмдүк кылып турган (4.2.2.24-график).

Алсак, 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча бул көрсөткүч 59,7 пайызды түзгөн, бул өткөн жылдын биринчи жарым жылдыгындагы тиешелүү көрсөткүчтөн 9,7 п.п. жогору. Бул факт банк ишинин натыйжалуулугунун кайра калыбына келгендигин көрсөтүп турат.

Коммерциялык банктардын таза кирешесинин түзүмү акыркы жылдар аралыгында туруктуу бойдон калууда (4.2.2.25-график). Кирешенин негизги статьяларынан болуп:

- кредиттер жана кардарларга финансылык ижара боюнча пайыздык киреше,
- кызмат көрсөтүүлөр жана комиссиядук жыйымдар үчүн төлөөлөр (пайыздык эмес кирешелер),
- баалуу кагаздар менен, көбүнчө мамлекеттик баалуу кагаздар менен операциялардан кирешелердин үлүшү бара-бара жогорулайт.

Рынок тобокелдиги

Рынок тобокелдигинин чегинде валюталык жана пайыздык тобокелдиктер кароого алынат.

Валюталык тобокелдик

Коммерциялык банктардын активдери жана милдеттенмелери валюталык тобокелдик көз карашынан АКШ долларындагы жогорку концентрацияга ээ (4.2.2.26-график). Чет өлкө валютасындагы милдеттенмелердин олуттуу үлүшү, алмашуу курсунун жана валюта

4.2.2.27–график. Банк тутумунун кредит портфелинин боюнча түзүмүнүн валюталардын түрлөрү өзгөрүүсү

төмөндөшү белгиленген. Бул көрсөткүч өткөн жылдын жыйынтыгы боюнча 54,2 пайызга карама-каршы 53,7 пайызды түзгөн, мында:

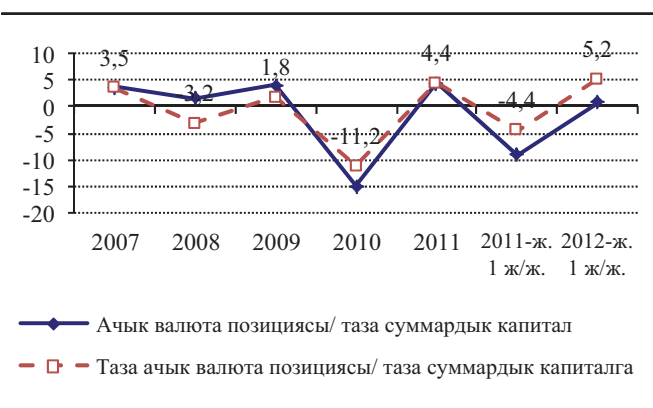
– юридикалык жактардын чет өлкө валютасындагы депозиттеринин үлүшү кароого алынган мезгилдин акырына карата 0,4 п.п. төмөндөп, алардын чогуу алгандагы депозиттеринен 53,4 пайызын түзгөн (2011-жылдын экинчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча – 53,8 пайыз). Мында, юридикалык жактардын мөөнөттүү депозиттеринин “долларлашуусу” 39,8 пайыз чегинде катталган;

– жеке адамдардын чет өлкө валютасындагы депозиттеринин үлүшү 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына 0,2 п.п. бир аз өсүп, жеке адамдардын чогуу алгандагы депозиттеринин 54,0 пайызын түзгөн (2011-жылдын экинчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча – 53,8

пайыз). Мында, жеке адамдардын мөөнөттүү депозиттеринин “долларлашуусу” 54,0 пайыз чегинде түптөлгөн.

Бүтүндөй алганда, чет өлкө валютасында сыяктуу эле, улуттук валютада да депозиттер боюнча пайыздык чендердин төмөндөөсүнүн алкагында депозиттердин “долларлашуу” деңгээлинин төмөндөшү белгиленген.

4.2.2.28–график. Валюта позициясынын абалы пайыздар

Валюта позициясы валюталык операцияларды жүзөгө ашырууда келип чыгат жана банктын валюталык тобокелдикке дуушарлануу даражасынын көрсөткүчү болуп саналат. Макропруденциалдык жөнгө салуу максатында, Улуттук банк тарабынан коммерциялык банктардын валюта позициясынын ачык лимити белгиленген. Кароого алынган мезгил аралыгында негизинен банктын активдеринин жана милдеттенмелеринин тиешелүү чет өлкө валюталарына да келбөөсү байкалган, б.а. ачык валюталык позиция үстөмдүк кылган. (4.2.2.28-график).

Белгилей кетүүчү нерсе, кыска ачык валюталык позиция 2008 жана 2010-жж., ошондой эле 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгында орун алган. Белгиленген мезгил аралыгында чет өлкө валютасындагы милдеттенмелер активдерден арткан, б.а. валюта курсу тарабынан кошумча басым орун алып турган.

Банк тутумунун чогуу алгандагы ачык валюталык позициясы 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча узак түптөлүп, банк тутумунун таза суммардык капиталынын (ТСК) 707 млн. сомду же 5,2 пайызды түзгөн (2011-жылдын жыйынтыгы боюнча валюталык позиция узак түптөлүп, ТСКдан 594,6 млн. сомду же 4,4 пайызды түзгөн). Мында, чогуу алгандагы жыйынтыкталган көрсөткүчтөрдө валюталык активдердин жана милдеттенмелердин үлүшү, тиешелүүлүгүнө жараша – 47,4 жана 55,0 пайызды түзгөн.

Коммерциялык банктар боюнча 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы

боюнча төрт банктан тышкары, алардын бири “ири банктар” тобунан, калган 3 – “чакан” банктар тобунан, дээрлик бардык банктар узак валюталык позицияга ээ болгон.

Валюта тобокелдигине баа берилишине стресс-тестирлөө.

Коммерциялык банктар системасынын валюта тобокелдигине дуушарлануусу жагында стресс-тесттердин натыйжалары төмөнкүчө түптөлгөн:

1-сценарий – улуттук валютанын 5 пайыздык нарксызданышынын тике таасири⁴⁴.

Бул стресс-сценарийди жүзөгө ашыруунун натыйжасында, коммерциялык банктардын улуттук жана чет өлкө валютасындагы активдеринин жана милдеттенмелеринин үлүшүнүн катышы жагында олутту өзгөрүүлөр жүрбөйт. Банк тутумунун капиталынын шайкештиги 0,1 п.п. төмөндөп, 27,2 пайызды түзөт. Бүтүндөй алганда, банк тутумундагы тобокелдиктин жалпы деңгээлине бул стресс-сценарийдин таасири бир аз гана.

2-сценарий – чет өлкө валютасындагы классификацияланган кредиттердин үлүшүн 30 пайызга чейин көбөйтүүдө, чет өлкө валютасындагы кредиттердин сапатына кыйыр таасир этүү.

Бул стресс-сценарийди жүзөгө ашыруунун натыйжасында, “ири” банктар тобунан чет өлкө валютасындагы милдеттенмелердин олутту үлүшүнө ээ эки банк мындай кескин өзгөрүүгө туруштук бербешти мүмкүн. Бул банктардын капиталынын шайкештиги 12 пайыздык ченемдик деңгээлден төмөн орун алышы ыктымал.

Мындан тышкары, узак суммардык валюталык позиция түптөлгөн учурда, улуттук валютанын нарксыздашы кайра баалоодо кошумча чыгымдарга алып келет. Банк тутумундагы 707 млн. сом өлчөмүндөгү узак валюталык позиция орун алган учурда, сомдун курсунун 5 пайызга нарксызданышы банк тутумунда 35,4 млн. сом өлчөмүндө кошумча *чыгымдарга* алып келиши ыктымал. Демек, улуттук валютаны 5 пайызга бекемдөөдө, банк тутумунун активдерин кайра баалоодон 35,4 млн. сом *пайда* алынат.

Пайыздык тобокелдик.

Пайыздык тобокелдикке баа берүү үчүн, банк тутумунун пайыздык чендердин өзгөрүүсүнө ийкемдүү, чогуу алгандагы активдери менен милдеттенмелери ортосунда “ажырым” эсептелген.

Төлөө мөөнөтү “180 күнгө чейинки” (б.а. 2012-жылдын экинчи жарым жылдыгы ичинде) пайыздык чендердин өзгөрүүсүнө карата ийкемдүү чогуу алгандагы активдердин жана милдеттенмелердин ортосундагы 8 589 млн. сом суммасындагы олуттуу “ажырым” өз кезегинде, пайыздык тобокелдикке баа берүүдө терс таасирин тийгизиши мүмкүн, ал 4 коммерциялык банкта (алардын экөөсү “ири” банктар тобунан, кийинки экөөсү “орто” банктар тобунан) орун алган.

Бул банктардын үлүшүнө төлөө мөөнөтү “180 күнгө чейинки” банк тутуму боюнча суммардык кумулятивдик терс ажырымдын 75,6 пайызы туура келген, ал эми бүтүндөй алганда банк тутуму боюнча 12 банк төлөө мөөнөтү “180 күнгө чейинки” терс кумулятивдик ажырымга ээ болгон.

Стресс-тестирлөөнүн алкагында, банктар аралык пайыздык чендердин 2,5 п.п. көбөйүүсүнө жол берилсе, анда *бүтүндөй банк тутуму боюнча бул 83,6 млн. сом өлчөмүндө чыгымга алып келиши ыктымал* (б.а. терс ажырымга ээ банктардагы милдеттенмелер боюнча кошумча *чыгашалар* 198,7 млн. сомду, ал эми оң ажырым менен банктардагы кошумча кирешелер 115,1 млн. сомду түзөт).

Стресс-тесттин натыйжасы көрсөткөндөй, банк тутуму белгиленген шок-сценарийге туруштук берүү потенциалына ээ, банк тутумунун капиталынын шайкештиги 2,6 п.п. төмөндөп, 24,7 пайызды түзөт.

⁴⁴ Бул сценарий, 2008-2012-жылдардын биринчи жарым жылдыгындагы чет өлкө валютасына карата (АКШ доллары) сомдун курсунун өзгөрүүсүнүн негизинде кароого алынган. Натыйжада, курс (2011-жылдагы 1-жарым жылдагы -4,1 пайыздан) (2009-жылдын 1-жарым жылдыгындагы +9,9 пайызга) чейинки диапазондо, валюта курсунун (+2,5 пайыз) өзгөрүүсү орточо деңгээлде өзгөргөн. Бул сценарийде валюта курсунун өзгөрүүсү жагында орточо деңгээлдин эки жолку жогорулоосунун таасири кароого алынган.

Операциялык тобокелдик

Операциялык тобокелдикти баалоо үчүн Банктык көзөмөл боюнча Базель комитети тарабынан сунушталган базалык индикативдик ыкма колдонулган.

Бул ыкмага ылайык коммерциялык банктарга отчеттук жыл ичинде капиталды акыркы үч жыл ичиндеги орточо көрсөткүчкө барабар, алгылыктуу ар жылдык дүң кирешенин белгиленген пайыздарында (эсептөөдө 15 пайыз алынган) чагылдырылган операциялык тобокелдик алдында кармап туруу сунушталган.

2011-жылдын жыйынтыгы боюнча⁴⁵ бүтүндөй банк тутуму боюнча операциялык тобокелдик катары зарыл болгон капитал 2,46 млрд. сомду түзгөн, мында бул көрсөткүчтүн көбөйүүсү анын 2010-жылдагы деңгээлине салыштырганда 0,33 млрд. сом чегинде катталган, бул банк тутумундагы операциялык тобокелдиктин бир аз өскөндүгүн тастыктап турат.

Коммерциялык банктар боюнча жүргүзүлгөн иликтөөлөр көрсөтүп тургандай, каражаттардын көпчүлүк бөлүгү (же банк тутуму боюнча каражаттардын 39,8 пайызы) операциялык тобокелдик алдында төмөнкүлөргө зарыл болушу мүмкүн:

- «чакан» топтогу банкка (39,8 пайыз),
- «ири» топтогу эки банкка (тиешелүүлүгүнө жараша 13,0 пайыз жана 8,6 пайыз),
- «орто» топтогу банкка (6,2 пайыз).

Операциялык тобокелдиктин орточо маанисине (жөнөкөй, орточо жана медианалар) жүргүзүлгөн иликтөөлөр көрсөткөндөй, операциялык тобокелдик “ири” топтогу банктарда көбүрөөк орун алган. Бирок, бир өзгөчөлүк бар – жогоруда көрсөтүлгөн банк, банк тутумунда активдеринин, кредиттеринин, милдеттенмелеринин жана депозиттеринин концентрацияланышы кыйла төмөн болгон “чакан” топко кирет, мында операциялык тобокелдик алдында эң эле олуттуу деңгээлде зарыл болгон капиталга муктаж.

Мындан тышкары, 2011-жылдын жыйынтыгы боюнча бардык банктарда (проблемалуу банктарды кошо алганда) операциялык тобокелдик алдында капиталдын зарыл деңгээли жогорулагандыгы белгиленген.

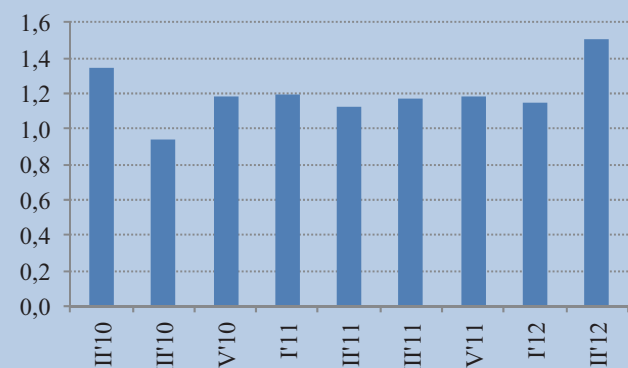
⁴⁵ Методологияга ылайык, операциялык тобокелдикти эсептөө жылдык негизде жүзөгө ашырылат

5-кыстырма. Банк секторунун туруктуулугун z-score методологиясынын негизинде иликтөө⁴⁶

1-график. z-индексинин динамикасы

пункттар

Булагы: Улуттук банктын эсептөөлөрү

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча z – индексинин эсептешүү маанилерине ылайык, Кыргызстандын банк тутумунун туруктуулугунун жогорулагандыгы байкалган (1-график).

Кыргыз Республикасындагы коммерциялык банктар боюнча z -индекс банктарды дефолт тобокелдигине карата туруктуулугун ранжирлөөгө өбөлгө түзгөн. Жалпысынан коммерциялык банктар үч топко бөлүнөт. Биринчи топко z-индексинин көрсөткүчү 1,5 жогору болгон банктар кирет. Бул топко 5 банк кирген. Демек, биринчи топко кирген коммерциялык банктарды дефолт

тобокелдигине кыйла туруштук берүүчүлөр катары мүнөздөөгө болот. Экинчи топко z-индекси 1, 5 төмөн, бирок Одон жогору болгон, алгылыктуу туруктуулукка ээ, 12 банк кирген. Индекси Одон төмөн болгон, туруштук берүү мүмкүнчүлүгү азыраак, үчүнчү топко 5 банк кирген. Ошентип, 17 коммерциялык банк дефолт тобокелдигинин орточо зонасында турат, ал эми калган банктар тобокелдиги жогору катары классификацияланышат.

z-индексинин мааниси банк тутумунун туруктуу ишине өзүнчө бир тобокелдиктин таасир

1-таблица z-s соку үлгүсүнүн статистикалык параметрлери

Түшүндүрүүчү өзгөрүлмөлүүлөр	коэффициент
Классификацияланган кредиттердин үлүшү	-3.26*
<i>t-статистика</i>	-8,74
Кредит портфелинин өсүшү	5.47***
<i>t-статистика</i>	2,16
Ликвиддүүлүк коэффициенти (-3)	2.57**
<i>t-статистика</i>	2,63
Алмашуу курсунун стандарттык четтөөсү (-1)	1.07*
<i>t-статистика</i>	2,99
Кредиттердин ИДӨгө карата катышы	-4.34*
<i>t-статистика</i>	-5,97
Депозиттердин ИДӨгө карата катышы	4.64*
<i>t-статистика</i>	11,48
Коммерциялык банктардын жеке тышкы карызынын үлүшү (-1)	-0.84*
<i>t-статистика</i>	-4,01
Коммерциялык банктардын милдеттенмелери (-1)	1.73*
<i>t-статистика</i>	3,72
R-squared (орточо)	0,77

Эскертүү: * 1% статистикалык мааниси, ** 5% статистикалык мааниси, ***10% статистикалык мааниси. Кашаанын ичинде таасир этүү лагы көрсөтүлгөн

этүү күчүн аныктоо үчүн колдонулат. Регрессиялык теңдештирүүнү түзүүнүн негизинде, тобокелдиктерди өткөрүүнүн кыйла олуттуу каналдарынын бири болуп саналган, өзгөрүлмөлүүлөр саны боюнча бааланган. Алынган коэффициенттер жыйынтыкталган 1-таблицада берилген.

Банк тутумунун жалпы туруктуулугуна ар кандай деңгээлде ар түрдүү макропруденциалдык көрсөткүчтөр таасирин тийгизет. Алсак, жалпы кредит портфелинде классификацияланган кредиттердин өсүшү банк тутумунун туруктуулугуна терс таасирин тийгизет. Мында, кредит портфелинин көлөмүнүн өсүшү ликвиддүүлүктүн жогорулоосу менен бирге банктардын туруктуулугуна алгылыктуу таасир этет. Кредит портфелинин жана депозиттик базанын жогорку деңгээлде долларлашуусунун алкагында улуттук валютанын алмашуу курсунун 1-чейректеги лаг менен өзүнүн орточо маанисинен (рынок тобокелдиги) четтөөсү (өзгөрүлмөлүүлүк), банктын пайда алуусуна таасирин тийгизет.

⁴⁶ Методология «Финансы туруктуулугунун айрым маселелерин иликтөө методологиясы» бөлүгүндөгү 5-кыстырмага карата тиркемеде берилген

6-кыстырма. Кредиттик тобокелдикти моделдөөнүн негизинде стресс-тестирлөө.

Эконометрикалык үлгү кредиттик тобокелдикти стресс-тестирлөө үчүн үлгү болуп саналат, анда классификацияланган кредиттердин коэффиценти макроэкономикалык жана банктык финансылык өзгөрүлмөлүүлөрдүн жардамы менен чагылдырылган.

Бул эконометрикалык үлгү төмөнкү сценарийлерди иликтөө үчүн колдонулган:

1 сценарий – жыл ичинде кредит портфелинде соода кредиттеринин үлүшүнүн 10 пайыздык көбөйүүсү.

Бул стресс-сценарийди ишке ашыруунун негизинде классификацияланган кредиттердин коэффиценти жыл ичинде 11,2 пайызды түзүшү мүмкүн. Ошентип, классификацияланган кредиттердин коэффиценти кароого алынып жаткан мезгил ичинде 20 пайыздан артышы мүмкүн.

2 сценарий – соода кредиттеринин концентрацияланышынын 5 пайыздык өсүшү макроэкономикалык өзгөрүлмөлүүлөрдүн начарлоосу менен коштолот% ИДӨнүн 5 пайыздык түшүүсү жана улуттук валютанын 10 пайызга нарксызданышы.

Бул стресс-сценарийди ишке ашыруунун натыйжасында классификацияланган кредиттердин коэффицентинин өсүшү жыл ичинде 9,5 п.п. чегинде катталышы жана 18,5 пайыз өлчөмүндө калыптанышы мүмкүн.

Ошентип, банк секторунун проблемалуу кредиттеринин өсүшүнүн негизги фактору болуп, соода кредиттеринин кредит портфелинде жогорку деңгээлде топтолушу саналат.

7-кыстырма. Системдүү тобокелдиктердин банктар аралык өз ара байланышуулар аркылуу таркатылышына сандык баа берүү методологиясы⁴⁷

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча жергиликтүү банк тутумунда карызы суммардык капиталдан орточо 73,3 пайызга арткан үч банк аныкталган. Аныкталган банктардын төлөөгө жөндөмсүздүгү келип жеткен учурда жалпысынан бир гана банк жабыркайт жана мындан ары “жабыркоого дуушар болуу” чынжырчасы үзүлөт.

Отчеттук мезгил ичинде бир банк-кредитор башка коммерциялык банктарга өздүк капиталынын 98,8 пайызы өлчөмүндө карыз бергендигин белгилей кетүү абзел.

Жалпысынан, айрым банктардын төлөөгө жөндөмсүздүгүнөн банк тутумунун тобокелдигине сандык баа берүү, орточо тобокелдикти көрсөтүп турат.

8-кыстырма. Банк секторунун туруктуулугуна концентрациялануу индекстеринин негизинде талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү

–Герфиндаль Индекси.

Банк тутумунун активдеринин коммерциялык банктар ортосунда таркатылышына (концентрациялануу тобокелдиги) иликтөөлөрдү жүргүзүү максатында, Герфиндаль индекси алынган, ал ар бир банктын рыноктук үлүшүнүн негизинде концентрациялануу деңгээлин аныктайт. Герфиндаль индексине эмпирикалык эреже колдонулат, ага ылайык индекстин 1000 пункттан төмөн мааниси төмөн концентрацияланууну, ал эми 1800 пункттан жогору мааниси жогорку деңгээлдеги концентрацияланууну тастыктап турат. Алсак, Герфиндаль көрсөткүчү Кыргызстандын банк тутуму үчүн 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата 942,5 пункту түзгөн. Алынган маани эмпирикалык эрежеге ылайык банк тутумунун активдеринин төмөн деңгээлде концентрациялангандыгын, б.а. ар бир банктын туруктуулугу белгилүү бир деңгээлде бүтүндөй сектордун туруктуулугуна таасирин тийгизээрин көрсөтүп турат. Мында, алты ири банктан турган топто да активдердин диверсификациясы байкалып, индекстин мааниси 845,5 пункту түзгөн, бул төмөнкү деңгээлдеги концентарцияга туура келет.

–Джини индекси.

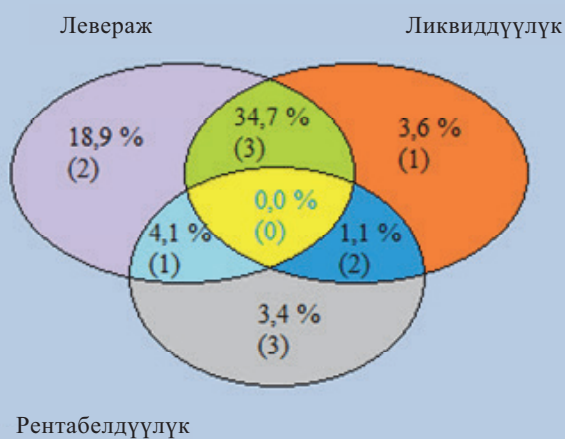
Герфиндаль индексинен тышкары Джини индекси да бар, ал банк тутумунун активдеринин коммерциялык банктар ортосунда барабар бөлүштүрүлүшүнө баа берүүгө өбөлгө түзөт. Нөл маанисине туура келген Джини индекси барабар бөлүштүрүлгөндүгүн көрсөтсө, бирге барабар индекс, тескерисинче, толук концентарциялангандыгын көрсөтөт. 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча индекстин мааниси 0,53 түзгөн, бул активдердин орточо концентрациялангандыгын айгинелеп турат. Ошону менен бирге эле, 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда концентрациялануу деңгээлинин жогорулагандыгы (0, 05 пунктка) белгиленген.

⁴⁷ Методология «Финансы туруктуулугунун айрым маселелерин иликтөө методологиясы» бөлүгүндөгү 7-кыстырмага карата тиркемеде берилген

9-кыстырма. Банк секторунун туруктуулугуна ликвиддүүлүк, рентабелдүүлүк жана левераж көрсөткүчтөрүнүн негизинде талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү

Банк секторунун туруктуулугуна ликвиддүүлүк, рентабелдүүлүк жана левераж көрсөткүчтөрүнүн негизинде талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү, коммерциялык банктардын дефолт тобокелдигин график түрүндө берүүгө жана алардын пайыздык санын аныктоого өбөлгө түзөт. Көбүнчө, Венна диаграммасынын негизинде төртүнчө квинтиль топторуна кирген, төмөн көрсөткүчтөргө ээ коммерциялык банктар, кыйла начар банктарды аныктоо үчүн график түрүндө берилет (1-график).

1-график. Коммерциялык банктарды 2012-жылдын жыйынтыгы боюнча бөлүштүрүү

Булагы: Улуттук банктын эсептөөлөрү

Эскертүү: сүрөттөгү маанилер банктардын жалпы активдердеги рыноктук үлүшүн чагылдырат, кашаанын ичиндеги маанилер - банктардын саны

жалпы көлөмүндө активдердин салыштырма салмагы 34,7 пайызды түзгөн (эки банкка чет өлкө капиталынын 98,6 пайызы, ал эми калган 1,4 пайыз үчүнчү банкка туура келет) үч банк кирген. Ал эми тобокелдиктин көк жана көгүш зонасына активдеринин үлүшү, тиешелүүлүгүнө жараша 1,1 жана 4,1 пайызды түзгөн банктар киришти.

Дефолт тобокелдигинин деңгээли айрым банктарда тобокелдиктин кеминде эки фактору айкалышкандыгы байкалган шартта, көбөйөт, көбүнчө:

- левераждын төмөн деңгээли жана ликвиддүүлүк (жашыл аймак),
- капиталдын жана ликвиддүүлүктүн төмөн рентабелдүүлүгү (көк аймак),
- капиталдын жана левераждын төмөн рентабелдүүлүгү (көгүш аймак),
- тобокелдиктин бардык үч факторунун айкалышканда (сары аймак).

Жалпысынан, бардык индикаторлор боюнча (сары аймак) көрсөткүчтөрү төмөн болгон банктар аныкталган эмес. Тобокелдиктин жашыл зонасына банк тутумунун активдеринин

10-кыстырма. Россия, Казакстан жана Кыргызстан боюнча пайыздык чендерге жана финансылык ортомчулук индикаторлоруна салыштырмалуу талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү⁴⁸

Кыргызстанда улуттук валютада сыяктуу эле, чет өлкө валютасындагы кыска мөөнөттүү (1 жылга чейин) жана узак мөөнөттүү (1 жылдан жогору) кредиттер боюнча жогору пайыздык чендер катталган. Мында, депозиттер боюнча пайыздык чендер дагы каралып жаткан өлкөлөрдүн ичинде эң жогору болуп саналат. Кредиттик ресурстардын ички жана тышкы наркынын ортосундагы чоң ажырым, тышкы карыз алууну кыйла алгылыктуу кылат. Бул алкакта корпоративдик сектордо тышкы карыз өсүүдө. Кароого алынып жаткан өлкөлөргө караганда Кыргызстанда финансылык ортомчулук деңгээлинин төмөн экендиги белгиленген, бул, өлкөнүн финансы секторун өнүктүрүү деңгээлинин начар экендигин тастыктап турат.

1-таблица. Берилген кредиттер жана кабыл алынган депозиттер (жеке адамдар жана ридикалык жактар) боюнча 2012-жылдын акырына карата орточо салмактанып алынган пайыздык чен пайыздар

	Улуттук валютада			Чет өлкө валютасында		
	Кредиттер	Депозиттер	Спрэд	Кредиттер	Депозиттер	Спрэд
Кыргызстан	25,0	9,9	15,0	19,5	7,2	12,3
<i>Жеке адамдар</i>	28,6	12,5	16,0	21,1	10,4	10,7
Бир жылга чейин	33,7	10,1	23,7	22,5	10,1	12,4
Бир жылдан жогору	23,4	15,0	8,4	19,8	10,8	9,0
<i>Юридикалык жактар</i>	21,4	7,3	14,0	17,8	4,0	13,9
Бир жылга чейин	22,5	8,2	14,3	18,4	3,7	14,7
Бир жылдан жогору	20,2	6,5	13,7	17,3	4,3	13,0
Россия	16,1	6,7	9,4	9,4	3,3	6,1
<i>Жеке адамдар</i>	21,9	6,3	15,6	12,0	3,8	8,3
Бир жылга чейин	24,7	5,3	19,4	12,7	2,9	9,8
Бир жылдан жогору	19,0	7,3	11,7	11,3	4,6	6,7
<i>Юридикалык жактар</i>	10,3	7,0	3,3	6,8	2,8	4,0
Бир жылга чейин	9,5	5,4	4,1	5,9	0,3	5,6
Бир жылдан жогору	11,1	8,6	2,5	7,7	5,3	2,4
Казакстан	14,8	4,4	10,4	11,0	3,2	7,9
<i>Жеке адамдар</i>	18,4	4,8	13,6	12,7	4,3	8,4
Бир жылга чейин	18,9	2,6	16,4	12,7	2,2	10,5
Бир жылдан жогору	17,8	7,1	10,8	12,7	6,4	6,3
<i>Юридикалык жактар</i>	11,3	4,1	7,2	9,3	2,0	7,3
Бир жылга чейин	10,5	1,5	9,0	8,6	0,5	8,1
Бир жылдан жогору	12,1	6,7	5,4	10,1	3,5	6,6

Булагы: Кароого алынып жаткан өлкөлөрдүн Улуттук/Борбордук банктарынын Бюллетендеринин пайыздык чендери боюнча маалыматтардын негизинде

Эскертүү: Кыргызстан боюнча жеке адамдар жана юридикалык жактар үчүн кредиттик чендер боюнча расмий бөлүштүрүү эсеп, ушуга байланыштуу кредиттик чен дегенден улам керектөө кредиттерине (үй чарбасына) кредиттик ченди түшүнүүгө болот

Кыргыз Республикасында жана негизги соода өнөктөштөрдөн болгон өлкөлөрдө финансылык каражаттардын жеткиликтүүлүгүнө баа берүү максатында, Кыргызстандын, Россиянын жана Казакстандын кредиттери жана финансылык көрсөткүчтөрү боюнча пайыздык чендерге салыштырмалуу талдап-иликтөөлөр жүргүзүлгөн.

Салыштырма иликтөө көрсөткөндөй, Кыргызстанда улуттук валютадагы кредиттер боюнча пайыздык чендер 2012-жылдын июль айынын акырына карата үй чарбасы сектору үчүн (жеке адамдар) сыяктуу эле, копоративдик (реалдуу) сектор (юридикалык жактар) үчүн да каралып жаткан өлкөлөрдүн ичинде эң жогорку болуп саналат (1-таблица). Өзгөчө, Кыргызстандын коммерциялык банктары тарабынан тобокелдикке жогорку баа берилгендигин көрсөтүп турган, кредиттер боюнча пайыздык чендерге көңүл буруу зарыл.

Ушундай эле жагдай чет өлкө валютасында берилген кредиттер боюнча да түптөлгөн;

⁴⁸ Пайыздык чендер боюнча маалыматтар булагы: Каралып жаткан өлкөлөрдүн борбордук банктарынын бюллетендери.

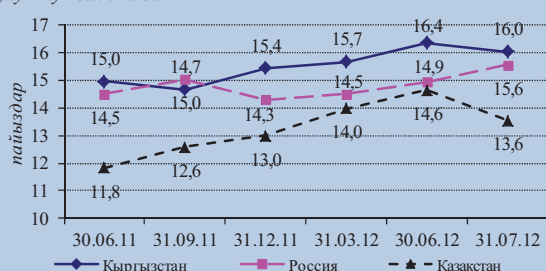
2-таблица
Россияда, Казакстанда жана Кыргызстанда спрэдин өзгөрүү динамикасы

Улуттук валютада (пайыздык пункттарды)

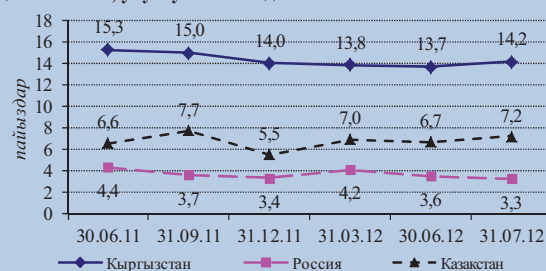
	30.06.11	31.09.11	31.12.11	31.03.12	30.06.12	31.07.12
Кыргызстан						
Жеке адамдар	15,0	14,7	15,4	15,7	16,4	16,0
Бир жылга чейин	20,5	19,8	20,1	22,6	24,2	23,7
Бир жылдан жогору	9,5	9,6	10,8	8,7	8,5	8,4
Юридикалык жактар	15,3	15,0	14,0	13,8	13,7	14,2
Бир жылга чейин	16,8	16,0	14,5	14,2	13,8	14,5
Бир жылдан жогору	13,8	14,0	13,6	13,5	13,6	13,8
Россия						
Жеке адамдар	14,5	15,0	14,3	14,5	14,9	15,6
Бир жылга чейин	17,8	19,1	18,9	18,6	18,9	19,4
Бир жылдан жогору	11,2	11,0	9,7	10,4	11,0	11,7
Юридикалык жактар	4,4	3,7	3,4	4,2	3,6	3,3
Бир жылга чейин	5,3	3,9	3,9	4,4	3,8	4,1
Бир жылдан жогору	3,4	3,4	2,8	3,9	3,3	2,5
Казакстан						
Жеке адамдар	11,8	12,6	13,0	14,0	14,6	13,6
Бир жылга чейин	14,5	14,7	14,7	16,6	16,7	16,4
Бир жылдан жогору	9,2	10,5	11,3	11,4	12,6	10,8
Юридикалык жактар	6,6	7,7	5,5	7,0	6,7	7,2
Бир жылга чейин	10,8	10,4	9,5	9,2	10,0	9,0
Бир жылдан жогору	2,4	5,1	1,5	4,7	3,4	5,4

Булагы: Кароого алынган өлкөлөрдүн Улуттук/Борбордук банктарынын Бюллетендеринин пайыздык чендери боюнча маалыматтарынын негизинде

1-график. Жеке адамдарга чендердин спрэдинин динамикасы, улуттук валютада

2-график. Юридикалык жактарга чендердин спрэдинин динамикасы, улуттук валютада

тобокелдикке, анын ичинде валюта тобокелдигине жергиликтүү банктар тарабынан салыштырмалуу жогорку деңгээлде баа берилген (Кыргызстанда чет өлкө валютасындагы кредиттик ресурстарга чендер Россия менен Казакстандын ушундай эле көрсөткүчтөрүнөн дээрлик эки эсеге ашат). Кыргызстанда чет өлкө валютасындагы кредиттер боюнча пайыздык чендердин жогорку деңгээлинин сакталып калышы, экономиканын жана калайык-калктын чет өлкө валютасындагы кредиттик ресурстарга муктаждыгы жогору экендигин тастыктап турат, ал финансы сектордун сунушунан артат.

Кыргызстанда пайыздык чендердин жогорку деңгээлде болушу, кыйла арзан тышкы карызды демилгелөөнүн жана ички карызды кыскартуунун негизги себептеринин бири.

Кыргызстан боюнча жеке адамдардын жана юридикалык жактардын кредиттери жана депозиттери боюнча пайыздык чендердин ортосундагы спрэд 2012-жылдын июнь айынын акырына карата, аралып жаткан өлкөлөрдүн ичинен эң жогорку болуп калган (3-таблица, 3-4-графиктер). Мында, жеке адамдарга спрэд Россия менен Казакстандын тиешелүү көрсөткүчүнөн анчалык деле айырмаланган

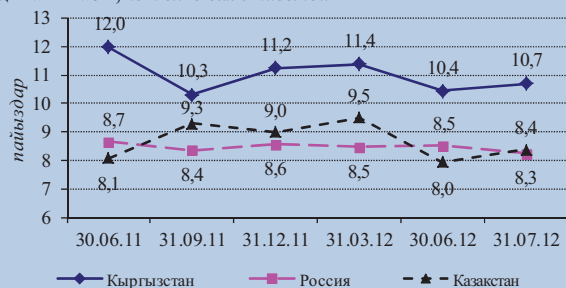
Россияда, Казакстанда жана Кыргызстанда спрэдин өзгөрүү динамикасы

Чет өлкө валютасында (пайыздык пункттарды)

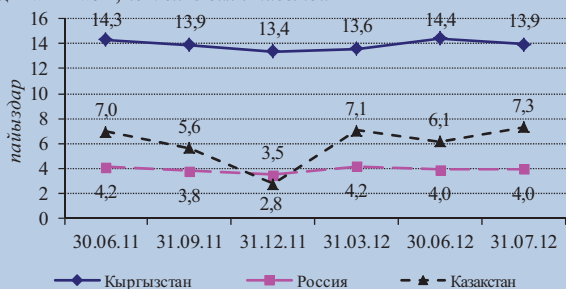
	30.06.11	31.09.11	31.12.11	31.03.12	30.06.12	31.07.12
Кыргызстан						
Жеке адамдар	12,0	10,3	11,2	11,4	10,4	10,7
Бир жылга чейин	13,9	10,8	13,0	13,4	11,8	12,4
Бир жылдан жогору	10,1	9,8	9,5	9,3	9,1	9,0
Юридикалык жактар	14,3	13,9	13,4	13,6	14,4	13,9
Бир жылга чейин	16,6	15,3	15,0	14,9	16,4	14,9
Бир жылдан жогору	12,0	12,4	11,7	12,3	12,4	13,0
Россия						
Жеке адамдар	8,7	8,4	8,6	8,5	8,5	8,3
Бир жылга чейин	10,8	10,1	9,9	10,0	9,1	9,8
Бир жылдан жогору	6,5	6,6	7,2	7,0	7,9	6,7
Юридикалык жактар	4,2	3,8	3,5	4,2	4,0	4,0
Бир жылга чейин	5,3	4,8	4,8	5,4	5,2	5,6
Бир жылдан жогору	3,0	2,8	2,2	3,0	2,7	2,4
Казакстан						
Жеке адамдар	8,1	9,3	9,0	9,5	8,0	8,4
Бир жылга чейин	11,3	13,0	12,3	11,0	10,2	10,5
Бир жылдан жогору	4,9	5,6	5,7	8,0	5,8	6,3
Юридикалык жактар	7,0	5,6	2,8	7,1	6,1	7,3
Бир жылга чейин	8,0	7,8	4,5	7,2	5,6	8,1
Бир жылдан жогору	6,0	3,5	1,1	7,0	6,7	6,6

Булагы: Кароого алынган өлкөлөрдүн Улуттук/Борбордук банктарынын Бюллетендеринин пайыздык чендери боюнча маалыматтардын негизинде

3-график. Жеке адамдарга чендердин спрэдинин динамикасы, чет өлкө валютасында

4-график. Юридикалык жактарга чендердин спрэдинин динамикасы, чет өлкө валютасында

эмес, ал эми юридикалык жактарга спрэд кыйла жогору түптөлгөн. Ошентип, корпоративдик сектордун кредиттөө сегментинде валюта тобокелдиктери, үй чарбасын кредиттөө сегментиндегиге караганда жогору баа бериле тургандыгын болжолдоого болот.

Кыргызстандагы 2012-жылдын июль айынын акырына карата экономиканын секторлору боюнча кредиттер боюнча орточо пайыздык чендерди кароо учурунда олуттуу ченди керектөө кредиттерине (28,7 пайыз), соодага (24,0 пайыз), ошондой эле транспорт менен байланышка (23,5 пайыз) көбүрөөк ченди бөлүү зарыл.

4-таблица. Россия, Казакстан жана Кыргызстандын банк тутумундагы финансылык ортомчулук көрсөткүчтөрүнүн динамикасы
пайыздар

	Активдер/ИДӨ		Кредиттер/ИДӨ		Депозиттер/ИДӨ		Капитал/ИДӨ		ROA		ROE	
	1 ж/ж 2011	1 ж/ж 2012	1 ж/ж 2011	1 ж/ж 2012	1 ж/ж 2011	1 ж/ж 2012	1 ж/ж 2011	1 ж/ж 2012	1 ж/ж 2011	1 ж/ж 2012	1 ж/ж 2011	1 ж/ж 2012
Казакстан	46,6	43,7	29,0	30,0	28,2	29,3	5,3	1,3*	0,4	1,6	3,8	11,6
Россия	58,4	66,9	42,9	45,9	31,2	31,9	8,7	8,3	2,4	2,8	14,8	20,6
Кыргызстан	22,5	24,8	10,4	11,4	11,0	12,8	4,3	4,5	2,7	2,7	14,6	16,9

Булагы: Кароого алынып жаткан өлкөлөрдүн Улуттук/Борбордук банктарынын Бюллетендеринин пайыздык чендери боюнча маалыматтарынын негизинде Эсептөөлөрдө Россия, Казакстан жана Кыргызстандын 2012-жылга ИДӨсү боюнча расмий болжолдоолору колдонулган

* - камдык капиталдын терс маанисинин өсүшүнө байланыштуу

4.3. Башка финансылык компаниялар

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин кредит портфели тармактык жана институционалдык концентрацияланууну сактап калган. Башка финансылык компаниялардын кредиттик тобокелдиктери карыз алуучулардын финансылык тартибинин начарлоосунун натыйжасында, 2012-жылдан бери классификацияланган кредиттердин кескин өсүшүнө карабастан, финансылык туруктуулук көз карашынан алганда, жол берилген деңгээлде турган.

Башка финансылык компаниялардын сектору банктык эмес финансы-кредиттик мекемелер, камсыздандыруу компаниялары, инвестициялык жана пенсиялык фондулар, фондулук биржалар катары берилген.

Башка финансылык компаниялардын активдеринин негизги үлүшү банктык эмес финансы-кредиттик мекемеге туура келген, ал 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата башка финансылык компаниялардын активдеринин 95,1 пайызын түзгөн:

4.3.1-таблица. Башка финансылык компаниялардын институционалдык түзүмү
пайыздар

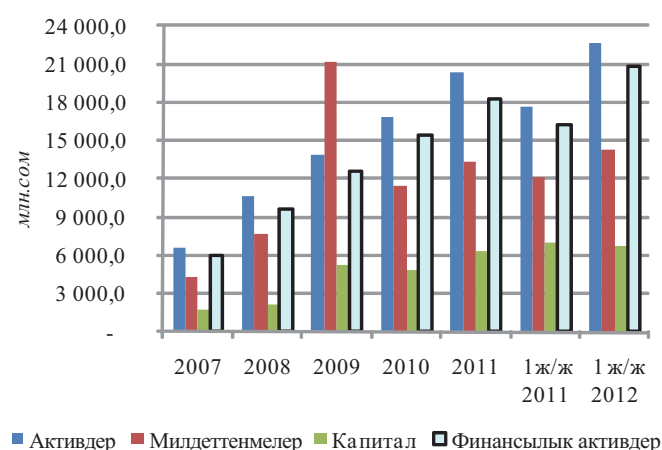
	2007	2008	2009	2010	2011	2011-ж. 1 ж/ж.	2012 –ж. 1- ж/ж
БФКМдердин активдери	92,9	94,0	93,1	93,8	94,5	94,1	95,1
Камсыздандыруу компанияларынын активдери	5,7	4,8	5,8	5,2	4,9	5,0	4,4
Инвестициялык фондулардын активдери	0,3	0,5	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1
Фондулук биржалардын активдери	0,8	0,6	0,5	0,7	0,3	0,6	0,3
Пенсиялык фондулардын активдери	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Бардыгы болуп:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Булагы: Кыргыз Республикасынын УСК, Улуттук банк

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелер (БФКМ) өзүнө иши Улуттук банк тарабынан жөнгө салынуучу төмөнкү мекемелерди камтыйт:

- Кредиттик Союздардын Финансы Компаниясы («ФККС» ААКсы);
- кредиттик союздар (КС);
- микрофинансылык компанияларды (МФК), микрокредиттик компанияларды (МКК) и микрокредиттик агенттиктерди (МКА) өзүнө камтыган микрофинансылык уюмдар (МФУ),;
- алмашуу бюросу.

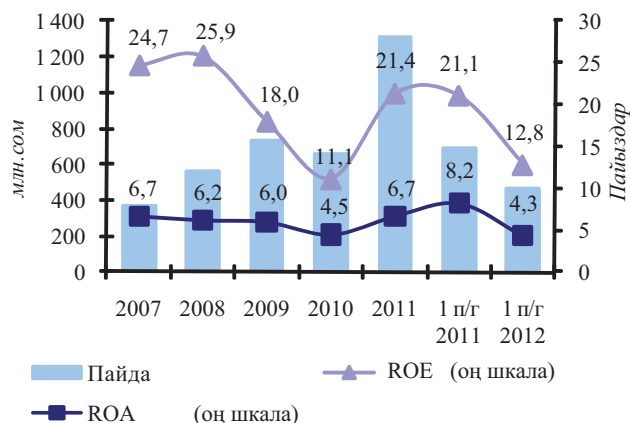
4.3.1-график. БФКМдердин баланстык көрсөткүчүнүн динамикасы*

Булагы: Улуттук банк

* 2009-жылы милдеттенмелердин активдерден артышы Кыргыз Республикасынын Өнүктүрүү фондунун милдеттенмелеринин камтылышына байланыштуу болгон.

4.3.2-график. БФКМдердин кирешелүүлүк көрсөткүчтөрүнүн динамикасы

4.3.3-график. БФКМдердин кредит портфелинин түзүмү

БФКМдердин чогуу алгандагы активдери 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата 22 706,2 млн. сомду⁴⁹ (МФУлардын валюта тобокелдиктерин хеджирлөө инструменттери боюнча утурлама активдерди жана милдеттенмелерди эсепке алуусуз) же коммерциялык банктардын активдерине карата 30 пайызга жакында (коммерциялык банктардын активдери ошол мезгилде 75 763,2 млн. сомду түзгөн). БФКМдердин чогуу алгандагы активдери 2007-2012-жылдар аралыгында 3,4 эсеге көбөйгөндүгүн (16,0 млрд.сом) белгилей кетүү зарыл.

Өз кезегинде, кредиттөө БФКМдердин иш багыты болуп саналат. БФКМдердин кредит портфели акыркы жылдардан бери өсүш тенденциясына ээ болуп келет жана 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата абал боюнча 17 531,8 млн. сомду түзөт.

Мында, БФКМдердин чогуу алгандагы активдеринде кредит портфелинин үлүшү бир аз төмөндөө менен 73,6 пайызды түзгөн (2011-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата ал 78,8 пайыз чегинде катталган). Мындай кыскарууга башка банктардагы депозиттердин үлүшүнүн көбөйүүсү себеп болгон, ал БФКМдердин активдеринин 13,2 пайызын түзгөн.

Мындан тышкары, 2011-жылдын акырына салыштырганда БФКМдердин карыз алуучуларынын саны 1 019 адамга кыскаргандыгы байкалган жана 2012-жылдын отчеттук мезгилдин акырына карата 479 666 адамды түзгөн (жалпы экономикалык жигердүү калктын 19,4 пайызы). Мында, 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгына салыштырганда, карыз алуучулардын саны 9,7 пайызды же 42 416 адамды түзгөн.

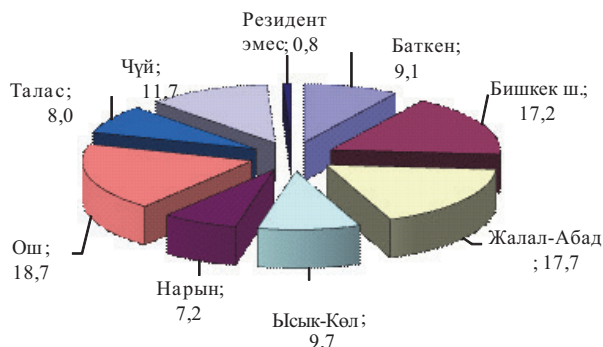
2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча БФКМдердин чогуу алгандагы пайдасы⁵⁰ 2011-жылдын тиешелүү мезгилиндегиге салыштырганда 1,5 эсеге төмөндөө менен 463,8 млн. сомду түзгөн. Мындай төмөндөөгө кредиттерге жоготуулар жана чыгашалар

49 Мында жана мындан ары кош эсепке жол бербөө максатында БФКМдердин активдери жана кредит портфели кредиттик союздарда жайгаштырылган ФККСТИ эсепке алуусуз көрсөтүлөт.

50 БФКМдердин чогуу алгандагы пайдасы Финансы компаниясын эске алуусуз көрсөтүлөт

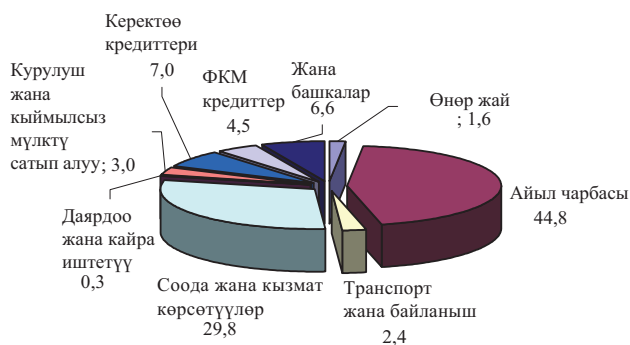
4.3.4-график. БФКМдердин областтар боюнча чогуу алгандагы кредит портфели

пайыздар

4.3.5-график. БФКМдердин экономика секторлору боюнча чогуу алгандагы кредит портфели

пайыздар

4.3.6- график. Кредиттик ресурстар боюнча пайыздык чендердин динамикасы

боюнча атайын резервдердин көбөйүүсү себеп болгон. Мында, кирешелүүлүктүн ROA жана ROE коэффиценти, тиешелүүлүгүнө жараша 4,3 пайызды жана 12,8 пайызды түзгөн. Коммерциялык банктардын кирешелүүлүк коэффиценттери ROA жана ROE ошол эле мезгилде, тиешелүүлүгүнө жараша 2,7 пайыз жана 16,9 пайыз чегинде катталган.

Отчеттук мезгилдин акырына карата БФКМдердин чогуу алгандагы кредит портфелинин түзүмүндө МФУлардын үлүшүнө кредиттердин 92,8 пайызы туура келсе, КСлардын кредиттери 7,2 пайызды түзгөн.

БФКМдердин кредит портфели географиялык жана тармактык концентрацияланууну сактап турган. Географиялык түзүмдө кредит портфелинин негизги үлүшү Ош, Жалал-Абад областтарына жана Бишкек шаарына туура келген. Өлкөнүн түштүгүндө жана Бишкек шаарында жигердүүлүктүн жогору болушу, калктын жыштыгына жана айыл-чарбасында жана соодада анын экономикалык жигердүүлүгүнө шартталган.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча БФКМдердеги кредиттеринин негизги көлөмү айыл чарбасына– 44,8 пайыз жана соодага жана кызмат көрсөтүүлөргө – 29,8 пайыз багытталган. Айыл чарбасында кредиттердин үлүшүнүн кыйла жогору болушу МФУлардын аймактык таркалышы жана кредиттик союздардын ишинин өзгөчөлүктөрү менен түшүндүрүлөт. Соодада кредиттердин концентрацияланышы БФКМдердин иш өзгөчөлүктөрү менен түшүндүрүлөт: микрокредиттер, эрежедегидей эле, кыска мөөнөттүү жана жогорку чендерге ээ, бул кыйла жогорку жүгүртүүдөгү каражаттары менен секторго көңүл бурууну шарттайт.

Негизги көйгөйлөр жана тобокелдиктер

1) *Пайыздык чендер*

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин пайыздык чендери капиталдын ички рыногунда, калайык-калк тарабынан

жогорку суроо-талаптын сакталып калгандыгына байланыштуу, банктарга салыштырганда мурдагыдай эле салыштырмалуу жогору бойдон калууда.

2) Классификацияланган кредиттердин өсүшү

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча БФКМдердин классификацияланган кредиттеринин көлөмү өткөн жылдын тиешелүү мезгилине салыштырганда дээрлик эки эсеге көбөйүү менен 832,8 млн. сомду же БФКМдердин чогуу алгандагы кредит портфелинин 4,8 пайызын түзгөн.

4.4.7-график. ББПБда жеткиликтүүлүк көрсөткүчүнүн жана операциялык тобокелдиктин катышы пайыздар

Классификацияланган кредиттерге түзүлгөн атайын камдардын суммасы 511,7 млн. сом чегинде катталган. Ошентип, классификацияланган кредиттерди атайын камдар менен камсыз кылуу 61,4 пайызды (атайын РППУ – БФКМдердин чогуу алгандагы кредит портфелинде 2,9 пайызды) түзгөн. 2012-жылы МФУлардын ишин жөнгө салган ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдүн киргизилгендигин жана кайра кредиттөө секторунун проблемаларын чечүүнүн алкагында алардын ишине карата талаптардын катуулатылгандыгын эске алганда, классификацияланган кредиттердин жана алар боюнча түзүлгөн атайын камдардын

үлүшүнүн көбөйгөндүгү байкалат. Классификацияланган кредиттердин өсүшү карыз алуучулардын финансылык тартибинин начарлап кетүүсүнө байланыштуу болгон. Алсак, жыл башынан бери классификацияланган кредиттердин өсүшү 80,9 пайызды же 372,6 млн. сомду түзгөн. 2011-жылдын акырына карата классификацияланган кредиттер 460,2 млн. сомду же БФКМдердин чогуу алгандагы кредит портфелинин 2,9 пайызын (атайын РППУ - БФКМдердин чогуу алгандагы кредит портфелинин 1,9 пайызын же 302,9 млн. сомду) түзгөн.

3) Тармактык концентрация

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата абал боюнча классификацияланган кредиттердин көлөмү айыл чарбасына – 47,7 пайыз жана соода менен кызмат көрсөтүүлөргө – 27,0 пайыз туура келген.

БФКМдердин кредит портфели, негизинен айыл чарбасында жана ага байланыштуу болгон

4.3.2-таблица. БФКМдердин кредиттеринин 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата абал боюнча классификацияланышы

млн.сом

	Кредит портфели	Классификацияланган кредиттер			Атайын камдар
		Субстандарттык	Шектүү	Жоготуулар	
Бардыгы болуп, анын ичинде	17 531,8	484,0	113,5	235,5	511,6
Айыл чарбасы	7 859,9	283,9	29,3	83,8	217,5
Соода жана кызмат көрсөтүүлөр	5 231,7	110,8	26,2	87,9	162,4
Керектөө кредиттери	1 227,8	29,1	21,9	24,2	55,8
ФКМдерге кредиттер	785,1	26,9	23,5	11,9	30,4
Курулуш жана кыймылсыз мүлктү сатып алуу	530,5	8,5	3,3	11,6	15,6
Өнөр жай	279,9	13,8	1,6	3,0	9,3
Транспорт жана байланыш	267,5	1,8	1,6	3,2	4,5
Даярдоо жана кайра иштетүү	45,5	0,2	0,1	0,9	1,0
Жана башкалар	1 303,9	9,0	6,0	9,0	15,1

айыл жергесинде жайгашкан бизнесте, ошондой эле соода тармагында концентрацияланган. Мында, айыл чарбасын кредиттөө аба-ырайына көз карандуулуктан жана айыл калкынын салыштырмалуу аз кирешелүүлүгүнөн улам, кыйла жогорку тобокелдиктер менен коштолгон.

4) Институционалдык концентрация

7 ири МФУда кредит портфелинин кыйла жогорку деңгээлде концентрацияланышы, тобокелдиктин дагы бир фактору болуп саналат. Алсак, кредит портфелинин негизги үлүшүн чет өлкө донорлорунун каражаттарынын эсебинен түзүлгөн жана ишин жүзөгө ашырган 7 ири МФУ ээлейт. Бул МФУлардын кредит портфелинин үлүшү БФКМдердин чогуу алгандагы кредит портфелинин 83,9 пайызын түзөт.

5) Тышкы каржылоодон көз карандуулук

Отчеттук мезгилдин акырына карата абал боюнча БФКМдердин чогуу алгандагы милдеттенмелери 14 255,8 млн. сомду түзгөн, мында жеке адамдардын жана юридикалык жактардын депозиттери (0,6 пайыз), башка милдеттенмелер (5,3 пайыз) жана тартылган каражаттар (94,2 пайыз) камтылган. Өз кезегинде БФКМдердин тартылган каражаттарынын 80 пайызынан көбүрөөгүн эл аралык финансылык уюмдардын жана донорлордун каражаттары түзгөн.

Ошентип, БФКМдердин экономиканы кредиттөөсүнүн өсүшү чет өлкөдөн карыз алуулардын көлөмүнүн көбөйүүсүнө шартталган, бул капиталдын эл аралык рынокторунда ликвиддүүлүк проблемалары келип чыккан шартта, БФКМдердин тышкы каржылоодон көз карандуулугун арттырат.

4.4. Төлөм системасы

Өлкөнүн улуттук валютасына жана финансы системасына ишенимди камсыз кылуу максатында, Улуттук банк 2009-жылдан бери Кыргыз Республикасынын төлөм системасынын ишине көзөмөлдүктү (оверсайт) жүзөгө ашырып келет. Көзөмөлдүк (оверсайт) иш-чаралардын кайталанып туруучу комплекси түрүндө жүзөгө ашырылат, ал өзүнө мониторингди, Кыргыз Республикасынын аймагында иштеген төлөм системасы тууралуу зарыл маалыматтарды топтоону, төлөм системасынын ишине иликтөөлөрдү жана баа берүүлөрдү, төлөм системасына өзгөрүүлөрдү демилгелөөнү (зарыл шарттарда) камтыйт.

Оверсайт процессинде бүтүндөй төлөм системасы үчүн системдүү тобокелдиктин келип чыгышын минималдаштыруу үчүн төлөм системасынын ишиндеги тобокелдиктердин аныкталышына жана алардын деңгээлине баа берилишине өзгөчө көңүл бурулат.

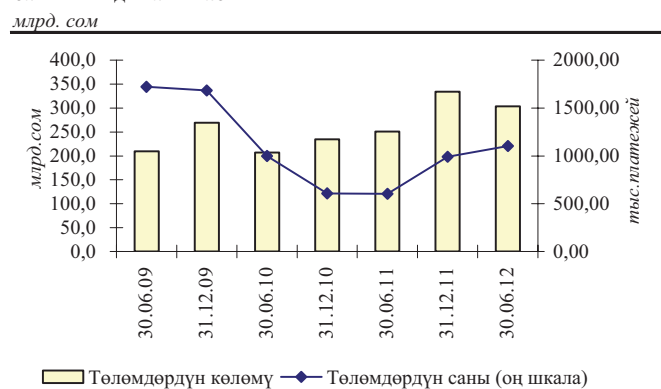
Улуттук төлөм системасы дегенден улам, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык акча каражаттарын которууну жүзөгө ашыруу жагында өлкөнүн аймагында иш жүргүзгөн төлөм системалардын жыйындысын түшүнүүгө болот, Кыргыз Республикасынын резиденттери жана резидент эместери анын операторлорунан боло алышат.

Өлкөнүн финансы секторунун иш туруктуулугун аныктаган негизги факторлордун бири болуп, эффективдүү жана коопсуз төлөм-эсептешүү системасы саналат.

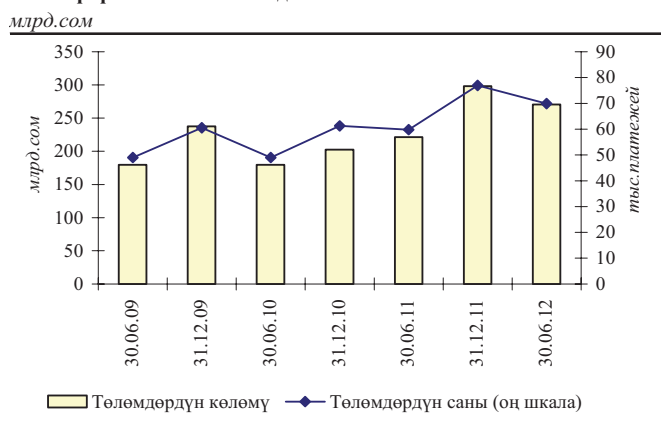
2012-жылдын биринчи жарым жылдыгына карата абал боюнча Кыргыз Республикасынын төлөм системасынын төмөнкүдөй компоненттери иш жүргүзүшкөн:

1. Улуттук банктын ири төлөм системасы – айкын убакыт ыргагында эсептешүүлөрдүн grosстук системасы (ГСРРВ);
2. Клиринг төлөмдөрү системасы - чакан, чекене жана утурумдук төлөмдөрдүн пакеттик клиринг системасы (ПКС);

4.4.1-график. Банктар аралык төлөмдөрдүн көлөмүнүн жана санынын динамикасы

4.4.2-график. Grosстук система боюнча төлөмдөрдүн көлөмүнүн жана санынын динамикасы

3. Төлөм карттары менен эсептешүүлөр системасы;

4. Акча которуулар системасы.

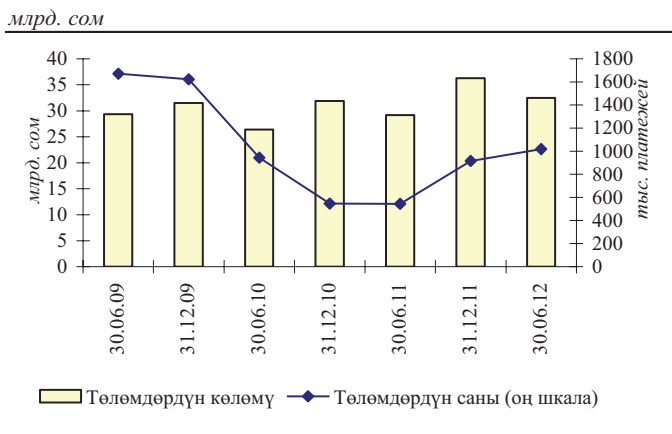
2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасынын төлөм системасы аркылуу 303,2 млрд. сом жалпы суммасында 1 103,1 миң төлөм өткөрүлгөн. 2011-жылдын экинчи жарым жылдыгындагы көрсөткүчтөргө салыштырганда төлөмдөрдүн көлөмү 9,2 пайызга азайса, саны 11,2 пайызга көбөйгөн.

Борбордук казыналыктын кириш төлөмдөрүнүн көлөмү отчеттук мезгилде 2011-жылдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 27,3 пайызга көбөйүү менен 5,6 млрд. сомду түзгөн, ал эми чыгыш төлөмдөрүнүн көлөмү отчеттук мезгилде 2011-жылдын тиешелүү мезгилине салыштырганда 10,6 пайызга көбөйүү менен 5,2 млрд. сомду түзгөн.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгы ичинде Улуттук банктын төлөмдөрүнүн grosстук системасы аркылуу 270,4 млрд. сом жалпы суммасында 69 922 төлөм өткөрүлгөн. Өткөн жылдагы тиешелүү мезгилге салыштырганда төлөмдөрдүн көлөмү тиешелүүлүгүнө жараша

4.4.3-график. Клиринг система боюнча төлөмдөрдүн көлөмүнүн жана санынын динамикасы

динамикасы байкалып келет.

Кароого алынып жаткан мезгил ичинде акчалай которуулар эл аралык жана локалдык акча которуу системалары боюнча жүзөгө ашырылган. Кириш которуулардын жалпы саны 39,3 млрд. сом жалпы суммада 2 297,0 миңди түзсө, чыгыш которууларынын саны 7,7 млрд. сом жалпы суммасында 131,5 миң чегинде катталган. Кыргыз Республикасынын аймагы боюнча кириш которууларынын көлөмдөрү боюнча кыйла салыштырма салмак Бишкек шаарына – кириш которууларынын жалпы көлөмүнүн 37,4 пайызы, ал эми чыгыш которуулардын көлөмү боюнча Бишкек шаарына- чыгыш которуулардын жалпы көлөмүнүн 64,9 пайызы туура келет.

Эл аралык төлөмдөр боюнча кириш төлөмдөрдүн жалпы көлөмү отчеттук мезгилде 309,1 млрд. сомду түзсө (2011-жылдын биринчи жарым жылдыгына салыштырганда 38,9 пайызга азайган), чыгыш төлөмдөрүнүн көлөмү 339,1 млрд. сом (2011-жылдын биринчи жарым жылдыгына салыштырганда 37,5 пайызга азайган).

Кароого алынып жаткан мезгил ичинде Улуттук банк төлөм системасындагы көйгөйлөргө жана тобокелдиктерге иликтөөлөрдү жүргүзүүнү жана аларды баалоону уланткан. Айкын убакыт ыргагында эсептешүүлөрдүн гросстук системасына, Майда чекене төлөмдөрдүн пакеттик клиринг системасына, «Элкарт» улуттук системага, ыкчам төлөмдөр системасына жана коммерциялык банктар тарабынан Кыргыз Республикасынын аймагында ички мамлекеттик төлөмдөрдүн иштелип чыгышына көбүрөөк көңүл бурулган.

Системалуу-маанилүү системалардын ишине иликтөөлөрдү жүргүзүүнүн натыйжалары боюнча (ГСРРВ жана ПКС) *финансылык тобокелдиктердин деңгээли* минималдуу деңгээлде калган.

4.4.4-график. Эсептешүүлөрдүн айкын убакыт ыргагында төлөмдөрдүн көлөмүнүн жана ликвиддүүлүктүн орточо күндүк көрсөткүчүнүн өзгөрүү динамикасы

22,1 пайызга, төлөмдөрдүн саны 16,9 пайызга көбөйгөн.

Төлөмдөрдүн клиринг системасы боюнча өткөрүлгөн төлөмдөрдүн көлөмү 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгына салыштырганда 11,3 пайызга көбөйүү менен 32,5 млрд. сомду түзгөн. Төлөмдөрдүн жалпы саны 1 018 841 чегинде катталган, бул 2011-жылдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 87,3 пайызга көп.

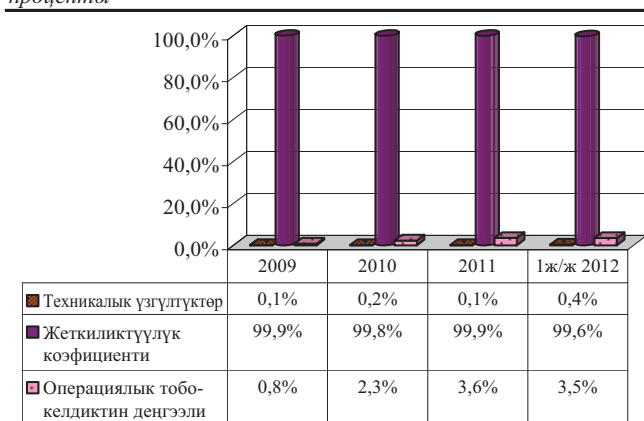
Эмитирленген төлөм карттарынын жалпы саны 2012-жылдын 1-июлуна карата абал боюнча 309 929 түзгөн. Жалпысынан, 2005-жылдан бери банктык төлөм карттарынын жүгүртүүдөгү санынын өсүш

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча ГСРРВда ликвиддүүлүк коэффициенти 4, 19 түзгөн, бул өткөн жылдагы тиешелүү мезгилге караганда 11,9 пайызга көп. Бул өсүш катышуучулардын ликвиддүүлүгүнүн 35,7 пайызга көбөйүүсүнө шартталган.

Отчеттук мезгил ичинде ГСРРВда 1,3 млн. сом суммасындагы 3 төлөмдөн баш тартылган, бул эки катышуучу банкта ликвиддүүлүктүн жетишсиздигине байланыштуу болгон.

ГСРРВда тобокелдиктин деңгээли анчалык деле олуттуу эмес, анткени системанын эрежелерине ылайык

4.4.5-график. Эсептешүүлөрдүн айкын убакыт ыргагында жеткиликтүүлүк көрсөткүчүнүн жана операциялык тобокелдиктин катышы проценты

айрым катышуучуларда ликвиддүүлүктүн жетишсиздиги шартында алардын төлөмдөрү операциялык күн аяктагандан кийин четтетилет.

ПКС системасынын ишине мониторингдин жана иликтөөлөрдүн натыйжалары системада жогорку ликвиддүүлүк деңгээлин көрсөтүштү, анткени катышуучулар ПКСте акыркы эсептешүүлөрдү жүргүзүү үчүн зарыл болгондон көбүрөөк резервге коюшат. Отчеттук мезгил ичинде катышуучулар тарабынан дебеттик таза позицияны жабууга карата коюлган резервдер зарыл деңгээлинен дээрлик 2,7 эсеге арткан.

Системаларда операциялык тобокелдиктердин деңгээли алардын

ишиндеги өзгөчө жагдайлардын (техникалык үзгүлтүктөр, системанын иш регламентинин бузулушу, форс-мажордук жагдайлар ж.б.) орун алышы менен аныкталган.

Системалардын ишине мониторингдин натыйжалары боюнча операциялык тобокелдиктердин деңгээли отчеттук мезгилде төмөн бойдон калган.

4.4.1.-таблица. Эсептешүүлөрдүн айкын убакыт ыргагында төлөмдөр боюнча жыйынтыкталган маалыматтар

Аталышы	2009	2010	2011	1 ж/ж 2011	1 ж/ж 2012	Өсүш, %	Өсүш
<i>Кезектеги төлөмдөр:</i>							
- саны	46	40	204	56	116	107,1	60,0
- суммардык убактысы (мүнөт)	1987	1312	6904	3110	6734	116,5	3 624,0
<i>Ликвиддүүлүктүн жетишсиздигинен улам аткарылбай калган төлөмдөр:</i>							
- Саны	2	3	8	5	3	-40,0	-2,0
- Көлөмү (млн. сом)	185,4	22,0	32,3	31,7	1,3	-95,9	-30,4

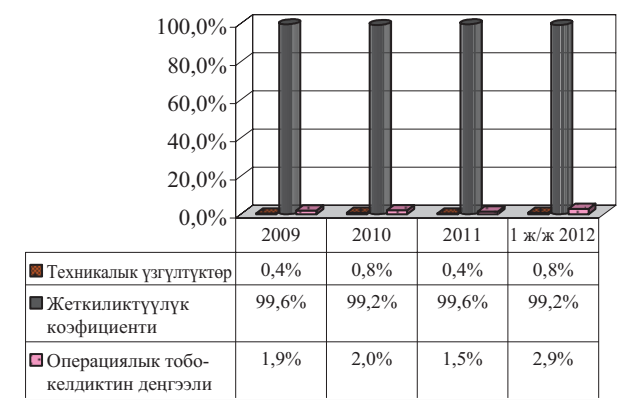
ГСРРВ жана ПКС системаларында операциялык тобокелдиктер көбүнчө системалардын иш регламентинин бузулушу (системанын ишин катышуучулардын кайрылуулары боюнча узартуу), ошондой эле байланыш каналдарына байланыштуу болгон көйгөйлөр менен мүнөздөлөт.

ГСРРВнын ишине иликтөөлөр көрсөткөндөй, тобокелдик фактору катары, операциялык күндүн узартылгандыгын жана төлөм системасында катталган техникалык кемчиликтерди эске алуу менен системадан пайдалануу мүмкүнчүлүгүнүн орточо мааниси отчеттук мезгилде 99,6 пайыз чегинде катталган.

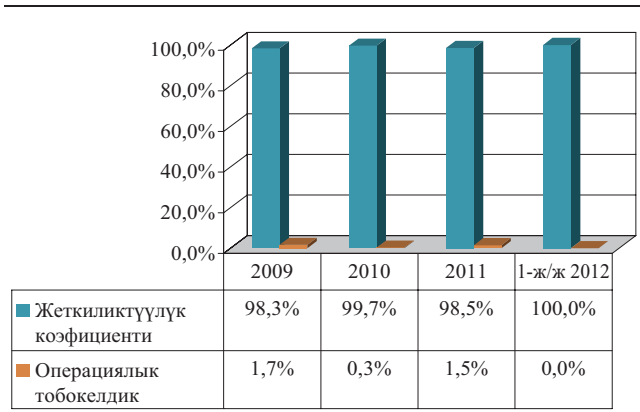
Системадан пайдалануу мүмкүнчүлүгүнүн жогорку деңгээлине карабастан, операциялык тобокелдиктин деңгээли 3,5 пайызды түзгөн (өткөн жылдагы тиешелүү көрсөткүчтөн 0,7 пайызга жогору), бул ГСРРВ модулунун ишиндеги техникалык үзгүлтүктөрдүн (2012-жылдын биринчи жарым жылдыгы ичинде 2 кемчилик) болушуна, ошондой эле системанын иш регламентинин катышуучулар тарабынан бузууга жол берилгендигине байланыштуу болгон.

ПКСтин ишине мониторингдин натыйжалары боюнча отчеттук мезгилде системадан пайдалануу мүмкүнчүлүгүнүн көрсөткүчү төмөн бойдон калуу менен 99,2 пайызды түзгөн. Системадагы операциялык тобокелдиктин деңгээли 2,9 пайыз чегинде катталган, бул системадагы техникалык

4.4.6-график. ПКSte жеткиликтүүлүк көрсөткүчүнүн жана операциялык тобокелдиктин катышы пайыздар

4.4.7-график. ББПБда жеткиликтүүлүк көрсөткүчүнүн жана операциялык тобокелдиктин катышы пайыздар

үзгүлтүктөргө (отчеттук мезгилде 7 бузулуу) жана катышуучулар тарабынан системанын ишинин узартылгандыгына шартталган.

Маанилүү төлөм системаларынын (МТС) ишине мониторинг жана иликтөөлөр көрсөткөндөй, «Элкарт» улуттук системасы отчеттук мезгилде белгиленген иштөө регламентине ылайык иш жүргүзгөн. Системадан пайдалануу мүмкүнчүлүгү коэффициентинин мааниси 99,97 пайыз чегинде катталган.

Операциялык тобокелдик көрсөткүчү 0,03 пайызды түзгөн жана ал программалык камсыздоонун ишиндеги кемчиликтерге жана кыска убакытка байланыштын үзүлүшүнө шартталган.

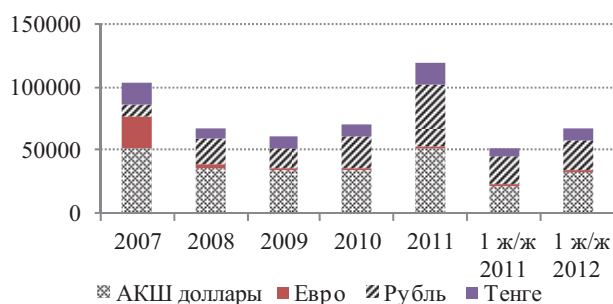
V. Финансы рынокторунун абалы

5.1. Валюта рыногунун абалы

Ички валюта рыногунда 2010-жылдан бери суроо-талаптын жогорулоосу белгиленген (экономикалык жигердүүлүктүн өсүшү, тышкы экономикалык алгылыктуу конъюнктура), бул олуттуу деңгээлде сомдун алмашуу курсунун динамикасын аныктаган. Валютаны сатуу боюнча бүтүмдөрдө тышкы соода мамилелеринин өзгөчөлүктөрүнөн улам, АКШ доллары үстөмдүк кылган. Улуттук банк тарабынан жүргүзүлгөн интервенциялар тышкы жана ички факторлордун алкагында алмашуу курсунун волатилдүүлүгүн текшилөөгө багытталган. Улуттук валюта, валюта рыногунда сатылбагандыгына байланыштуу, олуттуу деле алып-сатарлык коркунучтар аныкталган жок.

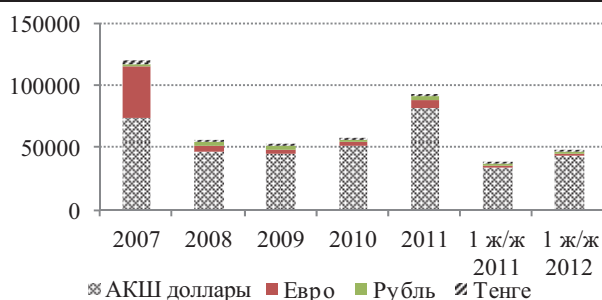
5.1.1-график. Банктардын чет өлкө валюталарды сатып алуу көлөмү

млн. сом

5.1.2-график. Банктардын чет өлкө валюталарды сатуу көлөмү

млн. сом

2010-жылдан тартып Кыргызстандын валюта рыногунда коммерциялык банктардын ортосунда чет өлкө валютасын сатып алуу-сатуу бүтүмдөрүнүн көлөмүнүн төмөнтөн жогоруга алмашкандыгы байкалган (5.1.1- график жана 5.1.2-график). 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча чет өлкө валютасын сатып алуу жана сатуу 2011-жылдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда, тиешелүүлүгүнө жараша 31,0 жана 25,6 пайызга өскөн. Мындай тенденциянын түптөлүшүнө экономикалык жигердүүлүктүн өсүшү жана валюта тобокелдигин хеджирлөө себеп болгон.

Валютаны сатып алуу-сатуу операцияларында АКШ доллары менен операциялар үстөмдүк кылуучу позицияны ээлешкен. Ошентип, дүйнөлүк рыноктогу жагдай тактап айтканда евро/АКШ доллары курстарынын өзгөрүлмөлүүлүгү улуттук валютанын курсуна кыйыр түрдө таасирин тийгизүүдө.

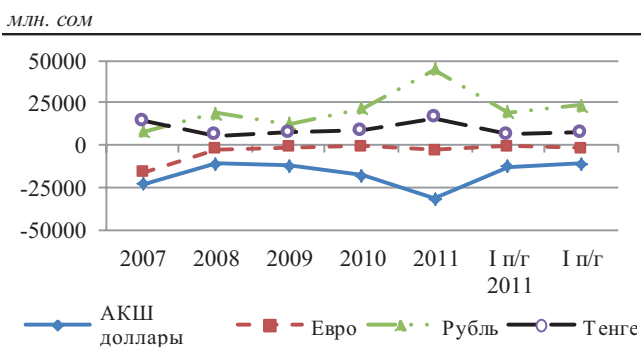
Кароого алынып жаткан мезгил ичинде алыскы чет өлкөлөрдүн валюталарына суроо-талап (АКШ доллары, евро) сунуштан арткандыгын; жакынкы чет өлкөлөрдүн валюта

рыногунда (орус рубли, тенге) буга карама-каршы динамика байкалгандыгын белгилей кетүү зарыл.

Жергиликтүү ишканалардын жана компаниялардын отчеттук мезгилде өлкөгө импорттук берүүлөрдүн жылдык эсептөөдө 32,6 пайызга өсүшү түрүндөгү тышкы экономикалык жигердүүлүгүнүн салыштырмалуу жогору болушу, банктар аралык валюта тооруктарында валютага жалпы суроо-талаптын көбөйүүсүнө (+69,7 пайыз) алып келген. Операциялардын олуттуу үлүшү коммерциялык банктар ортосунда жүргүзүлдү, Улуттук банктын алмашуу курсунун кескин өзгөрүүсүнө жол бербөө үчүн жүргүзүлгөн интервенцияларынын көлөмү жылдык эсептөөдө банктар аралык валюта тооруктарынын жалпы жүгүртүүсүндө 41,8 ден 11,4 пайызга чейин төмөндөгөн. Ошентип, ички рынокто алмашуу курсуна басымды күчөтүү менен валютага карата өскөн суроо талап, кандайдыр бир деңгээлде жеке адамдардын акча которууларынын 15,3 пайызга көбөйгөн көлөмү менен компенсацияланган⁵¹.

⁵¹ Таза агылып кирүү

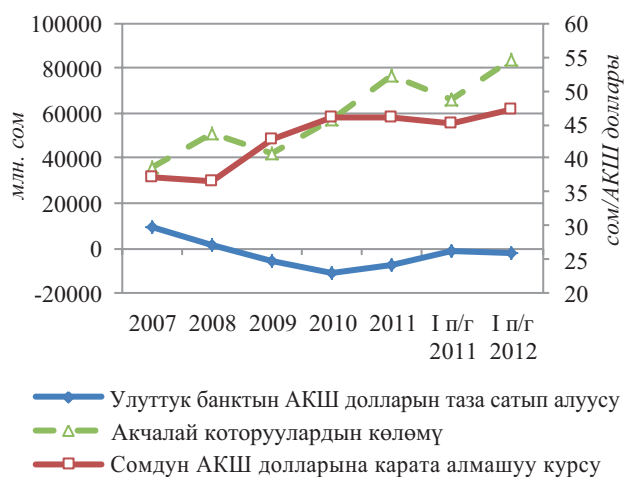
5.1.3-график. Банктардын чет өлкө валюталарды таза сатып алуу динамикасы

Булагы: Улуттук банк. Улуттук банктын операцияларын эске алуусуз

рыноктун айрым катышуучулары тарабынан карыздык каражаттарга суроо-талаптын жогорулашы белгиленген, бул өз кезегинде банктар аралык карыз алуулардын ички рыногунун жигердүүлүгүнүн өсүшүнө таасирин тийгизген. Мамлекеттик баалуу кагаздардын бардык сегменттеринде кирешелүүлүктүн

5.1.4-график. АКШ доллары рыногунда Улуттук банктын интервенцияларынын динамикасы

Булагы: Улуттук банк

Ошондой болсо да, 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында АКШ долларынын алмашуу курсунун өткөн жылдын экинчи жарымында байкалган акырындап өсүш тенденциясынын сакталгандыгы белгиленген. Рыноктук суроо-талап менен сунуштун олуттуу деле тең салмаксыздыгы жоктугу шартында, доллар курсунун алгылыктуу өзгөрүүсү 1,6 пайыз чегинде катталган.

Финансы рыногунда орун алган тенденциялар 2012-жылдын январь-июнь айларында, бүтүндөй алганда банк тутумунда үстөк ликвиддүүлүктүн олуттуу өзгөрүүгө учурабагандыгы шартында калыптанган. Ошол эле учурда кароого алынып жаткан мезгил ичинде

төмөндөө динамикасынын сакталып калышы шарттарында, инвесторлор төлөө мөөнөтү кыйла узак болгон киреше кагаздарын жогорку суроо-талап менен колдонуусун улантышкан.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча чет өлкө валюталары менен операциялардан таза кирешелердин үлүшү банктардын таза кирешесинин түзүмүндө 11,8 пайызды ээлейт. Демек, АКШ долларынын рыногунда таасирлердин финансылык көрсөткүчтөргө түздөн-түз таасир этүүсү анчалык деле эмес. Бирок, кыйыр каналдар аркылуу таасир этүү деңгээли күчтүүрөөк көрүнүүдө; кредит портфелинин долларлашуу көрсөткүчү отчеттук мезгилде 56,4 пайыз чегинде түптөлгөн.

5.2. Акча рыногунун абалы

Коммерциялык банктардын консервативдик саясаты финансы секторунда ликвиддүүлүктүн жогорку деңгээлин аныктаган. Түптөлгөн жагдайда Улуттук банк кайтарым репо операцияларын жүргүзгөн. Акча рыногунда операциялардын көлөмү карыздык каражаттардын наркынын арзандашына байланыштуу көбөйгөн.

5.2.1-график. Репо-операцияларынын көлөмү жана ал боюнча пайыздык чендер

Булагы: Улуттук банк

5.2.2-график. «Овернайт» кредитинин көлөмү жана ал боюнча пайыздык чен

Булагы: Улуттук банк

Эскертүү: 2011-жылдын апрель айында «овернайт» кредитинин көлөмү 3,3 млрд. сомду түзгөн.

Жалпысынан, репо операциялары сандык мааниде 3,2 млрд. сомго (+30,0 пайызга) жетүү менен, ички банктар аралык рыногунда үстөмдүк кылуучу абалды сактап туруусун уланткан. Кайтарым репо операциялары боюнча орточо пайыздык чен 2011-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 2,1 п.п. жогорулоо менен 10,3 пайызды түзгөн.

Банктар аралык репо операциялары боюнча орточо пайыздык чен 9,0 пайыз деңгээлинде түптөлгөн, бул 2011-жылдын тиешелүү мезгилиндеги ушундай эле көрсөткүчтөн 0,7 п.п. жогору (5.2.1-график).

Кароого алынып жаткан мезгилде кредиттик ресурстардын ички банктар аралык рыноктогу чет өлкө валютасындагы бүтүмдөрдүн чогуу алгандагы көлөмү, жылдык 0,7 пайыз орточо пайыздык чен менен 186,4 млн. сом эквивалентинде катталган.

Улуттук банктын төмөнкү деңгээлде белгиленген эсептик чени «овернайт» кредити боюнча операцияларды активдештирген (5.2.2-график). Алсак, 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында 927,0 млн. сом суммасында кредит берилген. «Овернайт» кредити инвестициялык кредит болбогондуктан жана коммерциялык банктарга кыска мөөнөттүү ликвиддүүлүктү колдоо максатында берилгендиктен, апрелде кредиттин жогору көлөмдө болушу банктутумунда ликвиддүүлүктүн төмөндөшүнө шартталган.

5.3. Баалуу кагаздар рыногунун абалы

Иликтөөгө алынуучу мезгил ичинде баалуу кагаздар рыногун өнүктүрүү мүнөзү инвесторлордун саясатын аныктаган. МБКлар рыногунда кыйла жогорку сапаттагы баалуу кагаз катары тооруктардын көлөмүнүн көбөйүүсү, ал эми мамлекеттик эмес баалуу кагаздар рыногунда жигердүүлүктүн басаңдагандыгы байкалган. Бирок, мамлекеттик эмес баалуу кагаздарга тооруктардын көлөмүнүн төмөндөөсү фондулук рыноктун каражат тартуу булагы катары өнүкпөгөндүгүнөн улам, ички экономиканын жана финансы секторунун жалпы абалына олуттуу таасирин тийгизген эмес.

5.3.1.- таблица. Мамлекеттик баалуу кагаздар жана мамлекеттик эмес баалуу кагаздар рыногунун чогуу алгандагы жүгүртүү динамикасы

млн. сом

Булагы: КФБ жана Улуттук банк

Мамлекеттик бюджеттин өсүп жаткан тыртыштыгын каржылоо (отчеттук мезгилдин жыйынтыгы боюнча 3,4 пайыз ИДӨ түзгөн), ошондой эле инвесторлордун консервативдүү саясаты Кыргыз Республикасынын баалуу кагаздар рыногун өнүктүрүү векторун аныктаган (5.3.1-график). Иликтөөгө алынуучу мезгил ичинде МБКлар рыногунда тооруктардын көлөмүнүн динамикасы өсүш тенденциясына ээ болгон; 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча МБКлардын жүгүртүүдөгү көлөмү 7,4 млрд. сомду түзгөн. МБКлардын жалпы портфелинин банк тутумунун активдериндеги үлүшү 9,3 пайыз чегинде катталган, ал эми кредиттердин активдерге катышы 46,1 пайызды түзгөн. Рынокто жайгаштырылган МБКлардын көлөмү жылдык эсептөөдө 41,1 пайызга, ал эми МКОлордун көлөмү – 2,4 эсеге өскөн.

Бүтүндөй алганда, МБКлар рыногунда жигердүүлүктүн жогорулашы анын бардык сегменттеринде кирешелүүлүктүн төмөндөө тенденциясынын түптөлүшүнө алып келген.

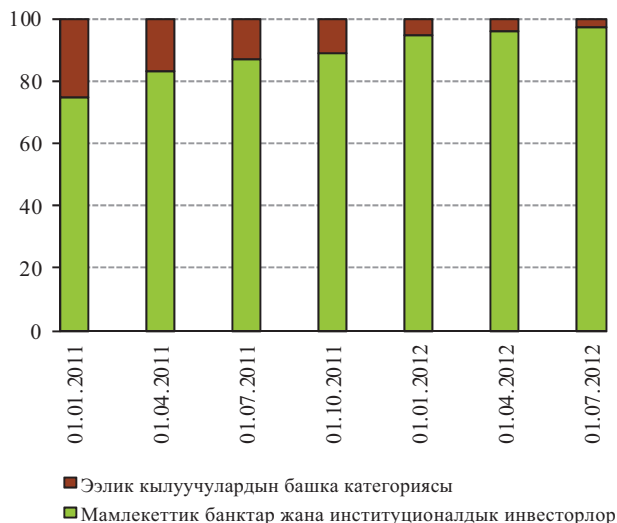
2012-жылдын январь-июнь айларында болуп өткөн алты аукциондо 767,3 млн. сом суммасында жайгаштыруу жүзөгө ашырылган, бул өткөн жылдын тиешелүү мезгилиндеги көрсөткүчтөн 2,4 эсеге арткан. Эки жылдык казына облигацияларына суроо-талап, ири коммерциялык банктардын биринин атынан үстөмдүк кылып турган, буга чейин 2011-жылдын акыркы айларында МКОлор рыногунда жогорку деңгээлдеги жигердүүлүктү көрсөткөн, инвестордун жигердүүлүгүнүн эсебинен кармалып турган. Мындан тышкары, сатуу жагында түптөлгөн көрсөткүчкө жетүү үчүн олуттуу салым 2011-жылдын акыркы айларында МКОлар рыногунда жогорку жигердүүлүгүн көрсөткөн институционалдык инвесторлордун бири тарабынан кошулган. Кагаздардын эмиссиясынын көлөмүнүн өсүп жатышы алкагында жүргөн, рынок активдүүлүгү жогорулагандан кийин, орточо айлык пайыздык чендин төмөндөөсү жүргөн, ал жарым жылдыктын жыйынтыгы боюнча 15,2 пайыз өлчөмүндө түптөлгөн, бул 2011-жылдагы тиешелүү көрсөткүчтөн 4,1 пайыздык пунктка төмөн (өткөн жарым жылдыкка карата МКОлордун кирешелүүлүгү 2,2 п.п. төмөндөгөн).

Мурдатан бери 2 жылдык мезгилге жайгаштырылуучу МКОлорго негизги ээлик кылуучулардан болуп, банктар жана институционалдык инвесторлор саналышат (5.3.2-график). Алсак, биринчи жарым жылдыктын акырына карата алар жүгүртүүдөгү бардык МКОлордун 97 пайызынан көбүрөөгүнө ээлик кылышкан. Мындай кагаздардын кирешелүүлүгүнүн салыштырма жогору экендигине карабастан, инвесторлордун башка категориялары төлөө мөөнөтү кыйла кыска кагаздарга артыкчылык берүү менен, МБКлар рыногунун бул сегментинде начар жигердүүлүктү көрсөтүшкөн.

2012-жылдын алгачкы алты айы ичинде МКОларды чогуу алгандагы сатуу көлөмү

өткөн жылдын тиешелүү мезгилиндегиге салыштырганда 41,1 пайызга, 2,4 млрд. сомго чейин жогорулаган. Сатуунун өсүшүнө кагаздардын бардык түрлөрүнө карата суроо-талаптын жогорулоосу өбөлгө түзгөн, ал негизинен инвестициялык көз караштан алганда кыйла ийкемдүү 12 айлык

5.3.2.- график. МКОго ээлик кылуучулардын үлүштүк түзүмү пайыздар

баалуу кагаздарга сунуштун 73,9 пайызга көбөйүүсүнүн эсебинен калыптанган. Өз кезегинде сатуунун жалпы түзүмүндө 74,3 пайыз үлүштү ээлешкен 12 айлык МКВларды жайгаштыруунун жогорулатуучу динамикасы, сатуунун түптөлгөн көрсөткүчүнө жетүү үчүн чечүүчү өбөлгө түзгөн. 2011-жылдын тиешелүү мезгилине салыштырганда МКВлардын кирешелүүлүгүнүн жалпы деңгээлинин орточо айлык көрсөткүчү

11,0 пайызга (-4,8 п.п.) чейин азайган. Мында, үч айлык МКВлардын кирешелүүлүгү 1,8 п.п., 6,5 пайызга чейин, 6 айлык МКВлар -2,4 п.п., 9,9 пайызга чейин, 12 айлык МКВлар – 5,6 п.п., 11,8 пайызга чейин төмөндөгөн.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата мамлекеттик банктар жана институционалдык инвесторлор МКВлар портфелинин түзүмүндө да олуттуу

үлүштү (43,5 пайыз) ээлешкен.

2012-жылдын биринчи жарым жылдыгында Улуттук банк жүгүртүү мөөнөтү 7 жана 14 күндүк ноталарды сунуштоо көлөмүн төмөндөткөн, ал эми 28 күндүк кагаздардын эмиссиясынын көлөмүн көбөйткөн. Ноталарды чогуу алгандагы сунуштоо көлөмү 12,9 пайызга, 16,2 млрд. сомго чейин өскөн. Кароого алынып жаткан мезгилде суроо-талаптын жогорку деңгээлде болушу менен колдоого алынган 28 күндүк ноталарды сатуу үлүштүк мааниде 12,2 млрд. сомго же 78,5 пайызга жеткен. Кыйла кыска мөөнөттүү ноталарга карата инвесторлордун суроо-талабы төмөндөгөн, натыйжада тоорукка коюлган 4,5 млрд. сом өлчөмүндөгү 7 жана 14 күндүк кагаздардын бүтүндөй көлөмүнүн 3,3 млн. суму гана жайгаштырылган. Ошентип, сатуунун жалпы көрсөткүчү январь-июнь айларында өткөн жылдагы салыштыруу үчүн алынган мезгилге караганда 53,0 пайызга жогорулоо менен, 15,6 млрд. сомду түзгөн. Жыл башында түптөлгөн тенденцияга карабастан, ноталардын кирешелүүлүгүнүн жалпы көрсөткүчү 2012-жылдын алгачкы алты айында жылдык эсептөөдө 1,3 пайыздык пунктка өскөн, бул 7 жана 28 күндүк ноталардын орточо алынган кирешелүүлүгү, тиешелүүлүгүнө жараша 0,2 пайыздык пунктка,

5.3.3.- график. МКВга ээлик кылуучулардын үлүштүк түзүмү

(2012-жылдын 01.01. карата)

5.3.4.- график. МКВга ээлик кылуучулардын үлүштүк түзүмү

(2012-жылдын 01.07. карата)

5,7 пайызга чейин жана 0,8 пайыздык пунктка, 9,2 пайызга чейин өсүшүнүн эсебинен жүргөн, ал эми 7 күндүк ноталардын кирешелүүлүгү өткөн жылдагы көрсөткүчтүн 6,9 пайыз деңгээлинде сакталып калган (өткөн жарым жылдыктагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда жүгүртүү мөөнөтү 7 күндүк ноталардын кирешелүүлүгү 1,2 п.п., 14- күндүк ноталардыкы 1,5 п.п., 28-күндүк ноталардыкы– 4,1 п.п. төмөндөгөн).

Ошол эле учурда КФБда тооруктардын көлөмүнүн жыл сайын төмөндөөсү байкалууда, бул эң оболу жергиликтүү рынок инвесторлор тарабынан киреше алуу объектиси катары каралбай тургандыгына байланыштуу болгон (баалуу кагаздар менен алып сатарлыкты ишке ашыруу көздөлбөйт), биржада операциялар менчик күбөлүгүн алуу максатында жүзөгө ашырылат. Ошону менен бирге эле, мамлекеттик менчик катары ири ишканалардын («Кыргызтелеком» ААКсы, «Түндүкэлектро» ААКсы

5.3.5.- график. КФБ индекси жана рыноктук капитализация

Булагы: КФБ

натыйжалуулугу жогорулайт. Корпоративдик баалуу кагаздардын биринчилик рыногунда тооруктардын үлүшү 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча 52,4 пайызды түзгөн. Алгачкы жайгаштыруулардын натыйжасында ишканалар, анын ичинде коммерциялык банктар тарабынан финансылык каражаттарды тартуу; алардын уставдык капиталын түзүү же көбөйтүү ишке ашырылат.

Бүтүндөй алганда КФБнын индекси жана рыноктук капиталдаштыруу 2010-жылдан тартып алгылыктуу динамикага ээ, бул чарба жүргүзүүчү субъектилер тарабынан КФБнын ийкемдүүлүгүнүн жогорулашына өбөлгө болуп саналат (5.3.5-график).

жана «Дастан» ТИ ж.б.) ири үлүштөгү активдери менен иш жүргүзүү токтотулган. Карыздык баалуу кагаздар (облигациялар) сегментинде жигердүүлүк жогорулайт; облигацияларга суроо-талап жана облигациялар рыногу компаниялар үчүн кыйла ийкемдүү болуп калат. Акыркы учурларда көптөгөн ири компаниялар «Компания Росказмет» ЖЧКсы, «Шоро» ЖАК) облигацияларды жүгүртүүгө чыгарышууда. Облигациялар рыногуна компаниялардын улам көбүрөөк тартылышы Баалуу кагаздар рыногу менен корпоративдик (реалдуу) сектордун өз ара байланышуу деңгээлин арттырышы мүмкүн.

Ошол эле учурда, КФБда тооруктардын көлөмү кыскарып, биржалардын ишинин

**Финансылык туруктуулукка тиешелүү айрым маселелерге
талдап-иликтөө жүргүзүү методологиясы**

1-кыстырмага карата тиркеме

Тобокелдиктерге баа берүү картасын түзүү методологиясы

Тобокелдиктерге баа берүү картасын түзүү дегенден улам, финансылык туруктуулук үчүн тобокелдиктердин деңгээлине комплекстүү баа берүү боюнча аналитикалык ыкманы түшүнүүгө болот. **Тобокелдиктерге баа берүү картасы-** тобокелдиктердин деңгээлин белгилүү бир убакытта сандык параметрлер боюнча схемалуу түрдө чагылдыруу, ал өткөн мезгилден тартып тобокелдиктердин деңгээли кандай өзгөргөндүгүн талдап-иликтөөгө өбөлгө түзөт.

Ошентип, тобокелдиктерге баа берүү картасын түзүүнүн максаты болуп, тобокелдиктердин деңгээлине жана алардын убакыт аралыгында өзгөрүүсүнө баа берүү саналат.

Бул ыкма төмөнкүдөй ар түрдүү 8 топко тиешелүү макропруденциалдык индикаторлордун арбыныраак санын кеңири камтууга өбөлгө түзөт (1-таблица):

1. Финансылык туруктуулукту аныктаган тышкы факторлор – капиталдын жана товарлардын эл аралык рынокторунда орун алган күндөлүк шарттарды эске алуу менен өлкөнүн ички рыногунда кескин коррекцияга дуушар кылышы мүмкүн болгон, тышкы чөйрө факторлорунун терс таасир этүү ыктымалдыгына баа берүү. Ошондой эле негизги соода контрөнөктөштөр тарабынан кыйынчылыктардын “таркап кетүү эффектисинин” орун алышы ыктымалдуулугуна баа берүү;

2. Өлкө камдарынын жеткиликтүүлүгү - өлкөнүн өз милдеттенмелерине жооп берүү мүмкүнчүлүгүнүн төмөндөп кетүү ыктымалдуулугуна баа берүү;

3. Капиталдын агымдары - өлкөлөрдүн экономикасына капиталдын агымынын төмөндөөсү тобокелдигине баа берүү;

4. Монетардык жана фискалдык саясат – мамлекеттик башкаруу органдары тарабынан жүргүзүлгөн саясаттын эффективдүүлүгү тобокелдигине баа берүү;

5. Карыз туруктуулугу – тышкы жана ички карыздык капиталга жана анын түзүмдөрүнө көз карандуулуктун артышы тобокелдигине баа берүү;

6. Банк секторунун ликвиддүүлүгү жана рынок тобокелдигине карата ийкемдүүлүгү - ликвиддүүлүктүн төмөндөшүндө жана валюталык жана пайыздык тобокелдиктердин көбөйүүсүндө финансы институттардын чыгымга учуроо ыктымалдуулугуна баа берүү;

7. Банк секторунун активдеринин сапаты – контрөнөктөрү жана кардарлары тарабынан милдеттенмелердин аткарылбай калышынын натыйжасында, финансы институттардын чыгымга учуроо ыктымалдуулугуна баа берүү;

8. Банк секторунун киреше табуусу – финансы институттарынын кирешелүүлүгүнүн жана өз активдерине башкаруу натыйжалуулугунун төмөндөөсүндө чыгымга учуроо тобокелдигине баа берүү.

Индикаторлордун ар бир тобу тобокелдиктин ар бир фактору/булагы боюнча орточо баасын чыгарууга мүмкүнчүлүк берет. Жыйынтыктап баа берүүнүн жогорулоосу/төмөндөөсү тобокелдиктердин деңгээлинин жогорулагандыгы/төмөндөгөндүгү тууралуу баа берүүгө, ошондой эле алардын келип чыгышынын булагын аныктоого өбөлгө түзөт. Көрсөткүчтөр ар кандай формада берилген: абсолюттук мааниде, катышта, жыл ичинде өзгөрүсү, трендден четтөөсү боюнча. Индикаторлордун негизги бөлүгү 2003-жылдан бери келаткан маанилердин динамикасынын жакын берилген. Маалыматтардын мезгилдүүлүгү - **жылдык жана жарым жылдык.**

1-таблица. Тобокелдиктерге баа берүү картасын түзүүдө пайдаланылуучу индикаторлордун тизмеси

Индикатор	Индикатор
1-топ. Финансылык туруктуулукту аныктаган тышкы шарттар	5-топ. Карыз туруктуулугу
1. Мунайга карата дүйнөлүк баа	23. Мамлекеттик карыздын ИДӨгө карата катышы, %
2. Алтынга карата дүйнөлүк баа	24. Милдеттенмелердин корпоративдик сектордун өздүк капиталына карата катышы
3. Россиянын реалдуу ИДӨсү	25. Өздүк капиталдын банк секторунун тобокелдик деңгээли боюнча салмактанып алынган активдерине жана баланстан тышкары милдеттенмелерине карата катышы
4. Казакстандын реалдуу ИДӨсү	6-топ. Банк секторунун ликвиддүүлүгү жана рынок тобокелдигине карата ийкемдүүлүгү
5. Кытайдын реалдуу ИДӨсү	26. Банктар аралык рынокто жогорку жана төмөнкү чендин ортосундагы спрэд
2-топ. Өлкөнүн камдарынын жеткиликтүүлүгү	27. Депозит боюнча реалдуу пайыздык чен, %
6. Улуттук банктын таза тышкы активдеринин акча массасына карата катышы	28. Кыска мөөнөттүү кредиттердин кыска мөөнөттүү депозиттерге карата катышы
7. Дүң эл аралык камдардын импортко карата катышы	29. Банктардын депозиттери
8. Эл аралык камдардын тышкы карызды төлөө жана тейлөө боюнча келечектеги төлөмдөргө карата катышы ⁵²	30. Сомдун алмашуу курсунун АКШ долларына карата өзгөрүлмөлүүлүгү
3-топ. Капитал агымдары.	7-топ. Банк секторунун активдеринин сапаты
9. Күндөлүк эсептин балансынын ИДӨгө карата катышы	31. Классификацияланган кредиттердин жалпы кредиттерге карата катышы
10. ИИИнин жана күндөлүк эсептин балансынын ИДӨгө карата катышы	32. Айыл чарбасына кердигтердин жалпы кредиттерге карата катышы
11. Реалдуу эффективдүү алмашуу курсу	33. Ипотекалык кредиттердин жалпы кредиттерге карата катышы
12. Товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн экспорту	34. Чет өлкө валютасындагы кредиттердин жалпы кредиттерге карата катышы
13. Товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн импорту	35. Соода секторунун кредиттеринин жалпы кредиттерге карата катышы
14. Капитал менен операциялардын эсеби жана финансылык эсеп, млн. АКШ долларында	36. Өнөр жай секторунун кредиттеринин жалпы кредиттерге карата катышы
15. Төлөм теңдеминин “Каталар жана калтырып кетүүлөр” статьяларынын катышы жана ИДӨгө карата кыска мөөнөттүү капитал	37. Курулуш секторунун кредиттеринин жалпы кредиттерге карата катышы
4-топ.. Монетардык жана фискалдык саясат	38. Корпоративдик сектордун капиталынын рентабелдүүлүгү
16. Мамлекеттик чыгашалардын ИДӨгө карата катышы	8-топ. Банк секторунун кирешелүүлүгү
17. Мамлекеттик бюджеттин балансынын ИДӨгө карата катышы	39. Таза пайыздык кирешенин дүң кирешеге карата катышы
18. Экономика кредиттеринин ИДӨгө карата катышы	40. Пайыздык эмес чыгашалардын дүң кирешеге карата катышы
19. Инфляция	41. Операциялык чыгашалардын (пайыздык эмес чыгашаларды эсепке алуусуз) дүң кирешеге карата катышы
20. Акча мультипликатору	42. Активдердин рентабелдүүлүгү
5-топ. Карыз туруктуулугу	43. Кредиттер жана депозиттер боюнча чендердин ортосундагы спрэд
21. Өлкөнүн тышкы карызынын ИДӨгө карата катышы, %	
22. Мамлекеттик карыздын дүң тышкы карыздагы үлүшү	

Тобокелдиктерге баа берүү картасындагы көрсөткүчтөр тобокелдиктердин топтору боюнча ранжирленет. Тобокелдиктер тобу, көрсөткүчтүн начарлоо багытына жараша төмөндөө/жогорулоо

⁵² Алтынды эске албаганда, эл аралык камдардын кыска мөөнөттүү карызга катышы, плюс орточо алганда эки жыл ичиндеги узак мөөнөттү тышкы карызды төлөө жана тейлөө катары эсептелет.

боюнча сорттоп, ар бир индикатордун мурдагы маанисин эске алуу менен түптөлгөн процентилдик торчонун негизинде аныкталат. Тобокелдик тобунун диапазонунун чеги көрсөткүчтү бөлүштүрүүнүн 25%, 50%, 75% жана 100% проценти катары эсептелинет. Ошентип, индикатордун маанисинин тобокелдиктерди жогорулатуу жана ийкемдүүлүк жагына өзгөрүүсү, бөлүштүрүүнүн 75% жана 100% барабар болгон маанилер ортосунда интервалга кирүү учурунда тобокелдиктин жогорку деңгээлин көрсөтөт жана тескерисинче түптөлөт. Демек, **тобокелдиктин биринчи тобу** (75%-100%) жогорку деңгээли катары, **экинчиси** (50%-75%) – орточо тобокелдик, **үчүнчүсү** (25%-50%) – бир аз жана **төртүнчү топ** (25% төмөн) – төмөн деңгээл аныкталат. Тобокелдиктин биринчи жана экинчи топтор - тобокелдиктин орун алгандыгын, үчүнчү жана төртүнчү топтор – анын жоктугун тастыктайт.

Ошентип, тобокелдиктерге баа берүү картасы анын ар түрдүү параметрлери жана булактары боюнча учурдагы деңгээлине баа берүүнү гана эмес, эң негизгиси, тобокелдиктердин өткөн мезгилге салыштырганда маалыматтарды түзүү үчүн шарттардын өзгөрүүсүн байкоого мүмкүнчүлүк берет. Ар бир учурда тобокелдик топторунун чектүү маанисине баа берүү диапозонуна жаңы мезгил кошулуп турат.

Мында, бул методика тобокелдик деңгээлине баа берүү картасында белгиленген тобокелдик аркылуу, аларды жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүн чектей тургандыгын белгилөө зарыл. Мисалы, биринчи топко туура келсе (тобокелдиктин жогорку деңгээли) кароого алынган көрсөткүчтөрдүн тобу боюнча тобокелдиктердин көбөйүүсүнүн терс динамикасын көрсөтөт (өткөн мезгилдерге салыштырмалуу), бирок тобокелдиктерди жүзөгө ашыруу ыктымалдыгына жогорку деңгээл катары баа берүүгө мүмкүндүк бербейт.

2-кыстырмага карата тиркеме

Экономикалык динамиканын эң жөнөкөй үлгүсү, чогуу алгандагы кирешенин (ИДӨ) G өсүш арымынын төмөнкү эки фактордон көз карандылыгын белгилейт: чогуу алган кирешедегги таза жыйымдын үлүшү s жана чогуу алгандагы кирешенин өсүш бирдигинин капитал көлөмү C :

$$G=s/C, \text{ мында}$$

s – чогуу алгандагы кирешедегги (Y) таза топтом үлүшү (S), $s = S/Y$,

C – чогуу алгандагы кирешенин өсүш бирдигинин капитал көлөмү (ΔY), $C = S/\Delta Y$.

Бир катар жыл ичинде өзгөрбөгөн баада ИДӨнүн номиналдык көлөмү (Y) жөнүндө, демек анын өсүшү (ΔY) жана топтолушу S жөнүндө маалыматтарга ээ болуу менен экономикалык динамиканын фундаменталдуу теңдемесине ылайык, экономиканын өсүш арымын эсептей алабыз $G = s/C$. Эсептөөнүн бул ыкмасы аркылуу төмөнкү эки алгачкы экономикалык факторлордун: чогуу алгандагы кирешедегги таза топтом үлүшү жана чогуу алгандагы кирешенин өсүш бирдигинин капитал көлөмү, өзгөрүүсүнөн улам келип чыккан эффектти бөлүп алып, сандык көз караштан кароо мүмкүнчүлүгүн сунуштайт (Харрод бул параметрди « капитал коэффициентти» деп атаган).

5-кыстырмага карата тиркеме

Банк секторунун туруктуулугуна z-индекстин негизинде баа берүү методологиясы

Банк тутумунун туруктуулугун иликтөө үчүн z-score методологиясы пайдаланылат, ал “дефолтко чейинки аралыкты” аныктайт. Сандык баа берүү, айрым коммерциялык банктар сыяктуу эле, бүтүндөй банк тутуму боюнча z-индексти эсептөөнүн негизинде жүзөгө ашырылат.

Z-индекс көрсөткүчүн эсептөө формуласы төмөнкүчө:

$$\ln(z) = \frac{(\mu + k)}{\delta}$$

мында,

μ – бүтүндөй иликтөөгө алынган мезгил ичинде ROA көрсөткүчүнүн орточо мааниси,

k – өздүк капиталдын активдерге карата пайыздык катышы,

δ – тиешелүү мезгил ичинде активдердин рентабелдүүлүк көрсөткүчүнүн стандарттык четтөөсү, ал кирешелердин волатилдүүлүк көрсөткүчү катары да кароого алынат.

Статистикалык z-индекс, бир катар жыл аралыгында өздүк каражаттардын орточо көрсөткүчтөн стандарттык четтөөсүн өлчөйт, бул банктык кирешелердин туруктуулугу шартында (же аларды алгылыктуу бөлүштүрүүдө) орун алат. Z-индекс өзүндө банктын негизги төлөөгө жөндөмдүүлүк көрсөткүчтөрүн, өзгөчө: ROA көрсөткүчүнүн маанисин, анын стандарттык четтөөсүн, ошондой эле өздүк каражаттардын активдерге карата катышын камтыйт. Z-индекстин жогорку көрсөткүчү дефолтко чейин чоң аралык орун алгандыгын, демек банк тутумунун жетишерлик жогорку финансылык туруктуулугун далилдейт.

7-кыстырмага карата тиркеме

Системдик тобокелдиктердин банктар аралык өз ара байланышуусу аркылуу тарап кетүүсүнө сандык баа берүү методологиясы

Бул ыкмага ылайык, банктар аралык деңгээлде “таркап кетүү” (бир банктын финансылык проблемаларынын экинчи банкка таркашы) тобокелдигин аныктоо үчүн иликтөө ишин жүзөгө ашыруу талап кылынат. “Таркап кетүүгө” сандык баа берүү үчүн банктар аралык өз ара иш алып баруу матрицасы иштелип чыгат, ал карызгер-банктардын төлөөгө жөндөмсүздүгүнүн кредитор-банктардын чогуу алгандагы капиталына таасирин аныктоого мүмкүндүк берет. Мындай матрицаны иштеп чыгууда негиз катары, алардын суммардык капиталынан арткан башка банктар алдында карызга ээ банктардын төлөөгө жөндөмсүздүгү жөнүндө болжолдоолор алынат.

Глоссарий жана кыскартуулардын тизмеги

Банктык аманат (депозит) – финансы-кредит мекемеси тарабынан келишим боюнча башка жактан кайтарымдуулук, төлөөгө жөндөмдүүлүк, мөөнөттүүлүк шарттарында кабыл алынган акча каражаттарынын суммасы. Аманаттар мөөнөттүү жана талап боюнча төлөнүүчү болуп экиге бөлүнөт. Талап боюнча төлөнүүчү аманаттар сактоо мөөнөтүн көрсөтүүсүз салынат, ал эми мөөнөттүү аманаттар – белгилүү бир мөөнөткө салынат.

Банктык кредиттер – банк тарабынан белгилүү бир мөөнөткө кайтарымдуулук жана кредиттик пайызды төлөө шарттарында сунушталган акча каражаттары.

Банк тутуму – банктардын жана башка финансы-кредит мекемелеринин жыйындысы, алар өз ара жана тышкы чөйрө менен иш алып барышып, иши тиешелүү мыйзам актылары менен жөнгө салынат.

Валюта рыногу – чет өлкө валютасын сатып алуу/сатуу боюнча операциялар ишке ашырылган рынок. Экономикалык мазмуну боюнча – бул акча рыногунун сектору, анда валюта сыяктуу өзгөчө товарга суроо-талап жана сунуш теңдештирилет. Өз багыты жана уюштуруу формасы боюнча – бул, атайы институттардын жана механизмдердин жыйындысы, алар өз ара иш алып барууда суроо-талап жана сунуштун негизинде улуттук жана чет өлкө валютасын эркин сатуу-сатып алуу мүмкүнчүлүгү менен камсыз кылат.

Акча рыногу – бул, катышуучулар арасында гана кыска мөөнөткө кредиттер жана баалуу кагаздар формасында каражаттарды сунуштоо жана алуу каралган рынок.

Депозиттик мекемелер – бул, борбордук банктан тышкары финансылык корпорациялар, алардын негизги иш багыты депозиттерди кабыл алып, андан ары ал каражаттарды өз атынан жайгаштыруу.

Үй чарбачылыгы – бул, чогуу жашап, биргелешип чарба жүргүзгөн, өз кирешелерин жана мүлкүн толугу менен же бир бөлүгүн бириктирип, ошондой эле товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн айрым түрлөрүн биргелешип керектеген жеке адам же жеке адамдардын тобу (негизинен бул турак жай жана тамак-аш). Үй чарбасы кайсыл болбосун экономикалык ишкердикти, анын ичинде өндүрүштү жүзөгө ашыра алышат.

Баалуу кагаздардын кирешелүүлүгү – баалуу кагаз боюнча жылдык кирешенин анын рыноктук баасына карата катышы; баалуу кагаздын ээси алган пайданын ченеми.

Дюрация – финансылык инструменттин ордун жабууга чейинки орточо алынган мөөнөт. Ал финансылык активдердин баасынын төлөө мөөнөтүнө эмес, пайыздык чендердин өзгөрүүсүнө карата ийкемдүүлүк чени катары пайдаланылат.

Турак-жайдан пайдалануу мүмкүнчүлүгү индекси – жарандардын турак-жай сатып алуу көз карашынан турак-жай рыногунун абалынын көрсөткүчү. Стандарттык турак-жайдын орточо рыноктук наркынын (жалпы аянты 54 чарчы метр) үч адамдан турган үй-бүлөнүн (эки чоң киши жана бала).

Төлөм системаларынан пайдалануу коэффициенти – бул, алардын талабы боюнча системадан пайдалануучулар үчүн кызмат көрсөтүүлөрдөн жана маалыматтан пайдалануу мүмкүнчүлүгү катары мүнөздөлгөн көрсөткүч. Системанын техникалык үзгүлтүккө учурашынын, электроэнергиясын өчүрүүдөн, операциялык күндүн кечирээк ачылышынын же эрте жабылышынын эсебинен системанын токтоп турушу, ага кирүү мезгилин кыскартат.

Төлөм системаларынын ликвиддүүлүк коэффициенти – катышуучулардын эсебиндеги ликвиддүү каражаттардын төлөмдөрдү жана эсептешүүлөрдү жүргүзүү үчүн жетиштүүлүгүн мүнөздөйт.

Минималдуу керектөө бюджетти – бир адамга эсептелинген бир күндүк минимумга ылайык келген минималдуу ыңгайлуулуктар жана кызмат көрсөтүүлөр топтомунун наркы.

Бир адамга эсептелинген бир күндүк минимум – адамдын жашоо-тиричилигин камсыз кылуу, анын ден соолугун сактоо үчүн зарыл болгон минималдуу керектөө куржунунун наркынын чоңдугу боюнча барабар, материалдык ыңгайлуулуктар жана кызмат көрсөтүүлөрдүн минималдуу топтомунун *нарктык баасы*, ошондой эле милдеттүү төлөмдөрдүн жана жыйымдардын суммасы.

Колдо болгон киреше – өздүк керектөө үчүн багытталган, салыктан кийинки таза киреше. Өздүк колдо болгон киреше, өздүк киреше менен салыктардын суммасы ортосундагы ар түрдүүлүккө барабар же керектөө суммасына жана жыйымдар чоңдугуна шайкеш.

Реалдуу пайыздык чен – номиналдык пайыздык чен, алиенфляция деңгээлине карата корректировкаланган.

Баалуу кагаздар рыногу – баалуу кагаздардын компания-депозитарийлери, эсептик жана клирингдик палаталар, ошондой эле биржанын ишкердигине байланыштуу кызматтарды сунуштаган башка компаниялар сыяктуу уюштурулган биржалар жана түзүмдөр. Бул категорияга иши финансылык корпорациялар тарабынан камсыздалган депозитарийлер жана клирингдин электрондук системасы, ошондой эле биржалардын жана алар менен байланыштуу институционалдык бирдиктердин ишкердигине көзөмөлдүктү жүзөгө ашырган же алардын ишин жөнгө салган улуттук өзүн-өзү жөнгө салуучу уюмдар кирет.

Жумушсуздук деңгээли – айкын жумушсуз жарандардын санынын жана экономикалык жигердүү калктын жалпы санынын пайыздык катышы.

Финансылык активдер өзүндө капиталда катышуу инструменттерин жана инвестициялык фондулардын пайларын/акцияларын, карыздык инструменттерди, туунду финансылык инструменттерди кызматкерлер үчүн акцияларга опциондорду жана монетардык алтынды камтыйт.

Финансы рыногу рынок катары аныкталат, анда катышуучунун белгиленген иш алып баруу тартибине ылайык, экономикалык субъекттер финансылык талаптарды сатууну-сатып алууну жүзөгө ашырышат.

АБР – Азия өнүктүрүү банкы

ВВП – ички дүң өнүм

ГРС ПКР – Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик каттоо кызматы.

ГСМ – күйүүчү-майлоочу материалдар

ГЦБ – Мамлекеттик баалуу кагаздар

ЗАО – жабык акционердик коом

ИПЦ – керектөө бааларынын индекси

КР – Кыргыз Республикасы

КФБ – Кыргыз фондулук биржасы

МВФ – Эл аралык Валюта Фондусу

МФ КР – Кыргыз Республикасынын Финансы министрлиги

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ФИНАНСЫ СЕКТОРУНУН ТУРУКТУУЛУГУ ЖӨНҮНДӨ ОТЧЕТ

НБКР – Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

НСК КР – Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети

НФКУ – Банктык эмес финансы-кредит мекемелери

НЦБ – Мамлекеттик эмес баалуу кагаздар

ОАО – ачык акционердик коом

РППУ – потенциалдуу жоготуулардын жана чыгымдардын ордун жабуу үчүн кам

СНГ – Көз карандысыз мамлекеттер кызматташтыгы

СФРБ – Банктарды рефинансылоонун адистештирилген фонду

США – Америка Кошмо Штаттары

ФАО – БУУнун азык-түлүк айыл-чарба уюму

ЦБРФ – Россия Федерациясынын Борбордук банкы

млн. – миллион

млрд. – миллиард

п.п. – пайыздык пункттар

тыс. – миң